

אוניברסיטת בר-אילן
בית הספר לחינוך

**הזיקה שבין אמונות פדגוגיות של מורים לתנ"ך והאופן שבו הם
תופסים את הוראת המקצוע.**

מוגש על ידי
אבישי פרינץ

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בביה"ס לחינוך של
אוניברסיטת בר-אילן

בהנחיית
ד"ר גרוס זהבית

מתפרסם באתר דעת בתאריך: ניסן תשע"א * 4/11

תשס"ח

רמת גן

דברי תודה

ראשית ברצוני להודות לד"ר זהבית גרוס שהדריכה אותי וסייעה לי רבות בכתיבת עבודה זו. עצותיה והערותיה המחכימות והמועילות שימשו נר לרגלי במהלך כתיבת העבודה.

תודה לכל המרואיינים שהקדישו לי שעות יקרות מזמנם. נכונותם לאפשר את כניסתי לכיתתם במהלך שיעוריהם, סייעה לי רבות לשם איסוף הנתונים לצורך כתיבת העבודה.

תודה לספריית חינוך באוניברסיטת בר אילן על כל העזרה באיתור חומרים שונים.

תודה לספריית מכללת 'הרצוג', שסיפקה לי קורת גג ברבות משעות כתיבת העבודה ועל עזרתם הרבה והחיוך שהעניקו לי ללא ציפייה לתמורה.

תודה להורי- אלי ואלישבע פרינץ ולחמי וחמותי, על העידוד לכל אורך הדרך ועל התמיכה הבלתי מסויגת שהפגינו כלפי.

ובייחוד תודה מקרב לב, לאסתי רעייתי, שללא תמיכתה, עזרתה עם הילדים, עצותיה החכמות והערותיה שתמיד היו בטוב טעם, ספק רב אם היה יוצא חיבור זה לפועל.

תוכן עניינים

עמ'	פרק
11-4	תקציר
12	הקדמה
13	מבוא
16-14	1. הוראת תנ"ך בחמ"ד- רקע
18-17	2. אמונות פדגוגיות של מורים
20-19	3. אמונות פדגוגיות של מורים בחמ"ד
21	4. אמונות פדגוגיות של מורים לתנ"ך- חקר מקרה
22	4.1. רקע לשיטותיהן ולאמונותיהם הפדגוגיות של הרב טאו והרב ברויאר
24-23	4.2. הוראת התנ"ך לשיטת הרב טאו והרב ברויאר
25	5. מטרת המחקר
28-26	6. שיטה- שאלות המחקר + רקע על המרואיינים
56-29	7. ממצאים
58-57	8. קשר בין קטגוריות.
65-59	9. דיון
67-66	10. סיכום
72-68	11. ביבליוגרפיה
87-73	נספח - תצפית לדוגמא
102-88	נספח – ראיון לדוגמא
106-103	נספח- שאלות הראיון

תקציר

הקדמה-

מטרת מחקר זה היא לבחון האם מורים המגדירים עצמם כתלמידי רב מסויים והמלמדים על פי שיטתו פועלים באופן עקבי מתוך אימוץ האידיאולוגיה הפדגוגית אליה תואם רב זה. כמו כן תיבחן מידת ההשפעה בפועל של האידיאולוגיה הפדגוגית על הוראת התנ"ך של מורים אלה בכיתתם. בנוסף, תיבדק ההלימה בין האידיאולוגיה בה מחזיק המורה לבין האופן בו הוא מעביר את שיעורי התנ"ך בפועל.

במסגרת עבודה זו נבחנו שתי שיטות בהוראת התנ"ך. שתי השיטות תואמות את עולם האמונה המשתמש בכלים אקדמאיים לשם לימוד התנ"ך. לעומת עולם האמונה המשתמש בכלים ישיבתיים לצורך לימוד זה והמתנגד לאקדמיה ולשימוש בכליה. השיטה האקדמית מזוהה עם שיטתו של הרב מרדכי ברויאר (להלן הרב ברויאר) הקשור לאקדמיה והינו חלק ממנה. שיטת הישיבות מזוהה עם שיטתו של הרב צבי ישראל טאו (להלן הרב טאו). הרב טאו מבטא את החשדנות בעולם הישיבות כלפי עולם האקדמיה ואת הוויכוח התמידי ביניהן.

הרב טאו¹ סובר, כי לימוד התנ"ך הוא לימוד אמונה ולא ניתן לגשת להוראת התנ"ך ללא הסתכלות אמונית-דתית. תפקידו של מורה לתנ"ך הוא לשמר את הקיים וללמד על פי המקובל בחז"ל, המצוי הוא הרצוי. מתוך כך, יש ללמוד תנ"ך עם המפרשים הקיימים ולהסתמך עליהם בלבד. לעומתו, סובר הרב ברויאר², כי תפקיד המורה לתנ"ך הוא לחדש חידושים ולהשתמש אף בדעות הכופרות ביותר להוראת התנ"ך במידה והן יכולות לסייע ללומד בהבנת הטקסט. לדעת הרב ברויאר יש חשיבות גדולה ללימוד הטקסט התנ"כי ללא סיוע מפרשים.

עבודה זו מורכבת ממספר חלקים. החלק הראשון תיאוריטי והוא סוקר את הוראת התנ"ך בחמ"ד. בחלק השני מוצגות אמונות פדגוגיות של מורים והוגי דעות מתחום החינוך בכללותו. החלק שלאחריו עוסק באמונות פדגוגיות של מורים בחמ"ד. בחלק הרביעי מורחבות אמונות פדגוגיות של מורים לתנ"ך תוך התמקדות בתפיסותיהם הייחודיות של הרב טאו והרב ברויאר בהוראת התנ"ך. החלק האחרון מכיל אינטגרציה בין תפיסות המורים שרואיינו במסגרת המחקר לתפיסותיהם של הרב טאו והרב ברויאר, וההשלכה של אותה אינטגרציה על הבנת דרכם של הרבנים ויישומה בכיתה.

הוראת התנ"ך בחמ"ד - רקע

"חינוך דתי" נתפס בעבר ובהווה כפעילות חינוכית התובעת התלכדות וחפיפה של מרכיבי החינוך וההוראה בביה"ס סביב המוקד הדתי. המטרה העיקרית של החמ"ד היא להביא את התלמיד לידי קבלת עול מלכות שמיים שתוביל לקבלת עול מצוות. מטרה זו אמורה להיות מושגת דרך עבודתו של המחנך ויכולתו להשפיע על תלמידיו. (אנוך, תשמ"א; ברלב, תשמ"ו).

משנת החמ"ד אמורה לצייד את המחנך והמתחנך בחינוך הממ"ד בכלים רוחניים בבואם ביחסי עימות ואימות עם העולם החילוני המודרני. כמו כן, על פי משנת החמ"ד, על המורה לנסות ולהביא לידי שילוב את שני העולמות – הדתי והממלכתי כאחד. המחנך הדתי צריך להבהיר לתלמידיו, כי אין סתירה בין ההתפתחות המדעית ובין החינוך לאמונה, ולא עוד אלא שהאמונה

¹ הרב טאו הינו נשיא ישיבת 'הר-המור' בירושלים ונחשב לאחד ממנהיגיו של הציבור הדתי-חרדי-לאומי.

² הרב ברויאר הוא אחד ממורי התנ"ך הידועים בדורנו, לימד תנ"ך במוסדות ישיבתיים ואקדמאים רבים, בין השאר במדרשה לבנות באוניברסיטת בר-אילן ובישיבת הר עציון.

אמורה להתחזק מגילויי המדע. כמו כן, החינוך הממלכתי דתי מכיר בחיוניותה של ההשכלה הכללית לתלמידיו וחינוכם לפתיחות כלפי העולם הרחב באמצעות חינוך מדעי ואומנותי. החינוך הממלכתי דתי, כמערכת כוללת מתייחס אל עצמו כמי שאחראי לביטוי ההשקפות השונות של הקהילה הדתית ודפוסי התנהגותה. במהלך שנותיו עבר החמ"ד תהפוכות רבות שבמסגרתן עוצבו בתי הספר הדתיים ע"פ דרישות דתיות שונות ורמה דתית מגוונות (בוזגלו, 2005; Bar-Lev, 1991). ע"פ גרוס (2004) מאז מלחמת ששת הימים עבר החמ"ד תהליך של התחזקות דתית. לדבריה נוצרה תחושה כי על החמ"ד לעבור מחינוך דתי לחינוך תורני. לאור זאת עלו על הפרק סוגיות דתיות חדשות שטלטלו את בתי הספר הדתיים. כך למשל עלתה דרישה להפריד את חינוך הבנים והבנות, להגביר את לימודי הקודש, ולהחמיר בהתנהגות הדתית הנדרשת מהמורים (בין היתר כיסוי ראש מלא למורות) ומהתלמידים. משלא נענו כל הדרישות הוקמו רשתות מתחרות כדוגמת 'נעם', 'צביה'.

אמונות פדגוגיות של מורים

במונח אמונות פדגוגיות ישנה התייחסות לתפיסות העולם המנחות את המורה במהלך עבודתו. לאמונותיהם של המורים ישנה השפעה על אופי עבודתם. דבר זה נכון גם אם המורים עצמם אינם מודעים לכך (אילוז, 2004). אמונות אלו מתייחסות לאופנים השונים בהם מתנהל המורה במספר תחומים במהלך עבודתו. במסגרת תחומים אלה ניתן לכלול את האופן בו מלמד המורה את המקצוע, תפיסת המורה את היחס בינו לבין התלמידים, דרכי ההוראה של המורה את המקצוע, יחסו אל המקצוע ועוד. לשם דיון באמונות החינוכיות של מורים, יש להתייחס לגורמים המבנים את אמונות המורים. ריצ'רדסון (Richardson, 1996) מציינת מספר גורמים המשפיעים על התפתחותם של אמונות שונות למורים. שולמן (Shulman, 1986, 1987) מבחין בין שלושה סוגי אמונות של מורים: ידע ואמונות פדגוגיים כלליים, ידע ואמונות הקשורים למקצוע ההוראה וידע ואמונות תוכן פדגוגי.

על בסיס החלוקה של שולמן הרחיבה גרוסמן (Grossman, 1990) את הקטגוריה השלישית האמורה- ידע ואמונות תוכן פדגוגי. היא הציגה ארבעה רכיבים הנובעים לדעתה מקטגוריה זו. ארבעת הרכיבים הם: אמונות על מטרות הוראת המקצוע, אמונות על ידע ולמידה של תלמידים, אמונה וידע על תוכנית הלימודים, אמונות על דרך ההוראה המתאימה. האופן בו תופס המורה את תפקידו משפיע על היבטים שונים בתפיסתו את המקצוע. היבטים אלה באים לידי ביטוי בעבודתו השוטפת. ניתן לתאר את תפקידו של המורה בעזרת שני דימויים המייצגים תפיסות שונות ביחס לתפקיד המורה, המורה המלמד (קינן, 1996; Grossman, 1990), ודימוי המורה כמדריך ומחנך (Holt-Reynolds, 2000).

אמונות פדגוגיות של מורים בחמ"ד

ניתן להגדיר ארבעה מדדים דרכם ניתן לבטא את הדרך בה המורים תופסים את מקצועם. מתוך תפיסה זו נובעת דרך ההוראה והלימוד של המקצוע. אילוז (2004), בהשראת חוקרים שונים (Ayalon & Yogev 1996; Noddings, 1994; Smeby, 2000; Stodolsky & Grossman, 1995a, 1995b) מגדירה מדדים המאפשרים הבנה של אמונות המורים ביחס למקצוע אותו הם

מלמדים. המדדים הם: המקצוע כמוגדר או פתוח, המקצוע כסטטי או דינמי, המקצוע כקשה או קל, המקצוע כקדוש.

רוזנק (2003) התייחס לאמונותיהם של מורים לתנ"ך בנוגע למקצוע, והעלה שאלות ותהיות רבות על האתגרים העומדים בפני המורים. כל התהיות אותן העלה יוצאות מנקודת המוצא המתייחסת לתפיסת המקצוע כקדוש או כמקצוע של חול.

שיטותיהם ואמונותיהם הפדגוגיות של הרב טאו והרב ברויאר

להלן נתאר את שיטתם ואמונתם הפדגוגית של הרב טאו והרב ברויאר כפי שהן משתקפות בכתביהם. הרב צבי ישראל טאו הינו נשיא ישיבת 'הר-המור' בירושלים, והוא נחשב לאחד ממנהיגיו של הציבור הדתי-חרדי-לאומי (חרד"ל). הרב טאו סובר כי לימוד התנ"ך הוא לימוד אמונה ולא ניתן לגשת להוראתו ללא הסתכלות אמונית-דתית. לדעתו תפקידה של הוראת התנ"ך היא לשמר את הקיים, המצוי הוא הרצוי. הוא רואה במקצוע התנ"ך כמקצוע קדוש ונצחי ומתוך כך כדי להבין ולו את הפרט הקטן ביותר אנו חייבים להסתמך על אנשים קדושים עם ראייה נצחית- שהם פרשני הנצח דהיינו: חז"ל. לטענתו, העזרה אותה צריך הלומד היא בכל פסוק, אפילו כזה הנראה כפשוט וזאת כיוון שלתפיסתו האדם לא יכול להגיע להבנת הפשט האמיתי בכוחות עצמו, ולכל מילה וכל פסוק יש משמעות אמונית עמוקה (טאו, תש"ס ט"ו- ט"ז, 2002, י"ד- י"ח). כמו כן, הרב טאו סובר שכיוון שהתורה איננה בלשון בני אדם לא ניתן ללמוד תורה ללא עזרתם של חז"ל. (טאו, 2000, טו, 2002, י"ד-ט"ו)

הרב מרדכי ברויאר הינו אחד ממורי התנ"ך הותיקים בארץ. לימד תנ"ך במוסדות רבים, ביניהם: ישיבת הדרום, ישיבת הר-עציון, מכללת יעקב הרצוג, המדרשה לבנות באוניברסיטת בר-אילן ועוד. לעומת הרב טאו סובר הרב ברויאר כי התנ"ך הוא ספר קדוש ויש לו היבטים אמוניים, אך הם אינם ההיבטים היחידים הכלולים בו. המוטיב העיקרי בלימוד התנ"ך הוא הבנת פשט הכתובים, לשם כך אין צורך להיות אדם מאמין. חשוב שלאדם תהיה פרספקטיבה כללית של הכרת ספרי התנ"ך, אך הפרספקטיבה האמונית עדיפה אך אינה מחוייבת. הרב ברויאר ממשיך וטוען כי יש צורך להיעזר בביקורת המקרא היות שגישות אלו מעלות שאלות מהותיות וסתירות רבות והתמודדות עם שאלות אלו יובילו לדעתו לחיזוק אמוני. שיטת הבחינות שחברה על ידי הרב ברויאר נועדה להתמודד עם סתירה זו. על פי עיקרי השיטה יש לבחון את הטקסט המקראי על פי עקרונות ביקורת המקרא המתמודדת עם סתירות פנימיות בטקסט או עם חזרות שנראות מיותרות. לטענת הרב ברויאר (שיטת הבחינות) החזרות והסתירות באים לבטא היבטים שונים המובאים על ידי הטקסט המקראי ויש להם משמעויות בפני עצמם. (ברויאר, 2005, a, 15).

שאלות המחקר

מתוך מטרת המחקר שהוגדרה בתחילה, נובעות שתי שאלות המחקר המרכזיות:

1. האם קיימת הלימה בין התפיסה הפדגוגית של מורה את האופן שבו הוא (המורה) חושב שצריך ללמד תנ"ך ובין ההוראה שלו בפועל וכיצד?
2. כיצד באה לידי ביטוי מעשי ההלימה בין התפיסה הפדגוגית של המורה להוראת תנ"ך בין ההוראה שלו בפועל. מהם שיקולי הדעת שמפעיל המורה בתכנון עשייתו?

שיטת המחקר

במחקר זה ייעשה חקר מקרה- Case Study בעיקר על פי (Stake, 2000) על מורים המלמדים תנ"ך בשיטת הרב טאו ועל פי שיטת הרב ברויאר. ראוי לציין כי היה לנו קושי לאתר מורים שיסכימו לשתף פעולה עם מטלת המחקר. אי לכך אותרו אחד עשר מורים לתנ"ך שהסכימו שנצפה בשיעוריהם וכן ניאותרו להתראיין בסוף השיעורים. מורים אלה רואים עצמם כתלמידיהם המובהקים של הרב ברויאר או הרב טאו. כלי המחקר יהיו בעיקר תצפיות על פי צבר (1990) וראיונות על פי Spradley (1980). וניתוח כל אחד מהם.

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית מחקר זה מורכבת מאחד עשר מרואיינים המזוהים עם שתי השיטות הנבדקות. שישה מהם מזוהים עם שיטתו של הרב ברויאר וחמישה מהם מזוהים עם שיטתו של הרב טאו. אצל חמישה מתוך הנבדקים בשיטת הרב ברויאר התקיימה צפייה בשיעור תנ"ך ואילו בקרב מורי שיטת הרב טאו נצפו שיעוריהם של ארבעה מתוך חמשת המרואיינים.

כלים

1. ראיונות- כלי המחקר המרכזי הינו ראיונות עומק. השאלונים לראיונות נכתבו על ידי ד"ר זהבית גרוס.

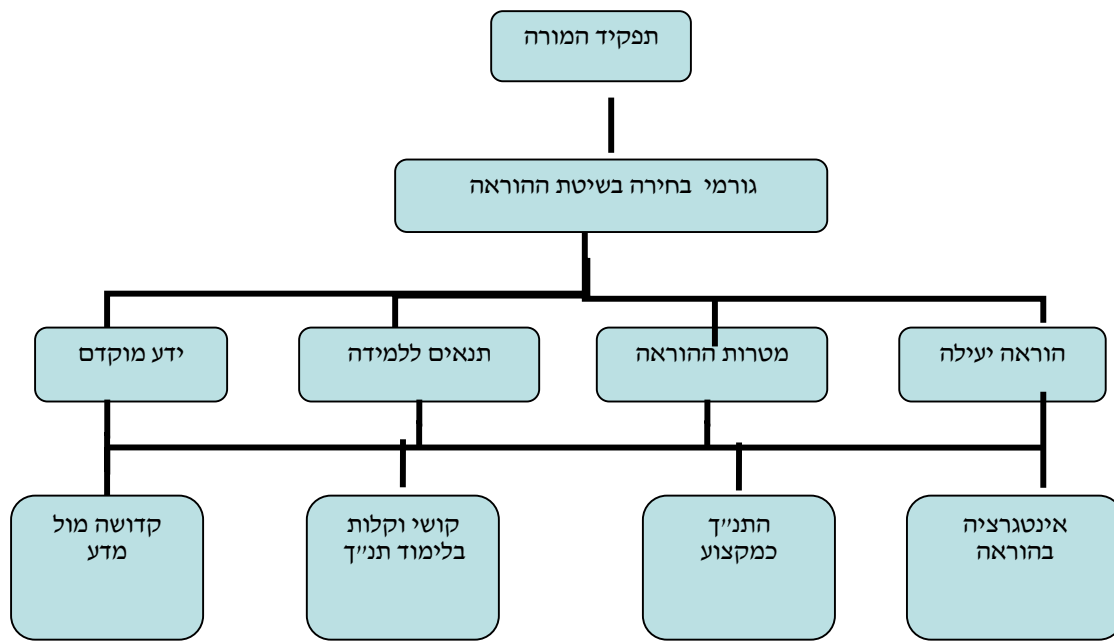
2. תצפיות- מלבד ראיונות נערכה בכיתתם של רוב המרואיינים תצפית במהלך שיעור בתנ"ך.

שיטת הניתוח

ניתוח התוכן של הממצאים יעשה בעיקר על פי ברלסון (1952), גרוס (1995) ושקדי (2003). על סמך איתור מילים דומיננטיות נבנו קטגוריות מחקריות לאחר מכן ניסינו למצוא קשר בין הקטגוריות על מנת לבנות תיאוריה המעוגנת בשדה (Grounded Theory).

ממצאים עיקריים:

הנושאים המרכזיים שעלו מן הראיונות ומן התצפיות היו כדלהלן: גורמי בחירה בשיטת ההוראה, מהי למידה יעילה, תנאים ללמידה, ידע מוקדם, מתודיקה ודידקטיקה, מטרות ההוראה, מקורות הלימוד, תפקיד המורה, אינטגרציה בלמידה, התנ"ך כמקצוע, קדושה עד היכן, איכות ההוראה. לאחר איתור הקטגוריות ניסינו למצוא קשר ביניהן כפי שיבוא לידי ביטוי בתרשים הבא:

מתוך התרשים ניתן לראות כי ניתן לחלק את הקטגוריות לארבע קבוצות. הקבוצה הראשונה היא 'תפקיד המורה'. קטגוריה זו אינה קשורה דווקא ללימוד תנ"ך אלא מדברת על תפקידו של המורה בכיתה והאופן בו המורה תופס את תפקידו כתנאי מקדמי לקיומה של למידה כלשהי.

הקבוצה השנייה בתרשים היא 'גורמי בחירה בהוראת המקצוע' – מתוך הבחירה של כל מורה בשיטה על פיה הוא מלמד נגזרות השלכות המתבטאות בקבוצה השלישית.

הקבוצה השלישית בתרשים היא ההשלכות המעשיות של גורמי הבחירה. זהו השלב בו המורה לתנ"ך מעצב את דרכו ואת שיטתו. שלב זה מבטא את תפיסתו התיאורטית של המורה לתנ"ך את הוראת התנ"ך ומתוך כך מהי שיטת הלימוד שלו בפועל.

הקבוצה הרביעית בתרשים נוגעת לקטגוריות הקשורות לתפיסותיהם של המורים על ההוראה בפועל. ניתן למצוא הלימה אצל כל המרואיינים כמעט באופן מוחלט בכל הקטגוריות.

תפקיד המורה: בשיטת הרב טאו עולה כי כל המרואיינים למעט אחד, רואים את תפקיד המורה כמוסר חומר לתלמידי הכיתה. העברת חומר זו מוגדרת עפ"י קינן, (1996) ו-Grossman (1990). כתואמת לתפקיד המורה המלמד. בשיטת הרב ברויאר עולה כי כל המרואיינים, מציינים כי התפקיד החשוב ביותר של המורה הוא לימוד תכנים. עפ"י קינן 1996 ; ו-Grossman, 1990 הדבר תואם את הדימוי של המורה המלמד.

גורמי בחירה בשיטת ההוראה: בשיטת הרב טאו כל המרואיינים מציינים כי חווית החיים ולימוד מתוך חווית החיים היא הגורם המשפיע על בחירה בשיטת הוראה. בשיטת הרב ברויאר עולה כי כל המרואיינים מציינים כי ניסיון הקשור בלמידה ובהוראה הוא זה שגרם להם לבחור בשיטה בה הם מלמדים. מורי שתי השיטות תואמים את טענתה של ריצ'רדסון (Richardson, 1996) בנוגע לגורמי בחירה בשיטת הוראה.

מהי הוראה יעילה: שולמן מגדיר שלוש אמונות של מורים המשפיעות על עיצוב דרכו של המורה. נבדקי המחקר בשיטת הרב טאו ציינו רק אמונה אחת מבין השלוש המוגדרת על ידי שולמן כ"ידע ואמונות הקשורים למקצוע ההוראה" כבעלת פוטנציאל השפעה. (Shulman, 1986, 1987). לעומת זאת, בשיטת הרב ברויאר נבדקי המחקר ציינו כי ישנן שלוש אמונות שעשויות להשפיע עליהם. שלוש אמונות אלה מוגדרות על ידי שולמן כ"ידע ואמונות פדגוגיים כללים", "ידע ואמונות הקשורים למקצוע ההוראה", "ידע ואמונות תוכן פדגוגי". (Shulman, 1987; Shulman, 1986).

מטרות ההוראה: הנבדקים בשיטת הרב טאו מציינים שמטרת העל בלימוד התנ"ך היא להוסיף קדושה, ויראת שמיים לתלמיד. ממצא דומה נמצא אצל אנוך (תשמ"ה) וברלב (תשמ"ו). לעומת זאת, הנבדקים בשיטת הרב ברויאר מציינים כי מטרת העל של לימודי התנ"ך היא הקניית כלי למידה, ואינם עוסקים בתחום של הוספת קדושה וקבלת עול מלכות שמיים ומצוות.

תנאים ללמידה: בשיטת הרב טאו ובשיטת הרב ברויאר עולה כי כל המרואיינים בשתי השיטות מציינים כי אחד התנאים הראשוניים לקיום למידה הוא מוטיבציה הן של המורה והן של התלמידים, ואם לאחד מהצדדים אין מוטיבציה, הלמידה לא יכולה להתרחש בצורה יעילה. הדבר תואם לדבריה של גרוסמן (Grossman, 1990).

ידע מוקדם: כל המרואיינים בשיטת הרב טאו אמרו שבנוגע לידע מוקדם הקיים אצל כלל תלמידי הכיתה ניתן להתבסס על ידע זה, ולכן בנית תוכנית הלימודים תהיה מושפעת ממנו. הדבר תואם

את דבריה של גרוסמן (Grossman, 1990) ביחס לידע המוקדם של המורה ביחס למקצוע וביחס לתלמידים. בשיטת הרב ברויאר כל המרואיינים למעט אחד, ציינו כי ידע מוקדם כולל ידע ביחס לקשיים נפוצים ותפיסות שגויות שיש לתלמידים ביחס למקצוע. לטענתם, אין להתבסס על ידע שנרכש על ידי התלמיד שלא בכיתה ויש ללמד כל יחידת לימוד מתחילתה. דברים אלה אינם תואמים את דבריה של גרוסמן בנושא. (Grossman, 1990).

אינטגרציה בלמידה: בשיטת הרב טאו עולה כי שלושה מהמרואיינים רואים את מקצוע ההוראה כמוגדר. הדבר תואם את ההגדרות שניתנו על ידי אילוז (2004) ו-Stodolsky & Grossman (1995b) שני מרואיינים נוספים רואים במקצוע התנ"ך מקצוע פתוח בו ניתן לשלב בין תחומים שונים, כל עוד שילוב תחומים זה לא יגרום לסתירות אמוניות אצל הלומד. בשיטת הרב ברויאר רוב המרואיינים חושבים שהרב ברויאר ראה במקצוע התנ"ך מקצוע מוגדר והתנגד לערב בו תחומים שונים. הדבר תואם את ההגדרות שניתנו (אילוז, 2004; Stodolsky & Grossman, 1995b). רק שני מרואיינים, חושבים שהרב ברויאר ראה את המקצוע כפתוח.

התנ"ך כמקצוע: כל המרואיינים בשיטת הרב טאו תופסים את מקצוע התנ"ך כמקצוע סטאטי ולא דינאמי. לדבריהם, הדינאמיות האפשרית היא בדרכי הלימוד בלבד. לעומת זאת, בשיטת הרב ברויאר עולה כי כל המרואיינים מזהים את שיטתו של הרב ברויאר עם דינאמיות ולכן היה ברור לכולם כי תפיסתו הפדגוגית היא דינאמית. ניתן לומר כי הגדרות אלו תואמות להגדרתם של (אילוז, 2004; Stodolsky & Grossman, 1995a).

קושי וקלות בלימודי תנ"ך: מהממצאים בשיטת הרב טאו עולה כי כל המרואיינים למעט אחת, מתייחסים למקצוע התנ"ך במושגים של קשה וקל. בשיטת הרב ברויאר עולה כי כל המרואיינים למעט שניים, רואים בתנ"ך מקצוע קשה. הגדרות אלה תואמות להגדרות של (אילוז, 2004; Ayalon & Yogev, 1996; Smeby, 2000).

קדושה מול מדע: מהממצאים בשיטת הרב טאו עולה כי כל המרואיינים חושבים כי מובן מאליו שהמקצוע קדוש ונצחי. לפיכך, הלימוד היחידי האפשרי הוא זה שנעשה באמצעות פרשני התנ"ך הקדומים, דהיינו חז"ל כמו גם פרשני מקרא קלאסיים (רש"י, רמב"ן ועוד). גם בשיטת הרב ברויאר עולה כי לדברי כל המרואיינים המקצוע קדוש ונצחי, ומחייב יחס של קדושה. אולם צורת לימוד מדעית וכל צורת לימוד אחרת גם אם אינה הולכת על פי חז"ל לגיטימית לחלוטין. הדבר תואם את הגדרותיהם של (אילוז, 2004; Noddings, 1994).

דיון

מטרת מחקר זה הייתה לבחון האם מורים המגדירים עצמם כתלמידי רב מסוים פועלים באופן עקבי מתוך אימוץ האידיאולוגיה הפדגוגית איתה מזוהה רב זה כמו כן נבחנה מידת ההשפעה בפועל של האידיאולוגיה הפדגוגית על הוראת התנ"ך של מורים אלה בכיתתם. בנוסף, נבדקה ההלימה בין האידיאולוגיה בה מחזיק המורה לבין האופן בו הוא מעביר את שיעורי התנ"ך בפועל. לשם כך, בדקנו את התייחסותם של מורים בשתיים מתפיסות הוראת התנ"ך המרכזיות בציבור הציוני דתי- זו של הרב מרדכי ברויאר וזו של הרב צבי ישראל טאו.

במהלך העבודה ראינו כי שתי השיטות מתייחסות באופן שונה למטרת הלימוד ואופן הלימוד האידיאלי. בשיטתו של הרב טאו נמצא כי השיטה רואה במורה ובתלמיד כאחד, חוליה בשרשרת בין דורית ומתוך כך אין לאף דור הסמכות לשנות דבר מהבנתם המקורית של חז"ל את הטקסט. לפיכך גם אין ללמוד את הטקסט ללא פירושם של חז"ל, כפי שנלמד באופן מסורתי במהלך השנים. המורה משמש כמוסר מידע לתלמיד ולא כמחדש או כמפרש (ועקנין, 2001; קינן, 1996; Grossman, 1990). מתוך כך, מובן מדוע אין לשלב תחומי לימוד שונים במסגרת לימודי התנ"ך אלא יש לשמור על אופיו המוגדר של המקצוע. (אילוז, 2004; Stodolsky & Grossman, 1995b). מורי שיטת הרב טאו מבטאים באופן עקבי למדי התאמה לשיטתו של הרב טאו בהתאם להבנתם את דבריו וכתביו בנושא הוראת תנ"ך. עיקר הבעייתיות שנמצאה היא חוסר היכרות מעמיקה של מורים אלו עם הרב טאו כפי שצינו בדבריהם. חוסר ההתאמה העיקרי שנמצא היה בין כתבי הרב טאו לתפיסתם את דבריו ולא בין תפיסתם התיאורטית להוראה בפועל.

לעומת זאת, בשיטתו של הרב ברויאר, התנ"ך הוא אומנם דבר ה' אולם הוא נכתב בשפה אנושית ולפיכך כל אדם זכאי ורשאי ללמוד את הטקסט על פי הבנתו הוא גם ללא עזרת חז"ל. תפקיד המורה הוא לשמש כמתווך ולהבהיר את החומר הנלמד לתלמיד כך שהמידע יהיה ברור ומובן לתלמיד. (Grossman, 1990). מתוך תפיסה זו, מובן כי קיימת פתיחות מחשבתית בנוגע לאופן הלימוד ותוכנו. מתוך כך, ניתן לשלב תחומים שונים בלימוד על מנת להפרות אותו. (אילוז, 2004; Stodolsky & Grossman, 1995b). מורי שיטת הרב ברויאר מאופיינים בהיכרות יחסית עמוקה עם הרב ועם דרכו. למרות זאת, אין התאמה מוחלטת בין תפיסתם את שיטתו לאופן ההוראה שלהם. הדבר נובע מחירות אישית אותה לוקחים לעצמם המורים בהוספת תיאוריות ושיטות הוראה נוספות לאלו של הרב ברויאר. למרות זאת ישנה התאמה בין האופן בו מורים אלו מביעים את שיטתם האישית והאופן בו הם מלמדים בפועל.

מתוך ההבדל בין שתי הגישות ניתן להבחין כי מאמצי שיטת הרב טאו מעניקים לו בלעדיות על אופן לימוד הטקסט בעוד שהמורים המלמדים עפ"י שיטת הרב ברויאר מתייחסים לשיטתו כשיטה חשובה ועיקרית אולם אינם משתמשים בשיטה זו בלבד ומשתמשים בשיטות לימוד נוספות במסגרת ההוראה בכיתה.

למרות כל האמור לעיל ניתן לומר כי שתי השיטות דומות זו לזו. ביסודן שתי השיטות אינן חלוקות בנוגע לקדושתו של הטקסט התנכ"י או לגבי אמיתותו של הטקסט גם אם אינן בהכרח מתייחסות אליו כטקסט. אומנם המחלוקת קיימת אולם עיקרה טמון באופן לימוד, פירוש והוראת הטקסט. יסודן של שתי השיטות הוא האמונה של הוגיהם בתורה מן השמיים ואחדות הא-ל. לפיכך, מבחינה תיאורטית רב המאחד על המפריד. את ההבדלים העיקריים בין שתי השיטות ניתן לייחס למורים שלימדו בכל שיטה ולא בהכרח לעקרונות השיטה עצמה.

למרות שניתן לומר כי ההבדלים בין שתי השיטות אינם חדים תיאורטית, מתוך הראיונות והתצפיות בכיתה נמצא כי בפועל ישנו הבדל משמעותי באופן הלימוד של שתי השיטות. כל מי שישמע שיעור בשיטה זו או אחרת יוכל לזהות באופן מהיר למדי לאיזו אסכולה משתייך מעביר השיעור בהתאם להתנהלות השיעור. וזאת על סמך השימוש בפרשנים או לימוד פשט הפסוקים בלבד, האם נעזרים מלמדים בשיטות נוספות, האם ישנה התייחסות למקצועות אחרים ועוד.

מתוך ההיכרות עם שיטתו של הרב טאו ניתן לדלות ממנה את עיקרי השיטה ולהשתמש בה לצורך פיתוח מיומנויות למידה אחרות.

המלצות למחקרי המשך

מחקר זה עסק באופן מסודר ומרוכז בשיטתו של הרב טאו. ניתן ורצוי לקיים מחקר עומק שיתמקד בשיטתו הוא בלבד על מנת להעמיק בה. רצוי לבצע מחקר משווה שיכיל עוד שיטת לימוד תנ"ך וירחיב מחקר זה. מחקר מסוג זה יאפשר לבחון את השפעתן של התפיסות האידיאולוגיות על התפיסות הפדגוגיות באופן נרחב ומבוסס יותר. בנוסף כדאי לנסות ליצור מצב בו המורים הנחקרים ילמדו באותה שכבת גיל. איחוד שכבת הלימוד יאפשר להסיק מסקנות מבוססות יותר ובעלות תקפות רבה יותר. ייתכן וחלק מהממצאים בעבודה זו תקפים רק לחלק משכבות הגיל שנבדקו ואינן תקפות לכולם.

הקדמה

"מצד אחד יותר רבנים ותלמידי ישיבות מחפשים את ההשכלה האקדמית, מצד אחר החשדנות כלפי מדעי היהדות גברה, ויותר מלחמות מוכרזות כלפיה מצד עולם הישיבה. חששם של אנשי הישיבה, מובן. עולם הישיבה מבקש לחנך אדם מאמין ללא ספקות כאשר עולם האקדמיה מבקש למלא את האדם בספקנות".

(הרב דר' בני לאו)

במסגרת עבודה זו שנכתבה כעבודת מחקר לתואר מוסמך בלימודי מנהל חינוכי באוניברסיטת בר-אילן נבחנו שתי שיטות שונות בהוראת התנ"ך אותן ניתן לייחס לשתי גישות בעולם הדתי ויחסן לעולם האקדמיה. מטרת מחקרנו היא לבדוק האם קיימת עקביות באימוץ השקפת העולם האידיאולוגית של כל אחד מהרבנים, ואיזו השפעה יש לאימוץ ההשקפה על הוראת התנ"ך בפועל. לשם בחינת מטרה זו נבחרו שני הוגים אשר ניתן להגדיר כתואמים לשתי גישות שונות. השיטה הראשונה הקרובה והקשורה לעולם האקדמיה היא שיטתו של הרב מרדכי ברויאר (להלן הרב ברויאר) בעוד שהשיטה השנייה המזוהה עם עולם הישיבות ופחות עם עולם האקדמיה היא שיטתו של הרב צבי ישראל טאו (להלן הרב טאו). הרב ברויאר שייך לרבנים ולמורים בעלי האוריינטציה האקדמית המנסים להשתמש בכלים אקדמיים לשם לימוד מעמיק של התנ"ך. דוגמא לכך היא השימוש בביקורת המקרא הגרמנית על ידי הרב ברויאר לשם לימוד התנ"ך. הרב טאו מבטא את החשדנות כלפי עולם האקדמיה ומכריז על מלחמות כלפיה, דוגמא לכך ניתן לראות בחוברת 'צדיק באמונתו יחיה' (טאו, 2002). העוסקת בין השאר בהתנגדות ללימוד תנ"ך באקדמיה. בעקבות התנגדותם של המורים המלמדים בשיטתו של הרב טאו לאקדמיה, היה קשה מאוד לשכנע מורים לשתף פעולה ולהתראיין לעבודה זו. בסופו של דבר, חלקם הסכים להתראיין מתוך יחסי אמון שפיתחתי עימם, במהלך היכרותנו. חוסר שיתוף פעולה מסוג זה לא היה קיים בקרב המרואיינים מתפיסת הרב ברויאר בה חלק גדול מהמרואיינים הינם בעל תואר שני ומעלה והמזדהים עם חשיבות מחקר אקדמי ומוכנים לשתף עימו פעולה. ראוי לציין בהקשר זה כי לא ראינתי את הרב טאו עצמו מכיוון שנאמר לי על ידי כל המרואיינים משיטתו כי אין טעם ללכת לראיין אותו מכיוון שברגע שישמע שמדובר בעבודה אקדמית, דלתו תיסגר בפני. ואכן הוא סירב לקיים ראיון בנושא זה.

מקצוע התנ"ך הינו מהמקצועות הנלמדים ביותר בציבור היהודי בכלל והציבור הדתי בפרט. ריבוי הלומדים והמלמדים את המקצוע גרם לפיתוח דרכים שונות להוראתו. השילוב של הסמכות הדתית, הקרבה הרגשית, האמונה בנצחיות ובקדושת הטקסטים יחד עם הדרישה החד משמעית לקיום מצוות מקנה למקצועות הקודש מעמד ואופי מיוחד בחינוך הדתי (ועקנין, 2001).

עבודה זו מתבססת על ההנחה כי תפיסותיהם האמוניות של הרב ברויאר והרב טאו המתבטאות ביחס להוראת התנ"ך שונות בתכלית. הנחה זו מתבססת על העובדה כי הרב טאו³ סבור, כי לימוד התנ"ך הוא לימוד אמונה ולא ניתן לגשת להוראת התנ"ך ללא הסתכלות אמונית-דתית. לפי תפיסתו, תפקידה של הוראת התנ"ך הוא לשמר את הקיים, כיוון שהמצוי הוא הרצוי. (טאו, 2002 , עמודים י"ד- כ"ג). לעומת זאת, לתפיסתו של הרב ברויאר⁴, חלק מתפקידי הלומד והמלמד תנ"ך הוא לחדש חידושים ולהשתמש בכל דעה ולו הכופרת ביותר היכולה לשמש להוראת תנ"ך במידה וניתן להיעזר בה להבנת הטקסט. בניגוד לרב טאו הסבור שמטרת הוראת התנ"ך היא ללמד בעיקר אמונה, סבור הרב ברויאר כי יש חשיבות בלימוד הטקסט התנ"כי כשלעצמו. (ברויאר 2005 , c, 61-54). כאמור לעיל, תפיסותיהם האמוניות של שני הרבנים שונות לחלוטין, אך לא ברור האם ישנה השפעה של אמונותיהם על דרך הוראת המקצוע. לפיכך, מטרת מחקר זה היא בחינת מידת השפעת אמונותיהם של המורים לתנ"ך המלמדים ברוח התפיסה של הרב ברויאר והרב טאו, ביחס למקצוע התנ"ך, על דרכי הוראתו של התנ"ך.

עבודה זו מורכבת ממספר חלקים. החלק הראשון כולל סקירה של הוראת התנ"ך בחמ"ד. בחלק השני מוצגות אמונות פדגוגיות של מורים והוגי דעות מתחום החינוך בכללותו. החלק שלאחריו עוסק באמונות פדגוגיות של מורים בחמ"ד. בחלק הרביעי מורחבות אמונות פדגוגיות של מורים לתנ"ך תוך התמקדות בתפיסותיהם הייחודיות של הרב טאו והרב ברויאר בהוראת התנ"ך. החלק האחרון מנסה לבצע אינטגרציה בין תפיסות כלליות של מורים לתפיסותיהם של הרב טאו והרב ברויאר, וההשלכה של אותה אינטגרציה על הבנת דרכם של הרבנים ויישומה בכיתה.

השיטה בה יבוצע המחקר היא: שיטת מחקר איכותית המורכבת מתצפיות וראיונות עומק עם מורים שונים המגדירים עצמם כמלמדים על פי כל אחת מהשיטות ולאחר מכן ניתוח הממצאים במטרה לעגן את התיאוריה בשדה המחקר ולנסות להגיע למסקנות מכלילות.

³ הרב טאו הינו נשיא ישיבת 'הר-המור' בירושלים ונחשב לאחד ממנהיגי של הציבור הדתי-חרדי-לאומי.

⁴ הרב ברויאר הוא אחד ממורי התנ"ך הידועים בדורנו, לימד תנ"ך במוסדות ישיבתיים ואקדמאים רבים, בין השאר באוניברסיטת בר-אילן ובישיבת הר עציון.

1. הוראת התנ"ך בחמ"ד - רקע

"חינוך דתי" נתפס בעבר ובהווה כפעילות דתית התובעת התלכדות וחפיפה של מרכיבי החינוך בביה"ס סביב המוקד הדתי. המטרה העיקרית של החמ"ד היא להביא את התלמיד לידי קבלת עול מלכות שמיים ולאחריו לידי קבלת עול המצוות וזאת דרך עבודתו של המחנך ומשיכתו את תלמידיו אחריו מההיבט הדתי. (אנוך, 1981, ברלב, 1986). המטרה היא הבאתו של התלמיד לידי קבלה עצמית של מחויבות כלפי בורא עולם ומתוך כך הגעתו לידי קיום המצוות הנובעות מהמחויבות לאל באופן חופשי, מתוך רצון וללא כפייה.

הוויכוח על תפקידו של החינוך הדתי ועל קהל היעד שלו החל במאה הי"ט ונגמר באופן עקרוני שנים אחדות לאחר הקמת המדינה. (ברלב, 1986) מצד אחד טענו גורמים בציבור הדתי (לפחות עד שנת 1920) כי על כל מוסדות החינוך הציבוריים בישוב היהודי בארץ ישראל להמשיך במסורת של חובת חינוך דתי לכל תלמיד. מצד שני טענו גורמים בציבור הלא דתי כי יש לכבוש את בתי הספר ולעצבם במתכונת מודרנית שאינה בהכרח תואמת את המסורת הדתית. עם התגבשותו של חוק חינוך ממלכתי (תשי"ג) עמדו גורמים בציבור הדתי בפני דילמה – האם לקיים מסגרות ארגוניות פרטיות של חינוך דתי, או שמא, למצוא דרכים והסדרים להשתלב במסגרת הממלכתית. בסופם של לבטים ובירורים החליטו שתיים מבין ארבע המפלגות הדתיות (המזרחי, והפועמ"ז) להשתלב במסגרות החינוך הממלכתיות – תוך הבטחת הזכות של חינוך דתי לכל דורש ותוך הבטחת אוטונומיה חינוכית פנימית. בראשית שנה"ל תשי"ד שולבו תחת החינוך הממלכתי כל בתי הספר של 'זרם המזרחי' לשעבר ואליהם נצטרפו 84 ביי"ס של היפוט הדתי, כ-20 ביי"ס של אגודת ישראל כל בתיה"ס של חב"ד וכיוצ"ב. (קיל, 1977, ברלב, 1986). בתחילת דרכו של הממ"ד ניצבה בפני הנהלת החמ"ד עבודה קשה מבחינה ארגונית, בתיאום ובפתיחה של בתי"ס דתיים לכל דורש ומבחינה חינוכית בשל הצורך ליצור תוכניות למידה לביה"ס השונים שיהיו מקובלות על כל הצדדים הנוגעים בדבר. כיוון שהחמ"ד הוא מערכת של בתי ספר שהמדינה מקיימת למען אזרחיה, המעוניינים במתן חינוך דתי לילדיהם, מערכת זו חייבת לתת ביטוי למגוון דעות הקיים בציבור הדתי. (רון, 1977).

המקום שלימוד התנ"ך תפס בתכניות הלימודים בחינוך היהודי השתנה בהתאם לנסיבות הזמן ולתנאי המקום לאורך הדורות. בחינוך הדתי חל פיתוח במעמדו של המקרא לטובת התורה שבעל פה, פיתוח שבחינוך החרדי נמשך עד עצם היום הזה. עם התגברות הישוב היהודי בארץ ישראל בראשית המאה ה-20 חלה עלייה במעמד המקרא בחינוך הדתי ציוני, (לימים, החינוך הממלכתי דתי) והתנ"ך הפך למקצוע לימודים שנלמד בכל שכבות הגיל השונות מגן הילדים כסיפורי תנ"ך, ועד לבחינת הברגרות בביה"ס העל יסודי. אולם מגמה זו של הוספת לימודי מקרא בחינוך הדתי לא הייתה נחרצת משום ששיעורי תנ"ך לא נשאו אופי עצמאי ושמשו בעצם נושאי כלים ללימודי הקודש שניזונים מן המקרא: דינים, אגדה, מחשבת ישראל. בעקבות הרפורמה בחינוך שהונהגה בארץ באמצע שנות השישים נתחברו תוכניות לימודים חדשות, חלקן נהוגות עד היום. (אהרנסון, 1990). ששינו מגמה זו של שוליות לימודי התנ"ך והעניקו ללימודים אלה מקום עצמאי משלהם.

משנת החמ"ד אמורה לצייד את המחנך והמתחנך בחינוך הממ"ד בכלים רוחניים בבואם ביחסי עימות ואימות עם העולם החילוני המודרני. כמו כן, על פי משנת החמ"ד, על המורה לנסות ולהביא לידי שילוב את שני העולמות – הדתי והממלכתי כאחד. המחנך הדתי צריך להבהיר

לתלמידיו, כי אין סתירה בין ההתפתחות המדעית ובין החינוך לאמונה, ולא עוד אלא שהאמונה אמורה להתחזק מגילויי המדע. החינוך הממלכתי דתי מכיר בחיוניותה של ההשכלה הכללית לתלמידיו וחינוכם לפתיחות כלפי העולם הרחב לשם שילובם במסגרת הכללית של המדינה. מטרה זו מושגת באמצעות חינוך מדעי ואמוני. לשם השגת מטרה זו, בחינוך לאמונה בגיל הרך יש ללמד את הילד תפילות וברכות ובנוסף יש להפגיש את הילד עם דמויות מן התנ"ך ומחז"ל. הדבר נצרך לשם יצירת הזדהות שתביא למיזוג הרגש, ההתנהגות והידיעה. כמו כן, בסיפורי התורה יש להדגיש את אותם היסודות המחזקים את האמונה. בנוסף, יש לחנך לאמונה באמצעות כל מקצועות הלימוד ולא רק דרך לימוד היהדות. (דגן, לאבל וגרינבוים, 1992). יתר על כן, יש לזכור כי לא מדובר רק בכך שאין סתירה בין השניים אלא כי החיבור ביניהם יוצר שלם העולה על סך חלקיו כיוון ש-"ממלכתי דתי פירושו שמערכת זו נמצאת בבעלות המדינה...ודתי פירושו שהוא מכוון לכל הזרמים והתת זרמים שבתוך היהדות הנאמנה... הכללת הלימודים הכלליים אינה בבחינת דיעבד אלא בבחינת לכתחילה...". (משרד החינוך, 1995, 13-15).

גם בחוזר מנכ"ל משנת תשמ"ז מציין הדני כי השילוב בין העולם הדתי לעולם הכללי הוא השילוב הרצוי ולא רק המצוי- "שילוב זה הינו המייחד את דרכנו החינוכית, ואין זה שילוב של שני יסודות שונים, אלא איחוד של מרכיבים שטבעם הנכון הוא באיחוד גמור...". (משרד החינוך, 1995, 18-21).

(בן מאיר וקדם, 1979) ציינו כי הדת הינה אחד המימדים החשובים בהתנהגות בני אנוש, ובהבנת התהליכים המתרחשים בכל חברה וחברה. הדת מורכבת ממימדים ומגורמים שונים הקשורים בחוויות, אידיאולוגיות והתנהגויות שונות. בעם היהודי תופסת הדת מקום חשוב ומרכזי אצל חלקים רבים בציבור היהודי ולאורך ההיסטוריה. הדת מהווה בסיס לקונפליקטים מתמשכים בחיי החברה והמדינה היהודית. לאור זאת חובה לקבוע אמות מידה ומדדים להגדרת רמת הדתיות עבור האוכלוסייה היהודית בישראל.

בקביעת מדד לרמת דתיות קיים קושי רב. לסלוי וריץ' (2001), הדגישו כי 'דתיות אינה נתונה למדידה מדויקת ואובייקטיבית ולא להבחנה דיכוטומית בין מי שהוא דתי למי שאינו'. הם הניחו כי גם מי שמגדיר עצמו 'כאינו-דתי' עשוי להיות מקיים מצוות בדפוסים ובגוונים שונים. לדבריהם כמו גם לדברי בן מאיר וקדם (1979) וגרוס (1998) יש לנקוט בגישה רב ממדית בהגדרת רמת דתיות. דהיינו, בכדי להגדיר רמת דתיות של נבדק יש לבחון מספר תחומים במקביל, כמו התנהגות דתית שמתבטאת בהקפדה על שמירת מצוות, אמונתו בעיקרי האמונה- לפי הגדרתו העצמית ועוד.

החינוך הממלכתי דתי, כמערכת כוללת, מתייחס אל עצמו כמי שאחראי לביטוי ההשקפות השונות של הקהילה הדתית ודפוסיה התנהגותה. במהלך שנותיו עבר החמ"ד תהפוכות רבות שבמסגרתן עוצבו בתי הספר הדתיים ע"פ דרישות דתיות שונות ורמה דתית מגוונות. (בוזגלו, 2005). לדברי גרוס (2004) מאז מלחמת ששת הימים עבר החמ"ד תהליך של התחזקות דתית. לדבריה נוצרה תחושה כי על החמ"ד לעבור מחינוך דתי לחינוך תורני. לאור זאת עלו על הפרק סוגיות דתיות חדשות שטלטלו את בתי הספר הדתיים. כך למשל, עלו דרישות להפריד את חינוך הבנים והבנות, להגביר את לימודי הקודש, ולהחמיר בהתנהגות הדתית הנדרשת מהמורים (בין היתר כיסוי ראש מלא למורות) ומהתלמידים. משלא נענו כל הדרישות הוקמו רשתות מתחרות בעלות אוריינטציה תורנית כדוגמת 'נעם', 'צביה'.

החברה הדתית נתונה בהשתנות מתמדת וחלקים ממנה עוברים תהליך של הקצנה דתית, המתבטאת בין השאר בהסתגרות ובריחה ממסגרות החיים של החברה הכלל ישראלית, שלילת ההשכלה הכללית, פסילתם של יהודים אחרים והגבהת המחיצות בין יהודי ליהודי. החמ"ד מתמודד עם הקצנה זו של חלק מהציבור אותו הוא משרת, תוך ניסיון לשמור על אחדות מקסימאלית והמשך לקיחת חלק פעיל בחברה הישראלית. לעיתים קרובות האמירות על כך שהחינוך הממלכתי דתי הינו חסר דרך ובעל נטייה לפשרות נובע דווקא מתוך התעקשותו שלא ללכת לקיצוניות. מתוך כך, יש הרואים ברצונו של החמ"ד להיות גורם מאחד כנקודת פשרנות מיסודה ואינם מוכנים לשתף עימו פעולה. (משרד החינוך, 1995, 31-36).

2. אמונות פדגוגיות של מורים

במונח אמונות פדגוגיות הכוונה היא לתפיסות העולם המנחות את המורה במהלך עבודתו המקצועית. לאמונותיהם של המורים ישנה השפעה על אופי עבודתם. דבר זה נכון גם אם המורים עצמם אינם מודעים לכך. (אילו, 2004). אמונות אלו מתייחסות לאופנים השונים בהם מתנהל המורה במספר תחומים במהלך עבודתו. בתחומים אלה ניתן לכלול את האופן בו מלמד המורה את המקצוע, תפיסת המורה את היחס בינו לבין התלמידים, דרכי ההוראה של המורה את המקצוע, יחסו אל המקצוע ועוד.

אמונות המורה יתרמו רבות לעיצוב התשובות שיענה לשאלות כדוגמת יעדי הוראת המקצוע, התייחסות עקרונית לתלמידים בעלי יכולות שונות ועוד.

לשם דיון באמונות החינוכיות של מורים, יש להתייחס לגורמים המבנים את אמונות המורים. Richardson (1996) מציינת מספר גורמים המשפיעים על התפתחותן של אמונות שונות בנושאים הקשורים לחינוך ולהוראה בקרב המורים. הגורמים כוללים ניסיון אישי וחווית חיים הקשורים בתפיסת העולם שהפרט מגבש לעצמו במהלך חייו, ניסיון הקשור בלמידה ובהוראה, לימודים ועבודה בפועל.

מתוך בחינת הגורמים להתפתחותם של אמונות מורים, יש צורך להתייחס לאמונות חינוכיות שונות שכאמור יובילו לעיצוב דרכו של המורה. Shulman (1986, 1987) התייחס לכך וערך הבחנה ראשונית, בין שלוש אמונות שונות: האמונה הראשונה מתייחסת ל**ידע ואמונות פדגוגיים כלליים** (general pedagogical knowledge and beliefs). בכך, כוונתו לאמונות בנושאים פדגוגיים כלליים שאינם קשורים לתחום ידע מסוים. מדובר בידע כללי במגוון נושאים בנוגע להוראה, שאיננו תלוי בגישה מסוימת והוא כולל את אמונת המורה במגוון נושאים כדוגמת: יצירת סביבה לימודית, טיפול בבעיות משמעת ועוד. האמונה השנייה נוגעת ל**ידע ואמונות הקשורים למקצוע ההוראה** - (subject matter knowledge and beliefs) כלומר, אמונות וידע הכוללים הבנה רחבה ומעמיקה, של נושא הלמידה הממוקד, ללא קשר להוראת הנושא ולהצגתו בפני התלמידים. האמונות והידע הקשורים למקצוע מתייחסים הן לידע של המורה במקצוע אותו הוא מלמד והן לאמונותיו במקצוע זה). תחום האמונה השלישי הוא זה, הנוגע ל**ידע ואמונות תוכן פדגוגי** - (pedagogical content knowledge and beliefs) ידע התוכן הפדגוגי מתבסס על שילובן של שתי הקטגוריות המופיעות לעיל. הוא כולל אמונות בנוגע לידע של נושא הלימוד ובנוגע להעברתו בפני תלמידים שונים, תוך שימת דגש על הידע והמיומנות הספציפיות להוראת מקצוע הלימוד. קטגוריה זו היא החשובה ביותר כיוון שהיא משלבת בין עולם הידע של המורה ועולם הפדגוגיה שלו. מתוך כך, הקטגוריה מבטאת את מומחיותו של המורה בעבודתו.

על בסיס החלוקה של Shulman (1986, 1987), הרחיבה Grossman (1990) את הקטגוריה השלישית האמורה - ידע ואמונות תוכן פדגוגי. היא הציגה ארבעה רכיבים הנובעים לדעתה מקטגוריה זו. ארבעת הרכיבים הם: אמונות על מטרות הוראת המקצוע, אמונות על ידע ולמידה של תלמידים, אמונה וידע על תוכנית הלימודים, אמונות על דרך ההוראה המתאימה.

האופן בו תופס המורה את תפקידו מבטא ומשפיע על היבטים שונים בתפיסתו את המקצוע. ניתן לומר כי למורה יש צורך באנרגיות רבות לשם עבודתו. כל מורה ישקיע את מירב מאמציו בתפקיד

הנראה לו כחשוב ביותר. חוקרים שונים מתארים את תפקידי המורה על ידי דימויים שונים. ניתן לתאר תפקיד זה בעזרת שלוש תפיסות עיקריות המיוצגות בספרות המחקרית על ידי שני דימויים שונים. הדימוי הראשון הוא **המורה המלמד** - הרואה את עיקר תפקידו בהוראה ובלמידה, הוא חש מחויבות ללמידה של תלמידיו ומרגיש שעל כתפיו מוטלת האחריות בנוגע להישגיהם הלימודיים ולעמידתם בהמשך. קיימות שתי תפיסות של המורה המלמד. התפיסה הראשונה מתייחסת למורה המעביר חומר ומוסר מידע לתלמידיו והרואה בהעברת החומר הלימודי את החלק העיקרי של תפקידו. מורה זה אינו עוסק ב"חינוך" או ב"הקניית ערכים", את תפקיד זה הוא משאיר בד"כ למחנך הכיתה (קינן, 1996, Grossman, 1990). לעומת המורה המלמד והמתווך המתרכזים בהקניית ידע לתלמיד, ישנה תפיסה שנייה לפיה על המורה לעזור לתלמידיו על מנת שתוכל להתבצע למידה. **המורה המתווך** מאפשר את התרחשותה של למידה ויוצר אצל תלמידיו תנאים שיאפשרו את גילוי הידע שקיים אצלם. (Shuell, 1996).

התפיסה השלישית המיוצגת על ידי הדימוי השני היא **המורה כמדריך ומחנך** - מורה מסוג זה, שם דגש על הפן החינוכי והחברתי, ולא על הפן הלימודי. הוא ישקיע מאמצים בהידברות עם תלמידיו ובהתייחסות אישית וחמה שתיצור בסיס לקשר משמעותי בינו לביןם. (Holt-Reynolds, 2000).

3. אמונות פדגוגיות של מורים בחמ"ד

ניתן להגדיר ארבעה מדדים דרכם ניתן לבטא את הדרך בה המורים תופסים את מקצועם כאשר, מתוך תפיסה זו נובעת דרך ההוראה והלימוד של המקצוע. אילוז (2004), בהשראת חוקרים שונים וביניהם: (אילוז, 2004, Smeby, 1996, Noddings, Ayalon & Yogev, 1994, 1995a, 1995b). מגדירה ומתייחסת למדדים אלו המאפשרים הבנה של אמונות המורים ביחס למקצוע אותו הם מלמדים. המדדים הם: המקצוע כמוגדר או פתוח, המקצוע כסטטי או דינמי, המקצוע כקשה או קל והמקצוע כקדוש.

מקצוע מוגדר או פתוח- ישנם מורים הרואים את מקצוע ההוראה כמוגדר ומוגבל. מתוך כך, על פי אמונתם, יש להיצמד לתכני המקצוע המוגדרים ולתוכנית הלמידה (קוריקולום). כמו כן, אין לשלב בין תחומים גם אם הם קרובים. מתמטיקה ולימודי שפה זרה למשל נחשבים לשני תחומים המוגדרים באופן יחסי ולפיכך, ישנה הסכמה גבוהה יחסית לגבי תכני הלימוד שלהם. מקצועות מדעי החברה כדוגמת סוציולוגיה נחשבים ליותר פתוחים והקוריקולום שלהם נחשב לגמיש יותר. מורים המאמינים כי מקצוע ההוראה פתוח עשויים להציג בפני תלמידיהם נושאים ותכנים מעולמות תוכן אחרים שאינם קשורים באופן ישיר למקצוע ההוראה (Stodolsky & Grossman, 1995b).

מקצוע סטטי או דינאמי- בתחומים שנתפסים כדינאמיים ישנה יצירה מתמדת של ידע חדש, שינוי בקונספציות וצורך מתמיד להיות מעודכן ומודע לחידושים ולשינויים. מורים הסבורים שמקצוע מסוים הוא דינאמי יחוו צורך לחדש בדרכי ההוראה, בתכנים, ובחומרי הלימוד. לעומתם, מורים הסבורים שמקצוע מסוים הוא סטטי יחוו פחות צורך לחדש בדרכי ההוראה, בתכנים ובחומרי הלימוד. מקצוע שנתפס כסטטי אומנם ישתנה במהלך השנים אך הדבר ייעשה בקצב איטי יותר ועל פני תקופה ממושכת יותר, ולא יתווספו אליו כמעט תכנים ורעיונות חדשים. (Stodolsky & Grossman, 1995a).

מקצוע קשה או קל- כאשר מורים תופסים מקצוע מסוים כקשה, הם נוטים להחמיר בדרישות מעצמם ומתלמידיהם וזאת, כיוון שמקצוע קשה נחשב למאתגר ויוקרתי יותר ממקצוע קל. לעומתם מורים שתופסים את המקצוע כקל עשויים לדרוש פחות מעצמם ומתלמידיהם. (Ayalon & Yogev, 1996, Smeby, 2000).

מקצוע קדוש- מדד קדושת המקצוע מתייחס לעובדת היות המקצוע קדוש מבחינה דתית או למקצועות בעלי מעמד או התייחסות מיוחדת בחברה או בתרבות מסוימת. ניתן לראות דוגמא לכך ביחס להוראת מקצוע התנ"ך בעולם הדתי וביחס לשיעורי אזרחות בעולם המערבי-דמוקרטי. מקצוע ההוראה שנתפס בעיני המורים כקדוש מאופיין בתרבות שונה של שיח בין המורה לבין תלמידו. כאשר המקצוע נתפס כקדוש, השפה בה משתמשים יותר רשמית ומכובדת וניכרת זהירות ויראת כבוד ביחס לעקרונות המקצוע. כמו כן, ביקורת על ערכים בסיסים הינה מינורית וצריכה להישמע בדרך ראויה ומקובלת. (Noddings, 1994).

בנוגע למקצוע התנ"ך, התייחס רוזנק (2003) לאמונותיהם של מורים לתנ"ך והעלה שאלות ותהיות רבות על האתגרים העומדים בפני המורים. כל התהיות אותן העלה יוצאות מנקודת המוצא המתייחסת לתפיסת המקצוע כקדוש או כמקצוע של חול.

התהיות העומדות בפני המורה ע"פ רוזנק, הן: האם יש חובה ללמד את האמת לתלמיד, או אולי בנסיבות של חשש לפגיעה באמונת התלמיד, ניתן לעוות את האמת ולסלפה? האם התורה היא תופעה היסטורית או נצחית? האם תורת ה' תמימה או היא אסופה מורכבת? האם התורה מבטאת את רוח האדם? האם התורה מדגישה ערכים או צרכים? האם כותבי ספרי הקודש הם נביאי ה' או בני אדם כמונו?

לדעתו של רוזנק בכל אחת משאלות אלו יהיה שוני מהותי אם המורה לתנ"ך תופס את המקצוע מתוך תפיסה דתית או מתוך תפיסה מדעית של חול. בהתאם לכך, כל תפיסה, תוביל לדרכי הוראה שונות. לדבריו, הדרכים השונות בהן התמודדו מורים לתנ"ך עם שאלות אלו מראה על קשר מובהק בין אמונת המורה ביחס למקצוע ודרך הוראתו. אם נאמר שנקודת המוצא היא כי מקצוע התנ"ך הינו מקצוע קדוש ונצחי הרי שלפי ארנד (2001) ישנן שלוש נקודות יסודיות אותן יש לקחת בחשבון בעת תכנון הוראת מקצוע. הנקודות הן:

תוכנית לימודי הקודש - תוכנית לימודי הקודש צריכה להיות "טעונה התאמה אל הצרכים האמיתיים- הרוחניים והמעשיים, של תלמידינו אל הרקע התרבותי שלהם ואל יכולותיהם האמיתיות. יש לבנות תוכנית שדרכה יוכל התלמיד לבנות אמונה דתית, השקפה ואורח חיים..."(שם, עמ' 219-234). לפיכך, יש צורך לבנות תוכנית לימודים שתאיים לקהל היעד הייחודי אליו היא מיועדת.

הכשרת מורים - הכשרת המורים לתנ"ך צריכה וטוב שתהיה בעלת אוריינטציה אקדמית, אך היא חייבת להתמקד במשמעות הדתית האקטואלית של דברי התנ"ך.

דרכי ההוראה - ישנה חובה לשדרג ולשפר את רמות ההוראה גם בהיבט הטכנולוגי. אם שימוש בעזרים ממוחשבים ומשוכללים יכול לעזור בדרך כלשהי לשפר את רמת הוראת התנ"ך חובה עלינו לעשות בהם שימוש. למרות זאת לדעתו, הוראת התנ"ך חייבת להישאר מתוך הכתובים ולא להתבצע רק באמצעים טכנולוגיים.

כאמור, ההסתכלות על התנ"ך כקדוש ונצחי או לחילופין כמדעי וחול, משנה מקצה לקצה את משמעותו. ועקנין (2001), פיתח גישה פסיכולוגית חינוכית בנוגע להוראת תוכני הלימוד במקצועות היהדות בכלל, והתנ"ך בפרט. על פי גישתו, הדמויות התנכ"יות ודמויות התנאים והאמוראים משמשים נושא לסיפור ולדיון מאז ילדותו של הלומד ולמשך כל אורך חייו. העיסוק בדמויות הללו הוא מתוך יחס של יראת כבוד והן נתפסות כמודל לחיקוי. לדעתו, תפקידו של המורה המלמד מקצועות אלו, הוא בראש וראשונה להיות חלק מן המסורת היהודית, כלומר לשאת ולהעביר ידע, ולהקנות ערכים ונורמות של העולם הדתי לתלמידיו, על פי תפיסותיו. יתר על כן, המחויבות שלו להוראה וללימוד תורה היא מחויבות דתית ולא מקצועית בלבד ואינה חלה רק על תקופת ההוראה בבית הספר. התשתית שהמורה יוצר אצל התלמיד עשויה להשפיע על יחסו של זה בנוגע לקיום תורה ומצוות גם בעתיד.

על פי גישה זו, ניתן לומר כי יש להקדיש במהלך הלמידה מקום מרכזי לדמויות המשמעותיות, תוך ניסיון לעורר תחושת הזדהות עם הדמויות, אופיין, מעשיהן ומחדליהן. ההתייחסות לאבות האומה, לנביאים ולדמויות אחרות המופיעות בתנ"ך איננה התייחסות היסטורית חברתית, אלא התייחסות דתית הבוחנת את פועלה של הדמות ביראת כבוד, ומתוך ניסיון ללמוד ממנה ומאורחותיה. (ארנד, 2001).

4. אמנות פדגוגיות של מורים לתנ"ך - חקר מקרה -

כאמור, בבתי הספר של החמ"ד ישנה הסכמה רחבה למדי כי מקצוע התנ"ך הינו מקצוע קדוש ויש להעניק ללימודו תשומת לב מיוחדת. בחלק זה של העבודה ייבחנו שתי שיטות של לימודי תנ"ך וזאת באמצעות שני רבנים המלמדים תנ"ך במסגרות רבות והיכולים לבטא שתי גישות הוראה שונות דרך סקירת תפיסתם והאופן בו תפיסה זו מובילה לדרכים השונות להוראת תנ"ך כנובעים מאמונותיהם השונות של המורים ביחס למקצוע.

שתי התפיסות שנבחרו למקרה הבוחן הן תפיסתו של הרב טאו ותפיסתו של הרב ברויאר. דמויות אלו נבחרו משום היותם בעלי דעות מנוגדות ביחס להוראת התנ"ך.

מטרתנו בפרק זה היא להציג את הקשר בין אמונותיהם של מורים לתנ"ך לדרך בה הם מלמדים אותו. לשם כך אתייחס למספר נקודות דרכן ניתן להבין חלקים מהמחלוקת בנושא, בין הרב טאו לרב ברויאר.

- מצווה- רבים לומדים מקצוע זה מתוך מצווה אלוקית. השאלה העולה היא האם היחס אל מקצוע התנ"ך כאל מצווה אלוקית, אמור להשפיע על צורת הלימוד, ואם כן כיצד? האם על המורים להסתכל על הדמויות בתנ"ך כאל דמויות רגילות, או דמויות אלוקיות? האם יש לחנך את התלמידים לשאוף לנורמות ההתנהגות של אותן הדמויות?
- אמונה- האם מטרת לימוד המקצוע היא לימוד אמונה? כתוצאה מכך עולה השאלה, האם רק אדם מאמין יכול ללמד את המקצוע, או, שכיוון ומטרת לימוד המקצוע היא הבנת הכתוב, ולימוד האמונה יכול להגיע אגב הבנת משמעות הכתובים, ולפיכך, גם אדם שאינו מאמין יכול ללמד את המקצוע.
- דינאמיות המקצוע- האם המורים מסתכלים על מקצוע התנ"ך כאל מקצוע מיושן ולפיכך אין יכולת להשפיע עליו משום שאינו בן תקופתם, או שמא הם מסתכלים עליו כעל מקצוע המתחדש כל הזמן ולפיכך מחנכים את התלמידים לנסות לחדש וליצור גם במקצוע זה. נקודה זו הינה חשובה ביותר כיוון שהיא הקובעת האם המקצוע סטטי או דינאמי או שמא המקצוע ניצב במצב ביניים, כלומר דינאמי אך בגבולות.
- חוויתיות המקצוע- בנושא זה ישנה שאלה האם יש לשים דגש על חווית הלימוד תוך ניסיון ליצור הזדהות רגשית וקשר בין התלמידים והכתובים דרך מגוון חוויות כדוגמת סיורים לימודיים באתרים המקראיים. התהייה היא האם הסיורים יוסיפו למוטיבציה ללימוד עצמי של החומר ולהגברת האהבה לתנ"ך ולארץ ישראל. (משרד החינוך 1993) או שמא יגרמו לזילות התנ"ך ודמויותיו.

4.1. שיטותיהן ואמונותיהם הפדגוגיות של הרב טאו והרב ברויאר

להלן נתאר את שיטתם ואמונתם הפדגוגית של הרב טאו והרב ברויאר כפי שהן משתקפות בכתביהם וזאת לאחר בחינת הרקע של כל אחד מהרבנים.

הרב צבי ישראל טאו הינו נשיא ישיבת 'הר-המור' בירושלים עד ליום כתיבת עבודה זו, והוא נחשב לאחד ממנהיגיו של הציבור החרדי-דתי-לאומי (חרד"ל). עד לפני שנים מועטות היה מראשיה של ישיבת 'מרכז הרב', אך בעקבות מחלוקת שאינה קשורה לעניינינו, עזב את ישיבת מרכז הרב והקים ישיבה חדשה בשם 'הר-המור'. הרב טאו סובר כי לימוד התנ"ך הוא לימוד אמונה ולא ניתן לגשת להוראתו ללא הסתכלות אמונית-דתית. לדעתו תפקידה של הוראת התנ"ך היא לשמר את הקיים, המצוי הוא הרצוי. הוא רואה במקצוע התנ"ך כמקצוע קדוש ונצחי ומתוך כך, על מנת להבין ולו את הפרט הקטן ביותר אנו חייבים להסתמך על אנשים קדושים עם ראייה נצחית-שהם פרשני הנצח-חז"ל. העזרה אותה אנו צריכים היא בכל פסוק, אפילו כזה הנראה לנו כפשוט וזאת כיוון שלתפיסתו אין פשט, ולכל מילה וכל פסוק יש משמעות אמונית עמוקה. (טאו, 2000, עמודים ט"ו-ט"ז, 2002, עמודים י"ד-י"ח). כמו כן, הרב טאו סובר ש'לא דיברה תורה בלשון בני אדם' ועל כן לא ניתן ללמוד את התורה ללא עזרתם של חז"ל. (טאו, 2000, עמוד ט"ו, 2002, עמודים י"ד-ט"ו).

הרב מרדכי ברויאר הינו אחד ממורי התנ"ך הותיקים בארץ. הוא לימד תנ"ך במוסדות רבים, ביניהם: ישיבת הדרום, ישיבת הר-עציון, מכללת יעקב הרצוג, המדרשה לנשים באוניברסיטת בר-אילן ועוד. הרב ברויאר סבור כי התנ"ך הוא ספר קדוש ויש לו היבטים אמוניים, אך לעומת הרב טאו הם אינם ההיבטים היחידים הכלולים בו. המוטיב העיקרי בלימוד התנ"ך הוא הבנת פשט הכתובים, לשם כך אין צורך להיות אדם מאמין. חשוב שלאדם תהיה פרספקטיבה כללית של הכרת ספרי התנ"ך, אך הפרספקטיבה האמונית אינה נחוצה. הרב ברויאר ממשיך וטוען כי יש צורך להיעזר בביקורת המקרא ותורת התעודות היות שגישות אלו מעלות שאלות מהותיות והתמודדות עם שאלות אלו יובילו לדעתו לחיזוק אמוני. לדעתו, ישנה חובה לנסות ולחדש חידושים היות שכך נוכל להגיע לתשובות האמיתיות. (ברויאר 2005, a, 15). במהלך כתיבת עבודת מחקר זו (2007) נפטר הרב ברויאר לאחר מחלה ממושכת.

ניתן לומר כי הרב ברויאר מאמין ביכולתו של האדם ללמוד את התנ"ך מתוך תפיסתו כי 'דיברה תורה בלשון בני אדם' ולפיכך, ניתן ורצוי ללמוד את פשט הפסוקים (ברויאר, 2005, b, 34), לדעתו אם לא היה ביכולתנו האנושית להבין את התורה לא הייתה כל סיבה לכך שתינתן לנו. עיקרי שיטתו של הרב ברויאר מסתמכים על האמונה כי התורה ניתנה מן השמים, בד בבד עם הכרה בכך שמבקרי המקרא צדקו בניתוחם הספרותי לגבי קושיות המתייחסות למבנה הלוגי והלשוני של הטקסט. השאלה המתבקשת היא כיצד ניתן לשלב את ביקורת המקרא יחד עם אמונה זו ב'תורה מן השמיים'. לשם התמודדות עם סתירה זו חוברת שיטת הבחינות. על פי שיטה זו, התורה נכתבה על ידי הקב"ה כאדם אחד שכתב מספר ספרים במספר סגנונות. הסגנונות השונים הקיימים בתורה הם מהותיים להבנה וללימוד דרכי הנהגת הקב"ה בעולם וזאת כיוון שהמציאות אינה אחידה. דווקא מתוך הסגנונות השונים והשוואה ביניהם ניתן ללמוד על הרבדים השונים החבויים בתורה. (ברויאר, 2005, a, 20-27).

4.2. הוראת התנ"ך לשיטת הרב טאו והרב ברויאר

בפרק הקודם עסקנו בהבדלים ובשוני בין גישותיהם של הרב ברויאר והרב טאו, בפרק זה נראה מהן ההשלכות המעשיות על דרך הוראת התנ"ך בכיתות על פי כל אחת מהתפיסות. לטענת הרב טאו יש לגשת להוראת התנ"ך בחרדת קודש, מתוך ידיעה שלא ניתן להבינו וללמדו ללא חז"ל. לדעתו, המורים לא צריכים לפרש מעצמם ולא להתייחס לשאלות המעמיקות מעבר להתמודדות הקיימת בקרב הפרשנים השונים, כיוון שהן באות מבורות של הלומד. (טאו, 2002, עמודים י"ז- י"ח). לפיכך, אם יאמר אדם, "מסתבר לי שמספר שמואל רואים כך וכך" (שם, עמוד י"ט), אין צורך להתייחס לדבריו וזאת כיוון שאין לו את היכולת להבין את דברי התנ"ך שהרי הוא רק בן אנוש והתורה היא אלוקית. על המורה ללמד את תלמידיו שהפרשנים כתבו את פירושיהם לתנ"ך ע"פ חז"ל או ברוח הקודש, אך בשום אופן לא מעצמם, והם אינם מושפעים מתקופתם שהרי הם משתמשים בהסתכלות אלוקית בכדי להבין את הנאמר בתנ"ך. הרב טאו סבור שעל המחנך לגרום לכך שהתלמיד יתקדם ויגיע לרמה אמונית בה יוכל להבין את החומר הנלמד, ולא להיפך, כלומר, מצב בו יש לפשט את החומר הנלמד ולרדד את התוכן הטמון בו על מנת שהתלמיד יבין אותו פסול בעיניו. התנ"ך הוא קדוש ונצחי לכן לא מורידים אותו אלא מעלים את התלמיד אליו. (טאו, 2004, עמודים ק"ס, רל"ד)

הרב טאו סובר כי המפתח להוראה בכלל ולהוראת התנ"ך בפרט הוא היחס הבין אישי בין המורה לתלמידיו.⁵ כמו כן, על המורה להקפיד שבכל שיעור תנ"ך יבואו לידי ביטוי העקרונות הבאים:

א. הוראה תוך כדי הערצת הקודש.

ב. הוראה מתוך ההכרה היסודית שהתנ"ך הוא גבוה וקדוש לעומתנו, יחס של התבטלות מוחלטת.

ג. "הכרה בגודל הנבואה של אבות האומה ושל נביאיה" – והחינוך להערצתם (טאו, 2002, עמוד נה).

לשיטתו, אין לחשוש מהאדרה של דמויות התנ"ך שכן, גם אם נעמיק בדמויות לא נגיע להעמקה המקסימאלית האפשרית. (טאו, 2004, עמוד רל"ה). מגמת המורה צריכה להיות העצמת הדמויות גם במחיר של אי אמירת כל האמת. על סמך זאת, אומר הרב טאו שאין להעניק פרשנות שלילית לדמויות התנ"ך ואסור חינוכית להקטין את דמויות התנ"ך. יש חובה להעצים את מעלתם, ובכל מקום שלא נצליח להעצים את מעלתם נשתמש בתיאור התנ"כי כמשל (טאו, 2005, עמוד ט"ז). מבחינה דידקטית לטענתו, אם נקטין את הדמויות התנכיות, התלמידים לא ישאפו אליהם, ולא ניתן יהיה לחנך לאורם. (טאו, 2004, עמודים רל"ד- רל"ה).

בנוסף סבור הרב טאו, כי אין ללמד תנ"ך בעזרת ממצאים ארכיאולוגיים. אלא על פי חז"ל בלבד. לדעתו, הדרך לקרב את התלמידים אל התנ"ך, אינה ע"י המחשת סיפורי התנ"ך, בטיוולים או אביזרים ויזואליים/ ארכיאולוגיים, שהם: "אמצעים שונים ומשונים", אלא ע"י כך ש- "הנער יבין את מהות נשמתם של האבות הגנוזה גם בו". לדעת הרב טאו- "ידק הלימוד החי העוסק בעצם התכנים והוראתם אלינו", הוא היחיד אשר יצליח לקרב את התלמיד אל חיי האבות ולהליכה

⁵ הרב טאו נסמך בדברים אלו על שיטתו של הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (א, א).

בדרכיהם. (טאו, 2004, עמוד קס', 2005, עמוד י"ח). לפיכך, אין להשתמש בשיטות שונות לשם הלימוד אלא יש להתמקד בטקסט עצמו ופרשנו החז"ליים.

הרב טאו רואה בלימוד תנ"ך והוראתו בדרך המדעית- אקדמית, ביקורתית את שורש הרע, כדרך המובילה את עם ישראל לאבדון. בנושא זה הוא כותב: *"הדרך מהיהדות לנצרות שלב א' ביקורת המקרא שלב ב' שמד"* (טאו, 2002, עמוד נ).

לדעתו הוראת התנ"ך היא כלי שדרכו צריכים המורים לשאוף ל-מטרת העל של החינוך' שהיא, *"להקנות לילד כלים ומידות שבעזרתם יוכל לנצח את גלי הזוהמה והשקר שבעולם המאיימים על התום והטוהר שלו"* (טאו, 2004, עמוד קע"ב). מטרת הוראת התנ"ך אינה להגיע לפירוש האמיתי של הכתוב כי אם לשמור על התום והטוהר של הילד, גם במחיר של אי אמירת כל האמת.

הרב ברויאר, יוצא מנקודת מוצא שונה למדי מזו של הרב טאו. לדעתו, על המורה המלמד תנ"ך מוטלת החובה להתמודד ולנסות להשיב על כל שאלה המתעוררת במהלך הלמידה. יתר על כן, מחובתו, לא רק לענות לשאלות תלמידיו, אלא גם לדאוג שתלמידיו יבינו מהו מקור השאלה ומה הביא לכך ששאלה ומתוך כך מה היה הגורם של כותב התנ"ך- הקב"ה לנסח אמירה שניתן להבינה באופן דו משמעי ומעורר קושיה זו. (ברויאר, 1999, 11, 2005, d, 146). לשם מימוש מטלה זו, יכול המורה להיעזר בדברי הפרשנים שכבר התייחסו לסתירה זו, אך הוא יכול גם לחדש חידושים מעצמו. לדעת הרב ברויאר, המורה המלמד תנ"ך צריך להיעזר בחז"ל אך את הלימוד הראשוני עדיף לבצע ללא חז"ל (ומפרשים), אלא עם התנ"ך בלבד, תוך לימוד ללא דעות קדומות ומתוך התבססות על ידיעת הכללים המדעיים- הלשוניים. (ברויאר 2005, a, 20-23). לדעתו, אם הלימוד הראשוני יתבסס על דברי חז"ל, הלימוד לא יהיה בידיים ריקות אלא יהיה מושפע מדעתם 'לטוב ולרע' ותיחסם כל יכולת לחשיבה עצמית של הלומד. בשלב השני של הלימוד הרב ברויאר סובר כי ניתן וחשוב להיעזר בחז"ל בכדי לחדד את המשמעות האמונית של הכתוב בתנ"ך. (ברויאר, 2005, a, 11-15, 2005, c, 54-55, 60).

לדעת הרב טאו, דרכו הפרשנית של הרב ברויאר מסוכנת ללומדים על פיה מהבחינה האמונית – כיוון שכל אדם יכול לפרש פירוש משל עצמו, והיא קשה מאוד ליישום – היות שלא כל מורה יודע להתמודד עם שאלות התלמידים. גם הרב ברויאר הכיר בכך ולכן סייג את דעתו והגביל את שיטת הלימוד שלו. לטענתו, ראוי ללמוד על פי שיטה זו רק בגילאים מבוגרים יחסית כיוון שדרך פרשנות זו קשה מאוד ליישום ויש צורך בהבנה עמוקה יחסית של החומר הנלמד ואילו בביה"ס היסודיים אין ללמד על פי דרך זו, ומומלץ ללמד רש"י ורמב"ן בתחילה. בנוסף, לגירסתו יש צורך שמורים לכל גיל יכירו את דרך הפרשנות הזו בכדי להעשיר את תלמידיהם, ובכדי, שיהיה ביכולתם לענות תשובות אמיתיות. (גוטליב, 1998, 29).

הרב ברויאר כמו גם הרב טאו מעדיף שהמורה יהיה מאמין אך בשונה מהרב טאו הוא אינו מחייב זאת כתנאי להוראה. (ברויאר, 2005, a, 20-22; טאו, 2004, עמוד רל"ב). לטענתו, כל מורה רשאי ללמד תנ"ך במידה והוא מכיר את כללי הסגנון המדעיים, והוא בא בידיים נקיות וללא משוא פנים ללימוד. בלימוד התנ"ך יש צורך להיעזר בכל מה שיכול לעזור להבין את הפשט. לפיכך, אנו יכולים וצריכים להיעזר גם בביקורת המקרא, שכולה כפירה. לדבריו: *"מסקנות המדע של ביקורת המקרא לא רק שאינן פוגעות באמונת ישראל אלא הן חשובות ונחוצות לכל מי שלומד תורה לשמה"*. (ברויאר, 2005, a, 15).

5. מטרת המחקר

מטרת מחקרנו היא לבדוק האם קיימת עקיבות באימוץ השקפת העולם האידיאולוגית של כל אחד מהרבנים, ואיזו השפעה יש לה בפועל על הוראת התנ"ך. כמו כן נבדוק באיזו מידה קיימת הלימה בין האידיאולוגיה בה מחזיק המורה לבין אופן העברת שיעורי תנ"ך בכיתה. ראינו לעיל כיצד הרב טאו והרב ברויאר תופסים את הוראת התנ"ך מבחינה אידיאולוגית ואיזו משמעות מעשית יש לתפיסה זו על ההוראה בפועל. מהחלק התיאורטי ניתן לראות כי קיימת השפעה של אמונות מורים על דרך הוראת המקצוע אותו הם מלמדים. ראינו כי אף בין הרב ברויאר לרב טאו המלמדים תנ"ך בחינוך הדתי, יהיו הבדלים בדרך הוראת התנ"ך, בעקבות תפיסות העולם השונות. כאמור, יש בין הרב ברויאר לרב טאו נקודות מחלוקת רבות, ביחוד בכל הקשור ליחס למחקר ולשיטות הוראה מחודשות. הרב טאו אינו מסכים לקבל לימוד תנ"ך מחקרי בשום מקרה ואילו הרב ברויאר מוכן להשתמש אפילו בביקורת המקרא, היוצאת מהאקדמיה, ומהחוקרים הכופרים באמיתות התורה ואחדותה, לטובת הלימוד. ההשלכות של תפיסותיהם האמוניות על צורות ההוראה עשויות להיות מרחיקות לכת, כיוון שהן מתייחסות לתחומים רבים כדוגמת השימוש בחוויות לצורך הלימוד, הכנסת עזרים ממוחשבים וכן מי רשאי להורות את המקצוע.

6. שיטה

שאלות המחקר

מתוך מטרת מחקר זו נובעות שתי שאלות המחקר המרכזיות:

1. האם קיימת הלימה בין התפיסה הפדגוגית של מורה את האופן שבו הוא (המורה) חושב שצריך ללמד תנ"ך ובין ההוראה שלו בפועל וכיצד?
2. כיצד באה לידי ביטוי מעשי ההלימה בין התפיסה הפדגוגית של המורה להוראת תנ"ך ובין ההוראה שלו בפועל. מהם שיקולי הדעת שמפעיל המורה בתכנון עשייתו?

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית מחקר זה מורכבת מאחד עשר מרואיינים המזוהים עם שתי השיטות הנבדקות. שישה מהם מזוהים עם שיטתו של הרב ברויאר וחמישה מהם מזוהים עם שיטתו של הרב טאו. אצל חמישה מתוך הנבדקים בשיטת הרב ברויאר התקיימה צפייה בשיעור תנ"ך ואילו בקרב מורי שיטת הרב טאו נצפו שיעוריהם של ארבעה מתוך חמשת המרואיינים.

כלים

1. ראיונות - כלי המחקר המרכזי הינו ראיונות עומק. השאלונים לראיונות נכתבו על ידי ד"ר זהבית גרוס. המרואיינים הינם מורים לתנ"ך המלמדים על פי גישתו של כל אחד מהרבנים וכן מרואיין אחד הידוע כתלמיד הרב והגורס כי עליו העיד הרב שהוא נאמן לשיטתו.
2. תצפיות - מלבד ראיונות עם אחד עשר מורים שונים נערכה בכיתתו של כל מרואיין תצפית במהלך שיעור או שיעורי תנ"ך.

שיטת המחקר

במחקר זה ייעשה חקר מקרה - Case Study בעיקר על פי Stake (2000), על מורים המלמדים תנ"ך בשיטת הרב טאו ובשיטת הרב ברויאר. ראוי לציין כי היה לנו קושי לאתר מורים שיסכימו לשתף פעולה עם מטלת המחקר מקרב שיטת הרב טאו. לפיכך אותרו אחד עשר מורים לתנ"ך שהסכימו שנצפה בשיעוריהם וכן ניאותו להתראיין בסוף השיעורים. מורים אלה רואים עצמם כתלמידיהם המובהקים של הרב ברויאר או הרב טאו. כלי המחקר יהיו בעיקר תצפיות על פי צבר (1990) וראיונות על פי Spradley (1980). וניתוח כל אחד מהם.

הליך המחקר

1. בתחילה נלמדו שיטותיהם של הרב ברויאר והרב טאו כפי שהן מופיעות בספריהם, וכפי שנכתב בספרים המלמדים את שיטתם.

2. לאחר מכן התקיימו ראיונות עם שני תלמידים הנחשבים לתלמידים מובהקים של כל אחת מהשיטות- תלמיד אחד של הרב ברויאר ותלמיד אחד של הרב טאו. תלמידים אלה ציינו מפורשות כי הרב טאו והרב ברויאר (בהתאמה) העידו עליהם כי הם נאמנים לשיטת הרב. תלמידים אלו הינם רבנים העוסקים בחינוך במסגרות שונות והראיונות עימם היו במטרה שישבירו את עיקרי תורתם של הרבנים הנ"ל, את שיטתם הייחודית להוראת התנ"ך, והאופן שבו שיטתם הפדגוגית משקפת את האמונה הפדגוגית והשקפת העולם שלהם.
3. לאחר מכן נצפו מספר רב של שיעורים בשיטת הרב ברויאר ובשיטת הרב טאו. השיעורים הוקלטו ולאחר השיעור שוכתבו. בעזרת שיכתוב השיעורים התאפשר ביצוע ניתוח טקסטואלי של כל התוכן הנאמר בשיעורים, וזאת על מנת לענות על שאלת המחקר. לאחר קריאת מהלך השיעורים ועיבוד התוכן חולקו הממצאים לקבוצות נושאים שסייעו בהמשך ליצירת הקטגוריות.
4. לאחר ניתוח התוכן של השיעורים בוצעו ראיונות עם המורים שהעבירו את השיעורים. הראיונות נעשו על פי שאלון מוכן מראש. (ראה העתק בנספחים). בשלב זה רואינו ארבעה מורים המלמדים בשיטת הרב טאו וחמישה מורים המלמדים בשיטת הרב ברויאר. לאחר הראיונות נותח תוכן הראיונות ובעזרת ראיונות אלה נעשה ניסיון לענות על שאלות המחקר.
5. בשלב האחרון קובץ כל התוכן המופיע בראיונות ובשיעורים לנושאי תוכן. נושאי התוכן הללו עובדו לכדי הקטגוריות של העבודה. בעזרת החלוקה לקטגוריה ניתן היה לפרוש את תוצאות המחקר לא על פי המרואיינים אלא על פי הנושאים שנחקרו בראיון. קטגוריות אלו נבחרו משום היותן המתאימות ביותר לענות על שאלות המחקר.

שיטת הניתוח

ניתוח התוכן של הממצאים יעשה בעיקר על פי ברלסון (1952), גרוס (1995) ושקדי (2003). איסוף הנתונים וניתוחם נערכו על פי מתודת "תיאוריה מעוגנת בשדה" (Grounded Theory), שפותחה על ידי Strauss & Glaser (שטראוס וגלזר). הנחת הגישה היא כי בהתנהגות האנושית ישנם דפוסים וחזרות אותם ניתן לגלות על ידי כניסה לאתר המחקר עם שאלת מחקר תחילית, כללית ופתוחה וחיפוש זהיר, מובנה ושיטתי אחר הקשרים ומבנים (גבתון, 2001), על פי גישה מחקרית זו, נעשה במחקר הנוכחי איתור מילים דומיננטיות ולאחר מכן איתור קטגוריות ראשוניות, הגדרתן ותחילת שלב הדגימה התיאורטית. הממצאים הראשונים נותחו ונעשה חיפוש אחר חזרות. בהמשך, החומר המנותח קובץ לנושאים באמצעות מיון היגדים לכותרת נבחרת, וזאת על פי יחידות ניתוח שנבנו מתוך הנתונים.

רקע על המרואיינים (כל השמות בדויים)

מורי שיטת הרב טאו:

- ❖ הרב אברהם, למד בישיבה תיכונית, למד בישיבת מרכז הרב בעטרת כוהנים ולאחר מכן לימודי דייונות בבית אריאל בבית וגן. לדבריו הוא בעל 24 שנות השכלה ישיבתיות, מחזיק בתואר שני אקוויולנטי. לימד בעבר תנ"ך בכיתות ד, ה במקביל ללימודים בישיבה, כיום מלמד תנ"ך ואמונה במכללה דתית. למד ישירות מפי הרב טאו.
- ❖ הרב יעקב, למד בישיבה תיכונית ולאחר מכן בישיבת כרם ביבנה, ומשם המשיך לישיבת מרכז הרב. לדבריו שנות השכלתו בישיבה רבות מאוד, הוא לא מחזיק בתארים, והוא עומד בראשות מכון להכשרת מורים. הוא לימד 25 שנה תנ"ך ותלמוד בישיבה תיכונית. למד ישירות מפי הרב טאו.
- ❖ הרב שלום, למד בישיבה תיכונית ולאחר מכן בשיבות: מרכז הרב, עטרת כהנים, מכון מאיר, ועוד מס' שנים בכולל מר"ץ. הוא מחזיק תעודת הוראה ממכון מרחבים. הוא מלמד כבר 24 שנים תנ"ך. למד ישירות מפי הרב טאו.
- ❖ הרב שמעון, למד בישיבה לצעירים, ולאחר מכן המשיך לישיבת מרכז הרב. הוא לא למד מעולם באקדמיה וחסר הכשרה מקצועית. לדבריו הוא למד שנים רבות בישיבה. הוא מורה לתנ"ך כבר 20 שנה. למד ישירות מפי הרב טאו.
- ❖ חיה, למדה באולפנה, ולאחר מכן במכללה דתית למורים. יש לה תואר ראשון ממכללה דתית ותואר שני מטורו קולג'. היא לימדה באולפנה 20 שנה ומלמדת בתוכנית הוראה של מדרשת הרובע כבר שמונה שנים.

מורי שיטת הרב ברויאר:

- ❖ ד"ר יהודה, למד בישיבה תיכונית, ולאחר מכן בישיבת הר-עציון. לימד 9 שנים תנ"ך ולשון בישיבה תיכונית לפני המעבר לאקדמיה. למד ישירות מפי הרב ברויאר.
- ❖ הרב דביר, למד בישיבה תיכונית, ולאחר מכן למד בישיבת הר עציון ובמכללת הרצוג. בעל תואר שני מטורו קולג', מורה לתנ"ך כבר 24 שנים. למד ישירות מפי הרב ברויאר.
- ❖ הרב דר' אהוד, למד בישיבה תיכונית. ולאחר מכן בישיבת הר-עציון. רכש את השכלתו במכללת הרצוג ובאוניברסיטה העברית, לדבריו "עדיין לא סיימתי ללמוד", לימד תנ"ך ולשון במכללת הרצוג, במדרשת לילנדבאום, בסמינר בית הכרם ובישיבות תיכוניות ובאולפנות. בחלק מהמקומות עדיין מלמד. למד ישירות מפי הרב ברויאר.
- ❖ הרב אריאל, למד בישיבה תיכונית ולאחר מכן בישיבת הר-עציון. בעל תואר שני, פרש באמצע התואר השלישי, בעל עשר שנות לימודים אוניברסיטאיות. הוא מלמד תנ"ך כבר 20 שנה במכללות ובישיבת השילוב הדתי. למד ישירות מפי הרב ברויאר.
- ❖ הרב בניה, למד בישיבה תיכונית ושנים רבות מאוד בישיבת הר-עציון. בעל תואר שני בתלמוד ובמהלך כתיבת עבודת הד"ר לתואר שלישי. בעבר לימד תנ"ך ותלמוד בישיבה תיכונית ובמכללות דתיות. בעשר השנים האחרונות הוא מלמד תנ"ך ותלמוד בישיבה (על תיכונית), של הציבור הדתי לאומי. למד ישירות מפי הרב ברויאר.
- ❖ ד"ר אלינור, למדה באולפנה, לאחר התיכון עשתה שירות לאומי. ולאחר מכן הלכה לאוניברסיטה העברית ולמדה ספרות. לאחר לימודי התואר הראשון לימדה ספרות במשך תשע שנים. לאחר מכן חזרה לאוניברסיטה ללימודי תואר שני. במקביל לכתיבת

הדוקטורט החלה ללמד. סה"כ הייתה תשע שנים במערכת החינוך ושלושה עשרה שנה באקדמיה. היא לימדה באוניברסיטה העברית וגם בשלוחות האוניברסיטה ברחבי הארץ. למדה ישירות מפי הרב ברויאר.

7. ממצאים

הקטגוריות-

לשם ביצוע המחקר נערכו אחד עשר ראיונות, כל ראיון ארך בין שעה וחצי לשלוש שעות והכיל נתונים רבים הקשורים למחקר. מתוך הראיונות נדלו קטגוריות דרכן ניתן לענות על שאלת המחקר. הקטגוריות שנבחרו מתוך הראיונות כמתאימות לענות על שאלת המחקר בצורה הטובה ביותר הן: תפקיד המורה, גורמי בחירה בשיטת ההוראה, הוראה יעילה, מטרות ההוראה, תנאים ללמידה, ידע מוקדם, אינטגרציה בהוראה, התנ"ך כמקצוע, קושי וקלות בלימוד תנ"ך, קדושה מול מדע. במהלך פרק זה אציג את הממצאים לגבי כל אחת מהקטגוריות, אנסה לנתח את משמעותן בצורה הטובה ביותר ואראה כיצד קטגוריה זו עונה על שאלות המחקר.

תפקיד המורה

בבואנו לדון בתפקיד המורה, רצינו לבדוק האם קיימים הבדלים בין שיטת הרב טאו לשיטת הרב ברויאר, גם ביחס לתפקיד המורה בשיעור תנ"ך. למרואיינים ניתנו שלושה דגמים של תפקיד המורה, והם התבקשו לדרג את שלושת הדגמים על פי חשיבותם לשיעור תנ"ך. שלושת הדגמים הם: א. המורה צריך ללמד *תכנים* - כלומר פרקים בתנ"ך על מנת שהתלמיד יהיה בקיא ככל האפשר. ב. המורה צריך להשתמש בהוראת התנ"ך כאמצעי *לחינוך לערכים*. ג. המורה צריך *לתנוך* את הידע וליצור אצל תלמידיו תנאים שיאפשרו למידה ואת גילוי הידע הקיים אצלם.

בשיטת הרב טאו-

עולה כי כל המרואיינים למעט אחד (אברהם), רואים את תפקיד המורה כמחנך לערכים. (Holt-Reynolds, 2000). המרואיין הנוסף (אברהם) מגדיר בחשיבות עליונה את לימוד החומר הבסיסי הקודם לכל ערך. לדבריו, כחלק מתפקיד המורה המלמד, יש למורה תפקיד של מוסר, והוא צריך למסור את התורה מרביתו לתלמידיו. לטענתו, הבסיס לכל לימוד תורני הוא יראת השמים של התלמיד. ללא יראת שמים אין יכולת ללמוד תכנים תורניים כלשהם. רק לאחר לימוד התכנים ניתן להגיע ללימוד ערכים הנובעים מהפסוקים. יש צורך ללמוד כמה שיותר תנ"ך, בקיאות ועיון, אבל דבר זה תלוי מאוד ביכולת הלמידה של התלמיד הספציפי. לגבי ההגדרה האחרונה "תיווך החומר", הוא מציין שיש צורך שכל אחד יבין את הדברים אבל אין לפשט את החומר ולרדד אותו אלא יש להעלות את התלמיד לקצה היכולת ההבנתית שלו. במהלך השיעור היה ניכר שאברהם רואה עצמו בתפקיד המוסר של התורה האחראי להעברתה "זה לא אתה מולי, זה אתה ואני מול האמת". בשיעור הנושא המרכזי היה מלכת שבא והוא הראה לתלמידותיו בעזרת שאלות מנחות על הפסוקים, מה כתוב ובעיקר מה לא כתוב: "מלכת שבא שומעת את שמע שלמה – מה לא

נאמר? נאמר "ותבוא לנסותו בחידות" – איזה סוג חידות, באיזה תחום, באיזה נושא?...". אברהם משתמש בשאלות המנחות ללמד את הטקסט לתלמידות על מנת שיבינו מה הבעיות הקיימות בו, ומתוך כך בהמשך השיעור הוא יוצא לפתרון. העברת חומר זו מוגדרת עפ"י קינן (1996); ו-Grossman (1990). כתואמת לתפקיד המורה המלמד. ביחס לדירוג שלושת הדגמים של תפקיד המורה, ארבעה מהמרואיינים (יעקב, חיה, שמעון ושלוש) לא עושים הפרדה ורואים עצמם בד בבד גם כמורה המלמד וגם כמורה מתווך ומחנך- לדעתם לא רק שאין סתירה אלא שלושת הדימויים חייבים להיות בכל מורה בכל שיעור. אם עליהם לבחור רק תפקיד אחד למורה יבחרו בתפקיד המורה המחנך. בפועל, במהלך השיעור שלום לימד פסוקים מספר שופטים. תוך כדי השיעור הוא תיווך לתלמידים את דברי יונתן בן עוזיאל. תיווך זה בוצע באמצעות תרגום דברי יונתן בן עוזיאל מארמית לעברית, בהם נעשה שימוש בשיעור בכדי להראות לתלמידים את הקשר בין השופטים. לטענתו הוא רצה להראות לתלמידים את הקשר בין השופטים על פי תרגום יונתן בן עוזיאל ומה הערך שניתן ללמוד מכאן, אלא שכדי להגיע לכך הוא היה חייב לתווך את דברי הפרשן לתלמידים שאלמלא כן מספר רב של תלמידים לא היה מסוגל לעקוב אחריו. כלומר, הוא יישם בפועל את שלושת דימויי המורה בשיעור. לדברי (יעקב), מטרת העל היא להגיע לערכים, אך צריך לזכור שיש גם מצוות תלמוד תורה. לדבריו חשוב לזכור שדרך התיווך של המורה התכנים יילמדו, התיווך יעיל יותר מהכתבת חומר כי הלקח נלמד. צריך להביא את התלמיד למצב, בו הערך הינו תוצאה של הלימוד. ארבעת המרואיינים (יעקב, שלום, חיה ושמעון), רואים את עצמם גם בדימוי של המורה כמדריך ומחנך, אבל רק בשלב השני, לאחר המורה המחנך, בדיוק הפוך מאברהם. לדבריהם, הדבר המשמעותי בלימוד תנ"ך הוא לימוד ערכים שיעשה דרך לימוד התכנים, ולימוד התכנים יעשה בעזרת התיווך. בשיעור של חיה היא עברה מלימוד הפסוקים ללימוד חז"ל וראתה בחז"ל את המתווכים למקרא, ובעצמה את המתווכת לחז"ל. לטענתה מטרתה הייתה להגיע לערך של הזוגיות ו"שאיין איש בלא אישה מאחוריו, אפילו לא משה רבינו", בשיחה עם התלמידות לאחר השיעור התברר לי שאת המטרה הזו היא השיגה. לדברי שמעון ויעקב, לאחר הקניית הערכים לתלמיד על המורה להקנות לתלמיד כלים ללימוד תנ"ך. במהלך השיעור של שמעון על פרידת בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה מבני ישראל וחזרתם לעבר הירדן, שמעון מראה להם עד כמה צריך להכיר ולדעת להשוות בין מקומות שונים בתנ"ך שמספרים את הסיפור ולפיכך הוא משלים את התמונה בעזרת ספר במדבר.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו, אצל כל המרואיינים קיימת הלימה ברורה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. כל המרואיינים מדרגים את תפקידי המורה על פי סדר חשיבותם ומלמדים בפועל על פי דירוג זה. לדעת ארבעה מהמרואיינים (שלום, חיה, שמעון ויעקב), שלושת ההגדרות נכונות במידה שווה. לדבריהם על המורה להגיע לכל הדגמים בכל שיעור אולם ראשית יש לחנך לערכים. לדברי ועקנין (2001), תפקידו של המורה המלמד מקצועות אלו, הוא בראש וראשונה להיות חלק מן המסורת היהודית, כלומר לשאת ולהעביר ידע, ולהקנות ערכים ונורמות של העולם הדתי לתלמידיו. כל המרואיינים בשיטת הרב טאו רואים עצמם כ"צינור" המעביר ערכים לתלמידיהם, לדעתם דברים שלא נאמרו בעבר אין לנו רשות לחדש היום. כל המרואיינים ציינו שהם רואים עצמם כשלב בשרשרת מקבלת התורה ועד ימינו, הם קיבלו את התורה ממורייהם, והם מוסרים אותה לתלמידיהם. לימוד הערכים יעשה דרך לימוד התכנים, ולימוד התכנים יעשה בעזרת

התיווך. לדברי (אברהם) התפקיד העיקרי של המורה הוא לימוד התכנים. העברת חומר זו מוגדרת עפ"י קינן (1996); ו-Grossman (1990), כתואמת לתפקיד המורה המלמד.

בשיטת הרב ברויאר-

עולה כי שלושה מרואיינים (אלינור, דביר ובניה), מציינים כי התפקיד החשוב ביותר של המורה הוא לימוד תכנים. לעומת זאת, שני מרואיינים (אריאל ואהוד) מציינים כי תיווך הוא התפקיד החשוב ביותר של המורה אולם הם אינם עושים הפרדה ורואים עצמם בד בבד גם כמורה המלמד וגם כמורה מדריך ומחנך ללא שום הבדל חשיבות. בפועל אצל שניהם לא הייתה הלימה, שניהם לא ביצעו במהלך אף שיעור בו צפיתי את תפקיד המורה כמדריך ומחנך, אלא עסקו רק בדימוי של המורה המלמד. החלוקות הללו תואמות את תפיסתה של Grossman (1990) בנוגע לדימויי תפקיד המורה. גם אצל קינן (1996) ניתן למצוא התאמה לדימוי המורה המלמד התואם לדימויים אלה. לדעת ארבעה מהמרואיינים (אלינור, דביר ובניה) אומנם אין סתירה בין הדימוי של המורה המלמד לדימוי של תפקיד המורה כמדריך ומחנך, על פי Holt-Reynolds (2000), אבל, התפקיד החשוב יותר של המורה הוא הדימוי הראשון של המורה המלמד. במידה וניתן להגיע גם לדימוי השני של המורה כמדריך ומחנך מה טוב. מדבריהם עולה כי גם הדימוי השני של המורה כמדריך ומחנך בסופו של דבר יגיע, מתוך הלימוד, לכן כדאי לשים את הדגש בדימוי של המורה המלמד. לדעת אלינור, הדירוג הוא כדלהלן - "הראשון זה התכנים, כן, צריך לדעת תנ"ך, השני זה ערכים. והשלישי (התיווך), מקום שלישי". במהלך השיעור היא עסקה בלימוד הפסוקים העוסקים באופיין של רחל ולאח. היא חזרה פעם אחר פעם על חשיבות לימוד והבנת "פשט הפסוקים", שהוא הערך שלדבריה ניסתה להעביר בשיעור. היא תיווכה את החומר בעזרת דפים שהוכנו מראש, בהם צבעה בצבע שונה כל בחינה. מטרתה הייתה שהשומעים יבינו את חשיבות פשוטו של מקרא. אומנם היא מיקמה את התיווך במקום השלישי, אבל היא השתמשה בו כל השיעור. לטענתה, קביעת הדרוג הייתה מבוססת על סמך מה חשוב שהתלמיד יצא איתו מהלימוד. עם תיווך לא יוצאים מהלימוד אלא הוא כלי טכני. היות שכך הוא פחות חשוב מערכים ותכנים איתם התלמיד יוצא מהלימוד. במהלך השיעור של דביר עיקר העיסוק היה בלימוד תנ"ך והקניית המיומנויות. הוא הדגיש כי המורה לתנ"ך צריך לאפשר לתלמיד את הכלים ואת המסגרת להבנה הטובה ביותר של הכתוב. הוא לימד את תלמידיו להרגיש כאשר סיפור כלשהו לא מסופר באופן כרונולוגי כדוגמת הסיפור של מלך סדום שבא לקראת אברהם. בפסוקים יש קיטועים רבים שבתחילה לא שמים אליהם לב, ודרך התייחסות לפרטים ניתן להגיע להבנת המכלול. שניים מהמרואיינים (אריאל ואהוד), אומרים כי הם חושבים ששלושת ההגדרות נכונות, אבל הם לא יודעים מה יותר חשוב בעיניו של הרב ברויאר. דביר מציינ כי לא ידוע לו שהרב ברויאר כתב על איך מורה צריך לתפוס את תפקידו, זה יותר השערות. סדר החשיבות לדעתו הוא, קודם כל ללמד תכנים. לדבריו הוא רוצה "קודם כל לקיים את המצווה, וע"י המצווה לשאוב את התכנים שהקב"ה רצה שאקבל מהלימוד. אני אנסה לעזור לתלמיד לקרוא את התנ"ך בצורה כזו שהוא יקבל את התכנים מהלימוד, שהוא יוכל לקבל את משמעותם של התכנים גם אם לא אעמוד לידו". שני מרואיינים (אהוד ובניה), חושבים שתפקיד המורה הוא להביא לכך שהתלמידים יסיימו

שיעור כאשר הם יודעים לפרש דברים שלא ידעו לפני השיעור. לדברי (בניה), רצון הרב ברויאר בשיעורים היה שהתלמידים ידעו ללמוד תנ"ך. מרואיין אחר (יהודה), חושב שההגדרה השלישית (תיווך) היא הנכונה והחשובה ביותר, ולאחריה, ההגדרה הראשונה (לימוד תכנים) ורק בסוף ההגדרה השנייה (הערכים). לדברי (יהודה), ההגדרה השנייה בסופו של דבר תתקיים אבל "לא הייתי רואה את התנ"ך כמכשיר להקניית ערכים. זה דבר מסוכן מאוד לשעבד את התנ"ך כמכשיר להקניית ערכים. אנו קודם לומדים תנ"ך כדי ללמוד תנ"ך והערכים באים ברקע מתוך אישיותו של המורה אבל הם לא המטרה".

נראה כי ביחס לקטגוריה זו בשיטת הרב ברויאר, קיימת הלימה ברורה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל רק אצל ארבעה מרואיינים (דביר, אלינור, יהודה ובניה). במהלך השיעורים של ארבעתם ראינו את יישומם תפקיד במורה השונים על פי הדירוג שדרגו. אצל שניים מהמרואיינים (אריאל ואהוד), לא קיימת הלימה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל ביחס לדירוג תפקידי המורה. שניהם, מדרגים את שלושת הדגמים באותה חשיבות, אך בפועל - בשיעורים, מתייחסים רק לשתיים מהדרגות. לדבריהם, שלושת ההגדרות נכונות, אבל הם לא יודעים מה יותר חשוב בעיניו של הרב ברויאר. לדברי שלושה מהמרואיינים (אלינור, דביר ובניה) תפקיד המורה הוא תפקיד לימוד התכנים. (קנין, 1996, Grossman, 1990). תפקידו של המורה המלמד מקצועות אלו, הוא בראש וראשונה להיות חלק מן המסורת היהודית, כלומר לשאת ולהעביר ידע, של העולם הדתי לתלמידיו. (ועקנין 2001). נראה כי חוסר הידיעה נובע מכך שהמורים בשיטתו של הרב ברויאר באו ללמוד את שיטתו בהוראת תנ"ך ולא שום דבר נוסף, וכאשר באים לשאול אותם על דברים שאינם בשיטה עצמה הם אינם יודעים. גם לגבי טענתם ששלוש ההגדרות נכונות אף אחד מהם לא הגיע לשלב בו לימד על ערכים הנובעים מלימוד הפסוקים. אריאל הגיע למקום בו שלל כל מיני ערכים "כדוגמת המתנגדים ללימוד בנות ב"נשמת", אבל זה לא היה קשור לשיעור, והוא לא הגיע לאיזה ערכים כן. אהוד לא דיבר כלל במושגים של ערכים. בתפיסת הרב ברויאר העיקר בלימוד תנ"ך הוא לימוד התכנים, לדעת המרואיינים לימוד תכנים טוב יוביל לערכים אבל זו לא המטרה, המטרה היא למידת התכנים.

גורמי בחירה בשיטת ההוראה

ישנם גורמים שונים המשפיעים על האדם בבחירת תפיסת ההוראה הנכונה ביותר לדעתו. לעיתים, הגורמים מושפעים ממקום הלימוד בו קנה האדם את השכלתו התורנית, ולעיתים הגורמים מושפעים מתוך הלימוד. בקטגוריה זו נבחן מהם הגורמים שהובילו את המרואיינים השונים, (בכל אחת מהשיטות הנחקרות במחקר זה), בבחירתם בדרך בה הם מלמדים. וננסה לראות מהי התשובה לשאלות המחקר לאור הממצאים.

בשיטת הרב טאו-

לדעת שלושה מהמרואיינים (חיה, שמעון ושלוש) בחירתם בשיטה נבעה מכורח ההרגל ומתוך המשכיות השיטה בה הורגלו ללמוד תנ"ך "כך גדלתי וחונכתי". לדברי אחד המרואיינים (שמעון), הוא גדל על שיטה מסוימת ועל פיה הוא מלמד לדבריו ייתכן כי אם "תראה לי שיטה יותר טובה אולי אקח את השיטה האחרת". שלום, ציין כי הוא הגיע למסקנה שזו הדרך הטובה ביותר מתוך

לימוד, נראה כי בחר בשיטה מתוך המקום בו גדל, אבל דרך ההוראה הושפעה גם מהניסיון הקשור בלמידה ובהוראה ומהעבודה בפועל עליו מדברת Richardson (1996). לדבריו, "נקודת המוצא היא הבסיס האמוני. תרצה מולד תרצה נרכש".

שני מרואיינים (אברהם ויעקב) אומרים שבחרו בשיטה כי היא שיטת אמת. למסקנה זו הגיעו מתוך ניסיון הקשור בלמידה ובהוראה. מתוך ניסיונם במהלך השנים הם הבינו שזו הדרך הטובה ביותר. אחד מהם (אברהם) רואה את הרב טאו ואת ההולכים בדרכו כממשיכי השיטה של כלל הדורות.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו בשיטת הרב טאו, קיימת הלימה ברורה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. כל המרואיינים מצהירים שהם מלמדים ע"פ שיטת הרב טאו וכך הם אכן עושים. עולה כי כל המרואיינים מציינים כי חווית החיים ולימוד מתוך חווית החיים היא הגורם המשפיע על בחירה בשיטת הוראה. (Richardson, 1996).

בשיטת הרב ברויאר -

עולה כי כל המרואיינים מציינים כי ניסיון הקשור בלמידה ובהוראה הוא זה שגרם להם לבחור בשיטה בה הם מלמדים. הדבר תואם לדבריה של Richardson (1996). לדבריהם בחירתם בשיטה נבעה כתוצאה של לימוד מעמיק, מסיבות פדגוגיות ולימודיות. לדברי כל המרואיינים הסיבה לבחירה בשיטה זו היא האמת שבה. שלושה מהמרואיינים (אהוד, בניה ודביר) מוסיפים ומנמקים את בחירתם בשיטה בהיותה מאפשרת דרכי התמודדות עם הקשיים הקיימים בטקסט לדבריהם "אין דרך אחרת להבין את התורה ולהתמודד עם הקשיים". לדברי אחד מהם (בניה) הוא התנסה בדבר בעצמו בעת לימודיו והדבר עזר לו עד למאוד. לדברי מרואיין אחר (דביר) "הניסיון ללמד תורה שאינה מנותקת מאמיתות ההגיון", היא זו שגרמה לו להאמין בדרכו של הרב ברויאר. הוא ממשיך ומציין כי הוא רואה את הרב ברויאר כאבן יסוד שבלעדיו הוא לא היה יכול לחיות בשלום עם קשיים מאוד מהותיים בתוך לימוד תורה. לדבריו, לרב ברויאר יש תשובות להמון שאלות טקסטואליות שלא היה רוצה להתעלם מהן כיוון שהוא רוצה להבין מה הוא קורא וללמד בלי לטיח. לדברי אהוד ובניה, הם נתקלים בבעיה שלימוד התנ"ך בשיטת הרב ברויאר "מייבש את הלומדים", ובעקבות כך הם שילבו בשיטותיהם דרכים ושיטות נוספות. לדברי אחד המרואיינים (יהודה), הוא היה תלמידו של הרב ברויאר ולמרות זאת, הוא חושב שהיא לא בלעדית. לדברי אחת המרואיינות (אלינור) היא כאשת ספרות רואה חשיבות קודם כל בטקסט וזה מה שמשך אותה בשיטת הרב ברויאר. לדברי רוב המרואיינים בשיטת הרב ברויאר (אריאל, יהודה, דביר ואלינור) השיטה היא כלי אחד מתוך המלאי הקיים ברשותם. לדברי אחד מהם (דביר) ישנה מחויבות לכל הספקטרום על מנת שהאדם יוכל להיעזר בכל אחת מהשיטות וזאת בכדי להגיע להבנה מעמיקה של התנ"ך.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו גם בשיטת הרב ברויאר, קיימת הלימה ברורה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. כל המרואיינים מלמדים על פי שיטת הרב ברויאר אולם הם מצהירים כי הם משלבים שיטות נוספות במהלך הלמידה השוטפת. בשיטת הרב טאו רוב המרואיינים ציינו כי בחרו בשיטה מכיוון שכך חונכו וגדלו, אבל כולם ציינו כי רק כך הם מלמדים גם בפועל. ואילו בשיטת הרב ברויאר כל המרואיינים ציינו כי בחרו בשיטה מסיבות פדגוגיות ולימודיות, אבל רוב

המרוואיינים ציינו שבפועל הם לא מלמדים רק על פי שיטת הרב ברויאר אלא גם על פיה וגם על פי שיטות נוספות, לדברי (יהודה), "אני מלמד על פי דברים שכתבו פרופ' אליצור, נחמה ליבוביץ'...". נראה כי שיקולי הדעת המופעלים על ידי מורה בשיטת הרב טאו הם ללמד את האמת על פיה גדל מתוך תפיסה שזו האמת היחידה ולכן לא ניתן ללמד שיטה אחרת. למורים המלמדים בשיטת הרב ברויאר נראה כי הם באמת מאמינים שהשיטה היא אמת אך לדבריהם השיטה לא מתאימה לרוב התלמידים אלא רק לטובים שבהם, לדעת אלינור "רק לעשירון העליון". יש להבחין בין הפרשיות השונות בתורה בחלקן ניתן ליישם את שיטת הבחינות ובהן היא רלוונטית השיטה אינה רלוונטית ואינה מתאימה.

מהי הוראה יעילה

בקטגוריה זו נבחן מהי - 'הוראה יעילה' וכיצד מגיעים אליה על פי התפיסות השונות של המרוואיינים. 'הוראה יעילה', מכילה בתוכה בראש ובראשונה את השיטה על פיה המורה מאמין שעליו ללמד, ומלמד בפועל. כמו כן נכללת בקטגוריה זו אמונתו של המורה בנוגע לדרך הטובה ביותר להפנמת הידע על ידי התלמיד. כמו כן, הוראה יעילה מתייחסת לדרכי הלימוד אותם רואה המורה כהכרחיים במסגרת שיטת הלימוד בה הוא נוקט.

בשיטת הרב טאו-

כל המרוואיינים אומרים שישנם מספר דברים חשובים ביותר התורמים להפיכתה של ההוראה ליעילה ביותר. ראשית כל, על הלימוד להיעשות ע"פ חז"ל, ולהציג את המסר הערכי של הפסוקים במהלך השיעור. היות שכך, על המורה להתייחס ללמידה כהמשך הדורות הקודמים ולא כאל שיטה פרטית. שנית, על המורה להכיר את החומר הנלמד לפני ולפנים ומתוך כך יהיה מוכן היטב לשיעור. שלישיית כל המרוואיינים, מדברים על הצורך בלהראות לתלמיד את הרלוונטיות של התנ"ך לימינו ולהנגיש את התנ"ך לתלמיד. אחד מהם (יעקב) אמר: "חייבת להיות מפה בכיתה". בנוסף, לדעת כולם על המורה לחיות ולהחיות את החומר הנלמד. שלושה מהמרוואיינים (חיה שמעון ואברהם), מוסיפים שעל המורה לא רק לחיות את החומר הנלמד אלא הוא גם חייב להאמין בחומר הנלמד. אמונת המורה בתנ"ך תתרום להפנמת החומר על ידי התלמידים. כל המרוואיינים למעט אחד (שמעון) - מדגישים את חשיבות הסדר והמבנה בלימוד. אחד המרוואיינים (יעקב) אף מדגיש את חשיבות השימוש במבנה מסודר וקבוע בכל שיעור. לדברי שלושה מהמרוואיינים (שמעון, שלום ואברהם) על המורה להתייעץ עם גדולים ממנו בייחוד בסיפורים המסובכים שבתנ"ך. לדבריהם, ההתייעצות עם גדולים מאפשרת למורה אילן גדול ורחב מאוד להיתלות בו. שניים מהמרוואיינים (אברהם ושלום) מוסיפים כי יש לדבר אל השומע בהתאם לרמתו על מנת שהדברים יהיו מובנים לו. כמו כן, לדעתם, על המורה להביא את התלמיד למצב בו התלמיד רוצה ללמוד תנ"ך. לשיטתו של (אברהם) בכדי להגיע ללמידה יעילה המסר הערכי של הפסוקים הוא נקודת המוצא – ואם אין 'הסתכלות כללית' - 'אמונית', לא קיים בסיס ללמידה. לדבריו בכל לימוד יש שני שלבים. הראשון אמוני, השני ביאור הפרק. לא ניתן להתקדם לשלב השני אם השלב הראשון לא הופנם. לעיתים השלב הראשון שהוא ההקדמה האמונית, ייקח את רוב השיעורים אך ההקדמה מחייבת בכדי שהתלמיד יקבל הסתכלות כללית ולא של פרטים, לדבריו אין ערך לפרטים בלי הכלל ולכן הכלל כל כך חשוב. לדברי שלושה מהמרוואיינים (יעקב,

שמעון וחיה), יש צורך להתחיל מלימוד הפשט, מתוך הספרים. לאחר הבנה בסיסית של הפשט, יש להציב את השאלות העולות ממנו ולחפש תשובות בחז"ל. לסיום הלימוד לשיטת חיה ויעקב, יש לחזור לפשט ולהבינו טוב יותר, ולנסות להסיק ערכים מהפסוקים. דבר זה בלט מאוד בשיעור של חיה. בתחילת השיעור הוקראו הפסוקים הרלוונטים ולגביהם נשאלו שאלות. במהלך השיעור קיבלו הבנות דף שסקר את מדרשים הקשורים לפסוקים אלו. בסוף השיעור המורה חזרה והקריאה את הפסוקים ברוח המדרשים וסיכמה את הדברים בלשונה. חיה, רצתה להראות לתלמידות שיש צורך בתושב"ע על מנת להבין את הכתוב בפסוקים. שיקולי הדעת שלה נאמרים באופן גלוי לתלמידות: "אז בואו נלך לתורה שבע"פ שתמלא לנו את החללים". לדבריה, יש לשלב בקיאות ועיון במהלך הלימוד. מטרת לימודי הבקיאות היא יצירת בסיס משותף לכל הלומדות. את לימודי העיון מרחיבים בשיעורים על בסיס הידע המשותף מלימודי הבקיאות. לדברי (יעקב) יש להיזהר מהשפה המדוברת בפי הילדים שהיא המכשול הגדול ביותר להבנת התנ"ך. כל המורים למעט אחד (שלום) אמרו שהם דורשים שימוש בספרים ואכן בשיעורים שלהם השתמשו בספרים עקב בצד אגודל. שלום, מציין כי הלימוד הראשוני הוא הקדמה על תוכן הפרק במסגרתו רק המורה ניצב עם ספר פתוח והתלמידים עם ספרים סגורים שומעים ומקשיבים. לאחר ההקדמה והלימוד בע"פ עוברים לקרוא את הפסוקים. כל מספר שיעורים יש עבודת חזרה, החזרה היא חלק מהלימוד ובמסגרתה ניתן לפתוח את הספרים. במהלך הלימוד הוא נותן לשאול רק על מה שלימד ולא מעבר. לדבריו חשוב שהמורה ידע מה הוא רוצה ללמד מבחינה מחשבתית וערכית בתוך הפרק. בשונה מכולם שלום הדגיש שהוא לא נותן לתלמידים לפתוח ספרים במהלך כל השיעור והוא פעל בהתאם. לטענתו, שיקול הדעת שלו היה, שהיות והתלמידים הם טאבולה ראוה, הספרים יועילו למורה אם יכווין אותם בצורה נכונה ולא יועילו לתלמידים. יתכן ושלום בניגוד לשאר, מנסה לפתח תלמידים שומעים ולא תלמידים חושבים. אין לו מטרה לפתח חשיבה כך שהתלמיד יגיע לדברים מתוך קריאת הפסוקים, אלא מטרתו לפתח שמיעה, שהתלמיד יתרגל לשמוע- להקשיב. לדבריו של שמעון, "בתלמוד תורה שיטת הלימוד יבשה והילדים מקבלים את זה, אבל צריך עוד גיוון". שמעון מעלה נקודה נוספת והיא ההתאמה של רמת הלימוד לגיל ממספר צפיות שבצעתי בתלמוד התורה ניתן לראות כי גם לדעת התלמידים השיטה מאוד משעממת ודורשת גיוון, התלמידים מנסים לשרוד את השיעור. בנוסף, נראה כי התלמידים אינם מקבלים את שיטת הלימוד ומנסים כל הזמן למצוא תעסוקות אחרות, באופן שמונע מהם להיות מרוכזים בלמידה המתרחשת בכיתה. לפיכך, ניכר כי הצדק עם שמעון ביחס לצורך במציאת גיוון, וזאת כיוון שבסופו של דבר לאחר שיחות עם התלמידים בסיום השיעור, התברר לי כי התלמידים לא קלטו את החומר מהלימוד בכיתה למרות שבמהלך השיעור לא הביעו חוסר הבנה. ייתכן והמורים לא רואים צורך דחוף לגיוון כיוון שמספר רב של תלמידים מציינים שהם לומדים בבית עם אבא, ולכן הם יודעים את החומר. בנוסף, לדעתו של שמעון בכדי להגיע ללמידה יעילה, אסור למורה לתת ציון על לימוד תנ"ך, בין בכיתות הגבוהות ובין בנמוכות. לדבריו נתינת ציון מפסיקה את הלמידה היעילה של התנ"ך ומתחילה את הלמידה למבחן.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו בשיטת הרב טאו, קיימת הלימה ברורה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. כל המרואיינים פורשים את שיטותיהם ל'מהי הוראה יעילה', היכולה להוביל את השיעור לכדי מימוש מטרות ההוראה. במהלך השיעורים ראינו את יישומם של הדברים

שנאמרו בראיונות. למרות שההגדרה של 'הוראה יעילה', אינה זהה אצל כל המרואיינים, וכל מרואיין מדגיש את הדברים הנראים לו כחשובים ביותר, לגבי ארבע נקודות כל המרואיינים מסכימים שהן מחויבות בכדי ליצור הוראה יעילה. הנקודה הראשונה המוסכמת על כולם היא לימוד על סמך פירושים והבנתם של חז"ל את הפסוקים. הנקודה השנייה מתייחסת להכרת החומר הנלמד לפני ולפנים. הנקודה השלישית היא הרלוונטיות של התני"ך לימינו והנגשתו לתלמיד. הנקודה האחרונה נוגעת בחובה המוטלת על המורה לחיות ולהחיות את החומר הנלמד. הנקודות של לימוד על פי חז"ל וחיות השיעור הן הנקודות עליהן מתבססת השיטה. המורה חי את התני"ך על פי חז"ל – בזכות חז"ל ולא בזכות עצמו. לדעת כל המרואיינים תפיסתו של המורה בלימוד תני"ך מתעצבת על פי חז"ל מתוך אמונתו בדרכה של תורה. ולא מתוך אמונות פדגוגיות כלליות, שאינן יוצאות מתוך מבט של תורה. הלימוד מתמקד בלימוד אמת ולא בדרכי העברה. לדברי המרואיינים בשיטה זו לפדגוגיה שאינה מתבססת על רקע דתי- תורני אין השפעה על דרכי ההוראה של מקצוע דתי. עולה כי אף אחד מהמרואיינים אינו תואם את תפיסתו של Shulman (1986) ביחס להשפעתם של 'ידע ואמונות פדגוגים כלליים' על עיצוב תפיסתו של המורה. למרות זאת, כל המרואיינים מדברים על כך שלימוד התני"ך והעמקה בו השפיעו על תפיסתם ביחס אליו. חשוב לציין כי כל המרואיינים העמיקו בלימוד התני"ך על פי התפיסה בה גדלו ולמדו, כך שתפיסתם הראשונית התפתחה והתעמקה, ולא השתנתה מקצה לקצה בעקבות הלימוד. הדבר תואם את תפיסתו של Shulman (1986) ביחס להשפעתם של 'ידע ואמונות הקשורים למקצוע ההוראה' על עיצוב תפיסתו של המורה. לרוב כאשר משתמשים במונח "הרלוונטיות של התני"ך לימינו" בדרך כלל מדובר בחוקרים מתחום האקדמיה מתוך מגמה להראות את שייכותו של התני"ך לימינו המתייחסים למחקרים בתחום התני"ך. מתוך הראיונות משמע, כי המרואיינים בתפיסת הרב טאו לא מתכוונים לרלוונטיות של התני"ך לדורנו, אלא הרלוונטיות של ערכי התני"ך לימינו, דבר המתאים מאוד לשיטה ויושם בכל שיעור בו צפיתי. כל המרואיינים למעט אחד (אברהם), מציינים כי ישנה השפעה של ידע פדגוגי הקשור לתני"ך על אופן הלימוד שלהם. הדבר תואם את השקפתו של Shulman (1987) ביחס להשפעתם של 'ידע ואמונות תוכן פדגוגי'. נראה מדבריהם כי השפעה זו מתבטאת יותר בשיעורים בפועל ופחות בעיצוב תפיסתו של המורה.

בשיטת הרב ברויאר-

לדברי כל המרואיינים, במסגרת לימוד התני"ך יש להתחיל עם לימוד הפסוקים עצמם. מתוך הפסוקים ולמידת הקטעים בתני"ך המקבילים אליהם עולות שאלות של התאמה וסתירה. עם שאלות אלה יש להתמודד באמצעות שיטת הבחינות על פיה התורה נותנת לנו מסר מורכב אליו מגיעים דרך התעמקות בפשט. הפשט מורכב ומכיל את שתי בחינות ההנהגה האלוקית בעולם. התפקיד של הקורא הוא להבחין בכך שיש גישות סותרות, לצייר ולהגדיר כל אחת מהבחינות, לאחר מכן לנסות לראות מה ההבדל ביניהם ואיך הן משתלבות זו בזו. בשיעור של (אלינור) ניתן היה לראות את מורכבות דמותה של רחל בעת דרישתה מיעקב בנים כדבר התלוי בו באומרה: "הבה לי בנים ואם אין מתה אנוכי". דרישה זו מבטאת היבט של חסרון אצל רחל אמנו. בהמשך הראתה את מעלותיה ומתוך כך הראתה את דמותה המורכבת של רחל. כל המרואיינים מלבד אחד (דביר), מדברים על כך שקביעת רמת הלימוד צריכה להיות בהתאם לגיל ולרמה. לדבריהם יש צורך בבשלות ובגרות שכלית של התלמידים. במהלך השיעור של (אריאל) הוא הדגיש

פעמים רבות- "אתן כבר הגעתן לגיל ולבגרות, שאתן מסוגלות להרגיש את הפסוקים". אחד מהם (בניה), ממשיך ואומר שבגיל ממנו לימוד זה אפשרי יש לבצע את הלימוד בהדרגה מסוימת. בתחילה יש להראות נימות מסוימות מהשיטה, לאחר העברת המצע העקרוני של השיטה אין צורך לחזור עליו כל שיעור, אלא ניתן להתבסס על היסודות שהונחו וללמד. לפי שיטתו יש להציג בתחילה את הקשיים והסתירות ואז להציע את הפתרון של הבחינות. לדברי (בניה), הדרך הטובה ביותר היא, כפי שאמר הרב ברויאר, לקחת תנ"ך בלי מפרשים ולנסות לקרוא ולהבין, כמובן תוך היעזרות בקונקורדנציה. הלימוד הזה יקנה ללומד את המיומנות של הכרת לשון התנ"ך, ואת דרכי ההבעה שלו. בניה טוען שכך הוא מלמד במקומות שונים וכך הוא לומד וכך ילדיו לומדים. בנו סיפר לי בהזדמנות כי זו דרכו של אביו ללמוד תנ"ך וללמד אותו. מדבריו נראה כי קיים קשר ברור בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל, קשר המתבטא גם בחייו הפרטיים של המורה. אחד המרואיינים (יהודה) מוסיף שבנוסף לבגרות התלמידים צריך גם בשלות והתאמה של המורה להוראת השיטה בשל מורכבותה. אחת המרואיינות (אלינור) מבהירה שהבשלות של התלמידים בתיכון ללימוד השיטה אינו מספיק לא בהיבט הלימודי ולא בהיבט הנפשי- של הסבלנות. אחד המרואיינים (דביר), חושב שהדבר החשוב ביותר הוא שהתלמיד יחשוב, יתאמץ בעצמו ויגיע בעצמו לדברים. לדברי מרואיין אחר (אהוד), על מנת להשיג למידה איכותית בשיטה זו חשוב שתהיה קבוצה קטנה לתשומת לב מרבית של המורה לכל תלמיד. חשוב לתת לתלמידים לחזור בבית על השיעור ולתת לכך ביטוי בכיתה. יש ליצור לקסיקון אופייני ומוכר לכל אחת מבחינות ההנהגה המתגלות בפסוקים ולתרגל את השימוש בו על מנת להטמיע את השיטה. לדברי אחת המרואיינות (אלינור), לרב ברויאר היה המון אנרגיות הוא היה שחקן וזה מאוד עזר ללמידה להיות מעניינת. לדבריה צריך להשקיע בדיקטיקה כמו שעשתה בשיעור למרות שהרב ברויאר התנגד. הדיקטיקה נותנת זמן לרדת לעומקם של דברים. לדעתה, המורה צריך לכוון לחכמים בלבד כי אליהם נועדה השיטה (לעשירון העליון). שני מרואיינים אחרים (דביר ואריאל), מדברים על צורת ההוראה. לדברי הראשון שבהם, ללימוד מסוג זה יש צורך שהמורה יהיה בעל הבנת מקראות ובעל יכולת ניתוח חריפה. לדברי השני, בהוראה מסוג זה אנו קודם כל בודקים אם מה שנאמר אמיתי, לדבריו הרב ברויאר חשב שדילמות ופתרונות אמיתיים יעניינו את הלומד. לדברי דביר, החלקים הסיפוריים מעניינים בפני עצמם, וצריך לתת לתלמידים לחוות אותם. לדבריו, המטרה היא להכניס את המימד החווייתי ללימוד, והמשימה העומדת בפני המורה היא ליצור את החוויה. תנ"ך לא יכול להילמד כמקצוע יבש ומשעמם. בלי התלהבות של המורה לא ניתן ללמוד תנ"ך. לדבריו ככל שהמורה יותר חי ונושם את התנ"ך הוא ילמד תנ"ך יותר טוב. במהלך השיעור של אחד המרואיינים, (דביר), פעמים רבות ניתנה משימה לתלמידים למצוא את הקשיים בפסוקים בעצמם. דבר זה, גרם לתלמידים לקחת חלק פעיל בלמידה. שני מרואיינים (יהודה ואהוד), חושבים שצריך לפעול על פי שיטתו של הרב ברויאר שלא היה אומר באופן ישיר לתלמידיו כי הוא מלמד את ביקורת המקרא. לדבריו, "הרב ברויאר היה מלמד את הפרשה המדוברת על פי הבחינות השונות ותלמידים היו יכולים לשבת אצלו שנה ואף שנתיים וכלל לא לדעת ששיטת הלימוד בה נעשה שימוש קשורה באופן כלשהו לביקורת המקרא. זו מחשבה מתודית של הרב ברויאר". אחד המרואיינים (אהוד), אומר כי סדר הלימוד יהיה בתחילה הקראת הפסוקים ולאחר מכן נשאל את התלמידים האם הדברים עולים בקנה אחד זה עם זה, ואח"כ החלוקה ע"פ הבחינות השונות. לדבריו אם המורה יודע למקד את השאלות לתלמידים, הם ידעו למצוא את התשובות אפילו בתוך פרשה מאוד מסובכת. במהלך אחד השיעורים (אהוד), בהם

צפיתי, הוא אמר להם בצורה ברורה ש"הניתוח כאן מבוסס על חוקרים גרמניים מאנשי ביקורת המקרא", אהוד אומנם חושב שלא צריך לומר את מקור השיטה אבל בפועל לא קיים קשר בין התפיסה הפדגוגית שלו להוראה בפועל כי בפועל הוא פועל באופן הסותר את דבריו. גם משיחות עם תלמידיו (של אהוד), כולם ידעו שהוא מתבסס על ביקורת המקרא עוד לפני שהתחיל הקורס. בנושא צורת ההוראה וסדר ההוראה הוא (אהוד), ביצע בדיוק את מה שהוא אומר שצריך לבצע, בתחילה הוא הקריא את הפסוקים, לאחר מכן הוא שאל את התלמידים האם הדברים עולים בקנה אחד זה עם זה, ותוך דיון משותף התלמידים ראו מדוע לא. בסופו של התהליך למדו התלמידים את הבחינות השונות על פי שיטת הבחינות וכיצד שתיהן מביאות לתוצר שלם אחד. לדברי המרואיין השני (יהודה), הנקודה החשובה היא להראות לתלמידים, שגם הפרשנים הקלאסיים היו מודעים לאותם קשיים וניסו לפותרם ומתוך ראיית הקושי להעלות שיטת פרשנות לפתרון- שיטת הבחינות של הרב ברויאר. נקודה זו הועלתה על ידו, בהקשר שאין לקחת את שיטת הרב ברויאר כשיטה יחידאית במסגרת לימוד התנ"ך. ייתכן ששיקול הדעת שלו מתבסס על החשש מאי הבנת שיטת הרב ברויאר ותפיסתו שהיא לא יחידנית, מתוך כך צריך לצאת מדברי הפרשנים השונים. לדעת שניים מהמרואיינים (יהודה ואהוד), למידה יעילה הינה תלויה בתלמיד ולא רק בשיטה עצמה. לדברי אחד מהם (אהוד) הדבר החשוב ביותר הוא "שהתלמיד יוכל לאפיין את סוג הלמידה שלו". ישנה ציפייה שהתלמיד יוכל להגדיר באיזה אופן הוא למד את הפסוקים- האם על פי פשט, דרש, סוד וכדומה ולא יערבב ביניהם. לדברי יהודה, בדור שלנו יהיה נכון להעדיף לימוד בדרך של פשט והשיטה פחות משנה: "אני מלמד גם על פי פרופ' אליצור, נחמה ליבוביץ'... ועוד רבים". לדברי שניים מהמרואיינים (אריאל ודביר), דרך ההוראה היעילה תלויה בחלקי התנ"ך הנלמדים. שניהם גם מדברים על החשיבות להרגיל את התלמידים לפתח חוש אמיתי למקראות, שמתוכו יהיו רגילים למבנה הפסוק ומייד יוכלו להבחין בפסוקים חריגים. אחד מהם (אריאל), קורא למיומנות הזו "להרגיש את הפסוקים", לדבריו קריאה קשובה ורגישה תוביל ללימוד תנ"ך אמיתי מתוך אהבת התנ"ך. לדבריו, כדי להגיע להבנה עמוקה של הכתוב צריך לדעתו להשתמש בדוגמאות המראות על יישום הכתוב, לדוגמא- חוקי המזרח הקדום וביטוייהם בטקסט המקראי. במהלך השיעור על מגילת רות אריאל הזכיר את חוקי המזרח ביחס ליבוס, ואמר מספר פעמים "שימו לב לכל מילה, תרגישו את הפסוקים". לדברי דביר, המורה צריך לעודד את התלמידים לחיות את הפסוקים על פי "הניגון של כל פסוק ועל סמך ההבנה האישית של כל תלמיד". מתוך כך, יוכלו התלמידים להרגיש היכן ישנה חריגה מהכללים והיכן הטקסט רציף והגיוני. במקרים בהם ישנה חריגה התלמידים מייד יתעוררו לשאול מדוע החריגה בפסוקים. לדבריו, השאלות האלו יובילו אותם לחפש את המהות של התיאור בפסוקים. להגדרתו, "אני חושב שזה אתגר שמביא לסוגים שונים של אמונה בגדלות התורה ובעומק החשיבה הטמונה בכל פסוק". במהלך השיעור הביא דביר דוגמא: לאחר לימוד חובת שבירת הפסלים והאלילים בכניסה לארץ (פרשת ראה) אומרת התורה: "לא תעשון כן לה' אלוהיכם", הוא (דביר), שאל "מה כתוב פה?", לפי הפשט מה לא לעשות לה' אלוהיכם?", על ידי זה הוא גרם לתלמידים לשים לב לפרטים המופיעים בפסוק. ניתן היה לראות מתשובותיהם כי הם רגילים לצורת החשיבה הזו ורוב הכיתה ידעה לענות על השאלה. לטענת (דביר), הוראה טובה ע"פ הרב ברויאר היא "הוראה שלא מתעלמת מכל הגנוז בתוך קפלי הפסוקים"- נראה כי מדובר בלימוד מעמיק יסודי ושיטתי, מתוך הירידה לפרטי פרטים הוא מגיע לגבהים של הבנה ושל אמונה. מרואיין אחר (אריאל), מוסיף שלדעתו עיקר השיטה של הרב ברויאר טמון בשאיפה לאמת. הרב ברויאר הגיע למסקנה שהשאלות של ביקורת

המקרא נכונות ומהותיות לתורה ולדעתו, במקום להתווכח עם הביקורת, צריך לקדש אותה. במהלך השיעור במגילת רות אריאל נשאל שאלות ביקורתיות ביחס למוסריותו של חוק הייבוש. שאלות אלה היו השאלות אליהן חתר אריאל כיוון שהן מייצגות את ביקורת המקרא במגילת רות. מתוך שאלות אלה יצא לנקודת עומק אמונית של משמעות חיי המשפחה בזמן התורה. לדבריו (אריאל), חשוב להשקיע במתודיקה בכדי שתתרחש למידה, בשיעור הוא השקיע רבות במתודות שונות למשל על ידי - הקבלות, השוואות לחוקים קדומים וקריאה רגישה בכדי שתתרחש למידה בכיתה. לדברי מרואיינת אחרת (אלינור), הרב ברויאר "היה איש צבעוני, וכל שנייה גלגל אותך מבדיחות וסיפורים". הוא לא ראה את עצמו, כאיש חינוך, הוא רצה לשבור את החינוך שלו, את התלם, החינוך שלו זה החינוך לפשט", מדבריה משמע שצריך לשלב במהלך השיעור בדיחות ודרמה כדי לרכז את התלמידים, ואכן היא עשתה את זה, דקות שלימות בשיעור היא גרמה לכולם להתפקע מצחוק למשל: "אני אגש אל הלוח ואראה לכם את הפשטת ההמחשה המופשטת", כמובן שהיא לא באמת כתבה אבל רצתה לבטא עד כמה הדברים פשוטים בעיניה. שניים מהמרואיינים (בניה ויהודה), אומרים שהחלק הדידקטי יגיע רק לאחר החלק הלימודי והעיוני, בחלק זה על המורה להחליט מה הוא רוצה ללמד בשיעור מתוך כל החומר וכיצד. לדברי אחד מהם (בניה), זו שאלה שאינה קשורה דווקא לתנ"ך, ולכל אחד יש את הדרכים שלו.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו בשיטת הרב ברויאר, קיימת הלימה ברורה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. כל המרואיינים מעלים נקודות שונות שדרכן, לדעתם, ניתן להגיע ללמידה יעילה. כל המרואיינים לימדו בפועל בשיעורים על פי הדרך בה הם מציעים ללמד. לדוגמא, אהוד דיבר על חשיבות ניתוח הטקסט, בכדי להגיע לעומקם של דברים. במהלך השיעורים השקיע אהוד את כל מרצו בניתוח הטקסט. בשונה משיטת הרב טאו בה הייתה הסכמה של כל המרואיינים על ארבע נקודות דרכן ניתן היה להגיע ללמידה יעילה. בשיטת הרב ברויאר יש הסכמה על נקודה אחת בלבד דרכה ניתן להגיע ללמידה יעילה והיא תפקידו של הלומד לראות את המסר המורכב המופיע בפשט הפסוקים. נושא החיות שבלימוד הועלה על ידי כל המרואיינים בשיטת הרב טאו, ואילו, בשיטת הרב ברויאר, הוא הועלה רק על ידי מורה אחד (דביר). חשוב לציין כי נקודה זו הועלתה גם על ידי תלמידים (לאחר השיעור של אהוד). לדברי התלמידים: "השיעור טכני ולא חיי". ייתכן ודביר היה היחיד שהתייחס לחיות כיוון שהוא היחיד מהמרואיינים בשיטת הרב ברויאר המלמד בישיבה תיכונית ולא באקדמיה. ייתכן והמורים המלמדים בשיטת הרב ברויאר לא רואים חשיבות בחיות בלימוד מכיוון שמדובר באקדמיה, ואם היו מלמדים בתיכון הדברים היו נראים אחרת. בנוגע לשאלות הדידקטיקה, כל המרואיינים מציינים כי הרב ברויאר לא היה דידיקטיקן ולא ידוע להם שעסק בנושאי דידיקטיקה. תשובה זו מוזרה מאוד שהרי גם הרב טאו אינו דידיקטיקן, ולמרות זאת אף אחד מתלמידו לא מציין שהוא אינו דידיקטיקן. נראה לי שמנקודה זו ניתן ללמוד הרבה יותר. המורים המלמדים בשיטת הרב טאו באים לקבל את דבריו של הרב טאו מתוך אמונה באיש ולא משנה מה יאמר, גם אם תהינה חסרות נקודות כלשהן בדבריו הם ינסו להשלים אותן, וללמוד ממנו כיצד ללמד, לעומת זאת המורים המלמדים בשיטת הרב ברויאר, האיש עצמו אינו מעניין אותם, אלא מעניינת אותם השיטה שלו- שיטת הבחינות, הם לא באו ללמוד ממנו דידיקטיקה ולא מעניין אותם מה הוא יגיד לגבי דידיקטיקה, מעניינת אותם רק

שיטתו, וגם בשיטתו הם לא רואים כשיטת בלעדית ללמידה. בניגוד למורים המלמדים בשיטת הרב טאו הרואים בשיטת הרב טאו שיטה בלעדית.

עולה כי בניגוד לשיטת הרב טאו, כל המרואיינים המלמדים בהתאם לשיטת הרב ברויאר מציינים כי תפיסתו של המורה בלימוד תנ"ך מתעצבת בין השאר מתוך הלשון העברית, מתוך ניתוחים ספרותיים וניתוחי ביקורת המקרא, שהינם חילוניים ואינם קשורים להוראת התנ"ך באופן ישיר, אבל עוזרים לעיצוב תפיסתו הפדגוגית של המורה לתנ"ך. כל המרואיינים גם מציינים כי לימוד מעמיק של הפסוקים תוך השוואות בין מקומות שונים בתנ"ך, הם בין הגורמים שהשפיעו על תפיסתם ביחס ללימוד תנ"ך. כמו כן, לטענת כל המרואיינים הצורה בה הם מלמדים תנ"ך הושפעה מאוד מלימוד השיטה וההתעמקות בה, והכלת הידע הנרכש לשם לימודה. הדבר תואם את דבריו של Shulman (1986, 1987). ביחס להשפעתם של ידע ואמונות פדגוגים כלליים, השפעתם של ידע ואמונות הקשורים למקצוע ההוראה וביחס להשפעתם של ידע ואמונות תוכן פדגוגי על עיצוב תפיסתו של המורה. בשונה מתפיסת הרב טאו, כל המרואיינים בשיטת הרב ברויאר העמיקו בלימוד תנ"ך תוך העמקה בלימוד הפשט ולא על התפיסה בה גדלו, לימוד זה היה לימוד מעמיק ולא הושפע מחז"ל ויכול היה לגרום לשינוי תפיסתם מקצה לקצה.

מטרות ההוראה

בבואנו לחקור אחר מטרות הוראת התנ"ך על פי השיטות השונות, ברצוננו לבדוק האם קיים הבדל בין התפיסות השונות, גם במטרות הוראת התנ"ך או רק בשיטות ההוראה. לשם כך לקחנו הגדרות שונות למטרות ההוראה מתוך כתביהם של הרב טאו והרב ברויאר. ההגדרה למטרת הוראת התנ"ך בשיטת הרב טאו היא: "להקנות לילד כלים ומידות שבעזרתם יוכל לנצח את גלי הזוהמה והשקר שבעולם המאיימים על התום והטוהר של הילד", דהיינו, המטרה העיקרית של לימוד תנ"ך היא הקניית אמונה לילד גם על חשבון רמת לימוד התנ"ך, היקף הלמידה ויכולתו של הילד ללמוד תנ"ך באופן עצמאי. מטרת ההוראה המרכזית היא אחת- הגברת האמונה. ההגדרה בשיטת הרב ברויאר היא: "להקנות לתלמיד כלים ללימוד תנ"ך, וע"י כך ילמד ותתחזק אמונתו", כלומר ללימוד התנ"ך ישנה מטרה עיקרית והיא הקניית כלים ללימוד תנ"ך באופן עצמאי על ידי הילד. מטרת הגברת האמונה הינה פועל יוצא של הלימוד ואינה מטרה בפני עצמה. בפני המרואיינים הוצבו שתי ההגדרות והם התבקשו לבחור את ההגדרה המתאימה לדעתם למטרת הוראת התנ"ך על פי התפיסה בה הם מלמדים בלא שנאמר להם מהיכן נלקחו ההגדרות.

בשיטת הרב טאו-

כל המרואיינים אומרים שמטרת הוראת התנ"ך היא הוספת יראת שמים לתלמיד. עולה כי כל המרואיינים מציינים כי לימוד התנ"ך היא להוסיף קדושה, ויראת שמיים לתלמיד. הדבר תואם את אנוך (1985) וברלב (1986). שניים מהמרואיינים - חיה ושמעון, מציינים כי יראת השמיים נובעת מתוך ההכרה כי לימוד התנ"ך מחויב מתוך הציווי האלוקי ולפיכך הינו קיום מצווה. מתוך כך, כאשר המורה מאמין שהוא מקים מצווה הוא ינסה למצות כל רגע במהלך הלימוד בכדי

להוסיף קדושה ויראת שמיים ואכן זה מה שהיה בשיעורים אלו. התלמידות (אצל חיה), והתלמידים (אצל שמעון), ראו בשיעור חלק מקיום מצוות תלמוד תורה והקשיבו בקשב רב. לדברי חיה, מטרת המשנה שלה היא להוביל את התלמיד לאהבת התורה. לדבריה צריך לשאוף למצב בו לימוד התנ"ך יהיה הלימוד האהוב על הילדים. על פי השיעור ודברי בנות רבות שאמרו, ש"זה השיעור שאני מחכה לו כל השבוע", נראה כי מטרה זו מומשה אצל הבנות. במהלך השיעור של אברהם שעסק בנשותיו הנוכריות של שלמה המלך, הבנות ניסו להתמקד בחטא ואברהם מאוד כעס, וניסה להראות לבנות שהחטא כאן הוא קטן מאוד. בשלב מסוים כאשר בת דיברה על חטאו של שלמה ואמרה "אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא", הוא הגיב: "אם מישהו היה בא ואומר לכן שאבא שלכן חשוד בזנות. אתן מכירות את אבא. מה שייד?!", אבא שלי בן אדם טוב. גם אז הייתן מסכימות לומר 'אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא', אז למה לשלמה המלך שהיה נביא אתן מוכנות?!" כששוחחתי עימו לאחר השיעור על הסיטואציה הזו, הוא אמר לי שכל מגמתו הייתה לחזק את יראת השמיים של הבנות ולהגביר את אמונתן בכדי שבפעם הבאה שהן ילמדו על חטאים של גדולי האומה, "הן כבר ידברו אחרת". לדברי (שמעון) ישנה בעיה בשתי ההגדרות שהוצגו לו כיוון שהן תועלתיות בעוד שהלימוד הוא כאמור לשם מצווה. לדבריו ודאי שההגדרות נכונות אלא שייתכן שלכל גיל מתאימה הגדרה אחרת. יש לציין כי שמעון מלמד תלמידים צעירים בלבד ואת כל אמירותיו הוא מייחס לטווח גילאים צעיר. לדברי שלושה מהמרוואיינים (שמעון, חיה ושלוש), שתי ההגדרות נכונות במידה שווה. שלושתם לא רואים הבדל בהגדרות למרות שכל אחת מהגדרות שייכת לשיטה אחרת ושמה דגש בנקודות שונות. אחד מהם (שלוש) מעיר שההחלטה על פי איזו הגדרת ללמד הינה תלויה אירועים. לדבריו, מטרת הוראה התנ"ך הינה דינאמית ומשתנה בהתאם למציאות בשטח, החינוך הוא דרך התנ"ך ובהתאם למציאות. אמנם מטרת הוראת התנ"ך אמורות להיות קבועות ולא להשתנות כלאחר יד, אך כיוון שלטענתו שתי ההגדרות נכונות, אין בעיה אמיתית לשנות את ההגדרה. לדברי (יעקב), ההגדרות אומנם לא סותרות אבל תמיד עדיף לדבר על מטרות חיוביות, כי ה"סור מרע הוא בעצם התוצאה של העשה טוב". לכן הוא חושב שההגדרה השנייה של הרב ברויאר היא העיקרית והראשונה נלווית לה. בניגוד לכל המרוואיינים בשיטה זו, ישנו מרוואיין אחד (אברהם) הסובר שמטרת הוראת התנ"ך היא ההגדרה הראשונה של הרב טאו. לדבריו יש להבחין בין שתי ההגדרות. הנחת היסוד של ההגדרה הראשונה מסתמכת על קיומה של אמונה בה' הקיימת באדם, בהגדרה זו "האדם שייך בטיבו לקודש, לטוב, לתום, לטוהר ומה שמפריע זה רק גורמי חוץ שהם חוצצים בינך לבין האור. המגמה בחינוך היא לא ליצור טוב אלא להסיר את המפריעים שהם מעכבים אותך מלהוציא זאת מן הכוח אל הפועל לפועל", המטרה היא לאפשר לתלמיד להתמודד עם העולם החילוני שמחוץ לבית הספר מתוך תפיסתה של התורה. הדבר תואם את הגדרתם של דגן ואחרים (1992), לפיהם, משנת החמ"ד אמורה לצייד את המחנך והמתחנך בחינוך הממ"ד בכלים רוחניים בבואם ביחסי עימות ואימות עם העולם החילוני המודרני. לטענתו ההגדרה השנייה התואמת את גישתו של הרב ברויאר עוסקת בדרך הבאת התלמיד לאמונה על ידי הלימוד. נקודת המוצא שלה היא שהאמונה חיצונית לאדם כאשר לאמיתו של דבר, לטענתו, היא ישנה באדם ויש צורך לחשוף אותה. למרות שההגדרות הובאו מילה במילה מתוך ספריהם של הרב טאו והרב ברויאר רק מרוואיין אחד זיהה את ההגדרה של הרב טאו והבין את ההבדל בינה להגדרתו של הרב ברויאר. כל שאר המרוואיינים לא הבינו את הסתירה בין שיטתם לבין ההגדרה השנייה של הרב ברויאר ובחרו דווקא בהגדרה הסותרת את שיטתם.

נראה כי ביחס לנושא זה, בשיטת הרב טאו, כל המרואיינים פועלים עפ"י העקרונות עליהם הצהירו. כאמור רק מרואיין אחד (אברהם) זיהה את מטרת הוראת התנ"ך על פי הרב טאו. נראה כי אצל רוב המרואיינים המלמדים על פי שיטת הרב טאו קיים נתק בין התפיסה המקורית שלו על פי הכתוב בספריו להוראה בפועל. דבר זה יכול להעיד על אחת משתי אפשרויות, או שהמורים המלמדים בשיטת הרב טאו לא מכירים את שיטתו לעומקה ובעקבות זאת גם ההגדרה של מטרתה לא ברורה לגמרי, או שההבדלים בין שיטת הרב טאו ושיטת הרב ברויאר אינם גדולים, והשיטות ביסודן דומות.

בשיטת הרב ברויאר-

ארבעה מהמרואיינים (דביר, יהודה, בניה ואלינור), סוברים שההגדרה השנייה שניתנה להם, של הרב ברויאר, היא ללא ספק ההגדרה הנכונה להוראת התנ"ך. לדברי אחת מהם (אלינור) ההגדרות לא כל כך רחוקות האחת מהשנייה מבחינת התוצר שלהן אבל "הרב ברויאר לא היה מדבר על זה ככה". לדבריה, מטרתו של הרב ברויאר הייתה לעשות מהפכה של לימוד פשט התנ"ך ולהוכיח שאנו לומדים את מידות ההנהגה של ה' בעולם. במהלך השיעור, (אלינור) פעלה בהתאם להגדרה זו וניסתה להקנות לשומעים כלים לניתוח הפסוקים, וללימוד שיטתו של הרב ברויאר על פי שיטת הבחינות. כאמור, בשיטה זו מציבים שני טקסטים הנראים כסותרים זה את זה על מנת להסביר מתוך חוסר ההתאמה ביניהם את הנהגתו של ה' בעולם. לדברי דביר ובניה, מטרת לימוד התורה הוא קיום מצוות ה' שאינה תואמת לאף אחת מההגדרות שניתנו ולכן הם בוחרים בהגדרתו של הרב ברויאר. אחד מהם (בניה) טוען כי ההגדרה הראשונה של הרב טאו אינה נכונה כיוון שלא צריך להפוך את התנ"ך ככלי לחינוך לערכים אלא זהו תוצר משני "אתה תלמד את תורת ה' המכילה את המסרים הללו והם יעברו לתלמיד". לדברי המרואיין הנוסף (דביר), "לימוד נכון של הפסוקים מצייד את הלומד בכוחות נפש להתמודד עם הרע, אך זו אינה המטרה שלשמה אנו לומדים, אנו לומדים כדי לקיים מצווה ואם נעשה אותה טוב, כמו כל מצווה, נחזק את הכוח האמוני". כלומר, לדעת ארבעתם (דביר, יהודה, אלנור ובניה) אין התעסקות עם המטרות הערכיות כי הן מגיעות מאליהן. רק מרואיין אחד (אריאל), בחר גם בהגדרתו של הרב טאו וגם בהגדרתו של הרב ברויאר. לדבריו, ההגדרות פשטניות מדי, "גם בספרות אני רוצה להתגבר על גלי הזוהמה, אני רוצה שהילד יהיה רגיל לספרות, וכיוון שיהיה רגיל לסיפור הוא יתרחק מהזוהמה. התלמיד צריך להתרחק מהזוהמה אבל לא רק. הוא צריך להרגיש את התנ"ך, לשמוע את קול ה' שבתנ"ך". בשונה מכל המרואיינים, (אהוד), לא מסכים אף אחת מההגדרות. לדעתו, הראשונה נכונה יותר, אך הדבר תלוי באיזה ספרים ואיזה פרקים ילמד. הוא מחבר הגדרה חדשה בה, התנ"ך הוא חלק מרכזי בתרבות הישראלית, ולכן צריך ללמוד אותו ללא קשר לאמונה לכתוב בו. יש לחלק את הלימוד לשני מפלסים ברורים: "המישור הראשון זה בעיקר יכולת מקצועית, להכיר את התנ"ך, לשלוט בו, ולדעת איך לומדים אותו ולא יכולת אמונית". המישור השני תואם להגדרותיהם של הרב טאו והרב ברויאר בנוגע למטרות הוראת התנ"ך ובהשפעת התנ"ך על האדם. רק דבריהם של אריאל ואהוד תואמים לממצא המחקרי לפי דגן, ואחרים (1992), בנוגע לעובדה כי משנת החמ"ד אמורה לצייד את המחנך והמתחנך בחינוך הממ"ד בכלים רוחניים

בבואם ביחסי עימות ואימות עם העולם החילוני המודרני. שאר המרואיינים מציינים כי מטרת החינוך הינה לימודית בה יש להקנות לתלמיד כלים ללימוד תנ"ך, ולא מטרה של עימות ואימות.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו בשיטת הרב ברויאר, כל המרואיינים, מלמדים על פי ההגדרה אותה הגדירו כנכונה ביותר. כל המרואיינים למעט שניים (אהוד ואריאל) זיהו ובחרו בהגדרה של הרב ברויאר. זאת בניגוד לשיטת הרב טאו בה כולם למעט אחד לא זיהו ולא בחרו את ההגדרה של הרב טאו. אהוד מיישם את מטרת הוראת התנ"ך כפי שהגדיר אותה, כאשר כלי ההוראה הניתוחיים שלו הם על פי הרב ברויאר. מתוך דבריה של אלינור ניתן להבין שהקושי של המורים השונים להגדיר את מטרת הוראת התנ"ך נובע מהיות ההגדרות דומות מבחינת התוצר שלהם. שני מרואיינים בשיטת הרב ברויאר (דביר ובניה), ראו במטרת הוראת התנ"ך זכות לקיים מצוות לימוד תורה, בדומה לשני מרואיינים בשיטת הרב טאו (חיה ושמעון) למרות שבסופו של דבר הם (דביר ובניה), בחרו בהגדרתו של הרב ברויאר. עולה כי רק שני מרואיינים (דביר ובניה) מציינים כי מטרת הלמידה היא קיום מצווה וקבלת עול מצוות ותואמים לטענתם של אנוך (1985) וברלב (1986) כי אחת המטרות של לימוד התנ"ך היא להוסיף קדושה, ויראת שמיים לתלמיד. מרואיין נוסף (אריאל), בחר גם בהגדרתו של הרב טאו וגם בהגדרתו של הרב ברויאר. אך מתוך עיון בדבריו עולה כי בפועל הוא מלמד על פי הגדרתו של הרב ברויאר. המרואיין האחרון (אהוד) הוא היחיד שלא בחר כלל בשיטת הרב ברויאר. ישנה נקודת השקה בין דבריו של אהוד משיטת הרב ברויאר לדבריו של שמעון משיטת הרב טאו הרואים את שתי ההגדרות כבעיתיות בכך שהן מורידות את לימוד התורה לרמה הרואה תועלת בלימוד ולא מעניקה ללימוד התורה מקום בלעדי מבחינה רוחנית. אף מרואיין בשיטת הרב ברויאר לא בחר בהגדרתו של הרב טאו את מטרת הלמידה. ניתן אולי ללמוד מכאן שהמרואיינים בשיטת הרב ברויאר מכירים טוב יותר את השיטה ולכן הם בוחרים ללא מאמץ בהגדרתו של הרב ברויאר כהגדרה המתאימה לדעתם. הכרות זו אינה רק הזדהות ואמונה בדרך אלא היכרות מעמיקה מתוך לימוד השיטה. ובשיטת הרב טאו ההיכרות עם השיטה נסמכת על הזדהות אמונית וערכית עם האיש ולא על לימוד מעמיק של השיטה כפי שהוצג על ידי המרואיינים בנושא גורמי הבחירה בהוראת המקצוע.

תנאים ללמידה

בבואנו לדון בתנאים ללמידה כוונתנו לתנאים מקדמיים בהם צריכים התלמיד והמורה לעמוד לפני הגעתם לשיעור. תנאים אלו הינם הבסיס להתנהלות שיעור, בלעדיהם יקשה מאוד לנהל שיעור בכיתה. ישנם מרואיינים ששמו את הדגש בתנאים חומריים של הכיתה בה לומדים, ישנם ששמו את הדגש בתנאים התנהגותיים לקיום השיעור וישנם ששמו את הדגש בתנאים מופשטים. לדעת כולם מטרת התנאים להוביל ללמידה טובה יותר.

בשיטת הרב טאו-

ארבעה מהמרואיינים (חיה, שלום, יעקב ואברהם), מדברים על הצורך במוטיבציה הדדית- הרצון של המורה ללמד ושל התלמידים ללמוד. נושא המוטיבציה מופיע גם בחומר התיאורטי בדבריה של Grossman (1990). לדבריהם הרצון של המורה ללמד צריך להתבטא בכך שהמורה יאהב את

החומר הנלמד ומתוך כך הוא יחיה וירגיש אותו. שלושה מהמרואיינים (חיה, שמעון ואברהם), מדברים על הצורך ליצור אווירה טובה – אווירה של לימוד, של רוגע בכיתה. מרואיין אחר (יעקב), מדבר על הצורך בשקט במידה סבירה על מנת שתוכל להתקיים למידה. ואכן במהלך רוב מוחלט של השיעורים בהם צפיתי היה שקט ורוגע בכיתה דבר שאיפשר למורה להעביר את המסר אליו הוא חתר. אחד המרואיינים (אברהם) הוסיף ואמר ש"בנוסף לאווירה הטובה שחשוב שתהא בכיתה חשוב גם שתהא שמחת לימוד, חשק ללמידה". כמו כן, הוא ציין כי חשוב מאוד שתהא סימפטיה של המורה לתלמיד. שניים מהמרואיינים (חיה ויעקב), מדברים על תנאים פיזיים נאותים ללמידה, אחד מהם (יעקב) מפרט יותר ואומר שחשוב שיהיה לילדים ספרים, שתהיה מפה בכיתה, שהשיעור יהיה בשעה סבירה ושההנהלה תשדר אכפתיות מהמקצוע גם במעשים ולא רק בדיבורים. לדברי מרואיין נוסף (שמעון), חשוב מאוד שהמורה יתמודד עם בעיות אובייקטיביות של ילדים- בעיות למידה וכדומה וכן שידאג שלא יהיה משהו שמטריד את הילד. את חמש הדקות הראשונות של השיעור הקדיש שמעון לפתרון בעיות שהטרידו את הילדים מבחינה אישית, "שב, ואם יש לך בעיה גש אלי", ומבחינה חברתית "בנוגע למה שהיה במגרש אשאר אחרי השיעור ונפתור את זה", על מנת שהתלמידים יהיו פנויים ללמידה.

בשיטת הרב ברויאר-

שלושה מהמרואיינים (יהודה, בניה ואהוד), מדברים על המוטיבציה הראשונית שצריכה להיות לתלמידים עוד לפני השיעור. לדברי אחד המרואיינים (יהודה), ישנו הבדל בין מסגרת חובה ושאינה חובה (מכללה), לדבריו במסגרת חובה צריך להיות עניין מיוחד באישיות של המורה. לדברי מרואיין נוסף (דביר), המורה צריך ליצור אווירה נינוחה בה התלמיד לא יהיה מודאג מדברים חיצוניים (במידת האפשר) ויהיה פנוי ללמידה, לדבריו -"זהו מדרג המניעים של Maslow " (1986). במהלך השיעור פנה דביר כמה פעמים לתלמידים ואמר להם: "אם קשה לך ... צא החוצה תירגע ותחזור".

מהממצאים בשיטת הרב טאו ובשיטת הרב ברויאר -

עולה כי כל המרואיינים בשתי השטות מסכימים כי אחד התנאים הראשוניים לקיום למידה הוא מוטיבציה הן של המורה והן של התלמידים, ואם לאחד מהצדדים אין מוטיבציה, הלמידה לא יכולה להתרחש בצורה יעילה. הדבר תואם לדבריה של Grossman (1990), הטוענת כי חלק ניכר מהמורים מעדיפים לא להתמודד עם חוסר המוטיבציה של תלמידים, ולכן מעדיפים ללמד בכיתות גבוהות ובעל תיכוני. בספרה היא מראינת מספר מורים ואחד מהם אומר כי: "עדיף להגיע ללא ציפיות וכך לא להתאכזב ואף להיות מופתע לטובה", גרוסמן לא מבקרת אמירה זו, אך מובן כי כל המרואיינים בתפיסה זו היו מבקרים אמירה זו. מכיוון שכאשר אתה מגיע ללא ציפיות, המוטיבציה שלך פחותה בהרבה ממורה המגיע עם ציפיות גבוהות להצלחה וצפוי שהתוצאות גם הם יהיו בהתאם לכך. גרוסמן מדברת גם על ה'ידע ביחס לקשיים נפוצים ותפיסות שגויות שיש לתלמידים ביחס למקצוע, כתנאי להתרחשות ללמידה יעילה בכיתה'. רק שני מרואיינים (שמעון- בשיטת הרב טאו, ודביר- בשיטת הרב ברויאר) מעלים את הצורך להתמודד עם בעיות אובייקטיביות וקשיים נפוצים הקשורים ללימוד בכלל וללימוד תנ"ך בפרט.

לדברי אחד מהם (דביר), פתרון הקשיים הנפוצים העומדים בדרך ללמידה יעילה, מחוייב בכדי ליצור למידה יעילה, בדיוק כמו חובתו של המורה לדאוג שהתלמיד יהיה פנוי ללמידה.

ידע מוקדם

ידע מוקדם, הוא הידע איתו מגיעים התלמידים לשיעור. זהו ידע שנרכש על ידיהם בעבר, לעיתים בבית, לעיתים בכיתה ולעיתים במקומות אחרים. בקטגוריה זו ננסה לדון ביחסם של המורים בשיטות השונות לידע המוקדם אצל התלמידים. האם הם מסתמכים עליו, או מתעלמים ממנו באופן מופגן.

שיטת הרב טאו-

לטענת כל המרואיינים, ידע מוקדם הקיים אצל כלל תלמידי הכיתה מלימודים במסגרת הפורמאלית, הינו ידע עליו ניתן להתבסס וללמד על סמך הימצאותו. לפיכך, בניית תוכנית הלימודים תהיה מושפעת ממנו. הדבר תואם את דבריה של Grossman (1990) ביחס לידע המוקדם של המורה ביחס למקצוע וביחס לתלמידים. לדברי שלושה מהמרואיינים (שלום, שמעון ויעקב), אסור למורה לצפות שלתלמיד יהיה ידע מוקדם שלא נלמד בכיתה. במהלך השיעורים הקפידו מורים אלה שלא להסתמך על ידע שלא הועבר במסגרת החינוכית בה הם נמצאים. כאשר נשאלו המורים על ידי התלמידים שאלה בנוגע לחומר שלא נלמד, הם סרבו לענות לשאלה. באחד המקרים הגיב שמעון: "כל הכבוד למי שלמד בבית, אבל אנחנו עוד לא הגענו לשם". לטענת אחד מהם (יעקב), ככל שמסתמכים על ידע קודם כך פוחת מספר התלמידים היודעים את החומר ומעורבים בשיעור באופן משמעותי. שניים מהם (שמעון ויעקב), מציינים כי הרב טאו לא התייחס לנושא זה כלל. אחד המרואיינים (אברהם) אומר שתנ"ך לומדים בתחילה ברובד הפשוט וזה לדבריו "בן חמש למקרא", בשלב זה לומדים "מצד הרושם ולא הפלפול, לפלפול צריך הקדמות רבות". לדבריו מגיל חמש הילד כבר לומד עם אביו תורה, וניתן לסמוך על ידע ראשוני של הילד. למרות זאת, בשיעור הוא מתייחס לבנות כאילו אינן יודעות דבר. לדבריו - "הן רחוקות מכל זה" – מכל הלימוד. לטענתו במהלך שיעורים שלמים הוא נותן "הקדמות אמוניות לפסוקים שיבינו את המציאות של התנ"ך", ולעיתים הוא מגיע ללימוד התנ"ך עצמו רק בסמסטר השני של השנה. לטענתו, כאשר הבנות קטנות הן לומדות ויודעות, אבל כאשר הן גדלות יש לתת ללימוד שלהן הקדמות מרובות. לדברי חיה, הידע המוקדם של התלמידים חשוב ואנו נסמכים עליו בלימודי התנ"ך, אבל בשיעורי עיון בתנ"ך יש לעשות הקדמה בכדי לא לאבד בנות שהידע חסר להן. במהלך השיעור היא עסקה בעיון בדמויות בתורה, היא אומנם יצאה מנקודת הנחה שלבנות הכיתה יש ידע בנושא השיעור כיוון שנבחנו על הנושא בשיעור מקביל, אולם בפועל חזרה על רש"י בקצרה מתוך מטרה להגיע לעומקו של הפירוש, בו השקיעה את רוב רובו של השיעור.

נראה כי ביחס לתחום זה בשיטת הרב טאו, אצל ארבעה מהמרואיינים (שלום, חיה, שמעון ויעקב) קיים קשר ברור בין התפיסה הפדגוגית של המורה להוראה בפועל. שלושה מתוכם (שלום, שמעון ויעקב) מצהירים כי אין להסתמך על ידע מוקדם מהבית, ואכן במהלך השיעורים הם מסתמכים

רק על ידע שנרכש בשיעוריהם, ולא מוכנים להתייחס לידע שנרכש בבית. מרואיינת נוספת (חיה), מצהירה כי היא נותנת חשיבות רבה לידע מהבית, אך בד בבד היא מדגישה כי בשיעורי עיון בתנ"ך תמיד תעשה חזרה בכדי לא לאבד בנות שחסר להן ידע, וכך אכן בוצע בשיעור. מדברי הבנות ניכר כי בשיעורי בקיאות חיה לא מקיימת חזרה כמו בשיעורי עיון. דברי הבנות מחזקים את העובדה כי ישנה התאמה בין הצהרתה של חיה לאופן הוראתה ומדגישים את ההבדל בינה לבין שלושת המרואיינים (שלום, שמעון ויעקב), שאינם מוכנים להסתמך על שום ידע מוקדם. אצל אחד המרואיינים (אברהם), לא קיימת הלימה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל בקטגוריה זו. הוא אומנם מצהיר שישנו ידע הנרכש בבית ועליו אנו בונים את השיעור, אך במהלך השיעור הוא מתייחס לתלמידות כבורות, אין למידה של פסוקים עד שמסתיימת ההקדמה לפסוקים ואין התייחסות לידע של התלמידות. ייתכן ועניין זה של חוסר התאמה בין הצהרתו לבין מעשיו בפועל נובע מגישתו כלפי בנות בשונה מגישתו כלפי בנים אולם דבר זה לא נבחן במסגרת עבודה זו.

בשיטת הרב ברויאר-

שלושה מהמרואיינים (אלינור, אהוד ויהודה), מציינים כי הרב ברויאר נטה לזלזל בידע של התלמידים. לדעת אחת מהם (אלינור), הוא קרא לתלמידים "מטומטמים" כי הוא חשב שהם לא מבינים (ולא מתוך כוונה לפגוע בתלמידים). הוא חשב שהתלמידים מולו לא יודעים דבר ולכן לימד תמיד מהתחלת הפרשה גם בפסוקים שאמורים להיות מוכרים. לדעת יהודה, התלמידים שישבו לפני הרב ברויאר היו בעלי ידע בנושא הלימוד והרב ברויאר ידע את זה, כיבד עובדה זו והתבסס עליה. לדבריו, כאשר הרב ברויאר היה בא ללמד פרשה, הוא לימד אותה מהתחלה, כי סבר ש"גם מי שמכיר צריך לקרוא שוב". לדברי אחד המרואיינים (אהוד), הרב ברויאר צדק בזלזול בתלמידיו כי באמת מעט מאוד תלמידים הפנימו את השיטה, לדבריו פעמים רבות החסמים בהבנה הם לא ביכולת אלא בגישה. לדברי מרואיין אחר (בניה), התפיסה הפדגוגית נקבעת בהתאם לתלמידים שעומדים מול המורה- מכללה או ישיבה ובהתאם לרמת הידע שלהם ייקבע השיעור. כלומר, יש התחשבות בידע המוקדם המיוחס לתלמידים. לדעת כל המרואיינים למעט אחד (דביר) המורה בא להעביר ידע, ולהעביר את המבנה של הפסוקים, זהו ידע שהמורה מקנה בלא שום קשר לידע המוקדם של התלמידים זאת בשונה לחלוטין מדברי Grossman (1990). לטענתה, ידע ואמונות ביחס לתלמידים משפיעים על בניית תוכנית הלימודים וגם על הציפיות והערכות של התלמידים. בשיטת הרב ברויאר ההשפעה היחידה שיכולה להיות לתלמידים היא על קצב ההוראה. על דרך הוראה ותוכן ההוראה כמעט ולא יכולה להיות השפעה, למעט השפעה ויזואלית כדוגמת דף מסודר או שימוש בצבעים.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו בשיטת הרב ברויאר, אצל כל המרואיינים קיימת הלימה בין התפיסה הפדגוגית של המורה להוראה בפועל. כל המרואיינים מצהירים כי הרב ברויאר לא בנה על ידע מוקדם וזלזול בידע הקיים אצל תלמידיו. רק מרואיין אחד (אהוד), נוקט בפועל בדרכו של הרב ברויאר, לא בונה על ידע מוקדם, ומזלזל בידע הקיים אצלם. במהלך השיעורים הוא (אהוד). לא בנה על שום ידע המגיע מהתלמידים שלא נמסר על ידו. לדברי שאר המרואיינים (אלינור, יהודה, בניה ודביר), אומנם לדעתם, הרב ברויאר דיבר בסגנון של זלזול כלפי הידע של התלמידים אך בפועל הוא התייחס לידע שלהם ברצינות וכך גם הם. כל המרואיינים למעט אחד (אהוד), ציינו כי

ידע מוקדם כולל ידע ביחס לקשיים נפוצים ותפיסות שגויות שיש לתלמידים ביחס למקצוע. לטענתם ניתן להתבסס על ידע שקיים אצל התלמיד גם אם לא הועבר על ידיהם בכיתה אולם בדרך כלל ילמדו כל יחידת לימוד מתחילתה. דברים אלה תואמים את דבריה של Grossman (1990) בנושא. המרואיינים בשיטת הרב טאו מתייחסים לידע הקיים אצל התלמידים בהתאם לדעתם האישית ואילו בשיטת הרב ברויאר המורים מתייחסים בעיקר לתפיסתו של הרב ברויאר בנושא ולא לתפיסתם האישית בנושא. בשיטת הרב טאו התחמקו כל המרואיינים ממתן תשובה למהו היחס לידע מוקדם לדעת הרב טאו, ובשיטת הרב ברויאר התחמקו חלק מהמרואיינים ממתן תשובה למהו היחס שלהם עצמם ביחס לידע הקיים אצל תלמידיו. יתכן כי בשיטת הרב טאו ההתחמקות נובעת מכך שהדברים לא כתובים בספרים של הרב טאו והמרואיינים לא יודעים את שיטת הרב אלא רק את דעתם האישית. ואילו בשיטת הרב ברויאר ההתחמקות נובעת דווקא מהכתוב בספריו על יחסו של הרב ברויאר לידע של תלמידיו, ומתוך כך נתינת התשובה על פיו וחוסר צורך של המרואיין להתמודד ולחשוב בעצמו. Grossman (1990), מציינת בעיה שייכתן והיא שורש המחלוקת בין התומכים בהסתמכות על ידע מוקדם של התלמיד למתנגדים להסתמכות לידע מוקדם של התלמיד. לדבריה, לעיתים קרובות מורים מסתמכים על כך שהידע הקיים אצל הילד זהה לידע שהיה קיים אצלם בהיותם ילדים, אולם יש לזכור כי הסתמכות על התנסות אישית הינה בעייתית מאוד כיוון שהיא עלולה לגרום למורה להתעלם מידע שקיים אצל תלמידים מסוימים או להסתמך על ידע שאינו קיים בקרב תלמידים אלו ואחרים.

אינטגרציה בלמידה-

בקטגוריה זו אנו באים לדון ביחס לשילוב כלי למידה נוספים במסגרת לימודי התנ"ך, על פי כל אחת מהשיטות. שילוב זה תלוי בין השאר במידת פתיחותו של מקצוע התנ"ך לתחומים נוספים כגון ארכיאולוגיה וביקורת המקרא. בכוונתנו לבחון האם שימוש זה הוא לגיטימי או שמא על הלימוד להתרחש מתוך הטקסט וחז"ל בלבד.

בשיטת הרב טאו-

לדעת שניים מהמרואיינים (אברהם ושלום), הרב טאו יגדיר כי במסגרת לימודי תנ"ך אין לשלב בין תחומי דעת שונים ולפיכך לדעתו, אין לערב כלי למידה נוספים החיצוניים ללימודי הקודש במסגרת לימודי התנ"ך. ההעדפה היא לשילוב מקורות קודש במסגרת לימודי התנ"ך כדוגמת גמרא והלכה ולא ללמד שיעורי תנ"ך דרך מקצועות קודש אחרים. אחד מהמרואיינים (אברהם), מסביר כי לימודי תנ"ך "זה להיפגש עם קודש, עם אמונה ואני לא אסמוך את לימודי על מסורת ערבית, כדוגמת ביר איוב (עין רוגל)". לדעתו אומנם אפשר לטייל בארץ ישראל על פי התנ"ך, אבל זה לא מה שהתנ"ך בא ללמד אותי. התנ"ך בא ללמד את האדם מוסר, יראת שמיים, קשר עם הקב"ה, חיי תורה, איך ה' מסתכל על המציאות ולא איך בני האדם מסתכלים על המציאות. בשיעור של אברהם על מלכת שבא שאלה אחת התלמידות איפה נמצאת שבא. תשובת אברהם הייתה: "משבא! את שואלת אותי בתור ארכיאולוג? אבל אני לא. אני מורה לתנ"ך. התנ"ך לא סיפר לי, לא הגישו לנו את התנ"ך עם מפות. את שואלת אותי מה אומרים הארכיאולוגים? אני יודע מה אומרים הארכיאולוגים, אבל זה לא רלוונטי לי ... אני לא חושב שמורה לתנ"ך אמור

להתמחות בלימוד ארכיאולוגיה, זה לא התחום שלו. אני אומר את האמת. גם במפרשים זה לא מוזכר. ולמה רש"י לא הזכיר? כלומר, אם זה חשוב שנדע את זה, למה רש"י לא כותב? בגמרא רש"י דן דיונים כאלה". לדבריו הוא אינו מוכן ללמוד את התנ"ך בעזרת מקצועות נוספים. מבחינתו, האמת היא דבריהם של חז"ל ושום טענה אחרת איננה רלוונטית ללימוד. לעומתם סובר שלום כי "ממצאים ארכיאולוגיים אינם כלי לגיטימי ללימוד, ואסור למורה להיעזר בהם", במהלך השיעור שלום מיקם את בית שמש במפה על פי מקומה היום ואמר לתלמידים שאנו לא יודעים את מקומה המדויק. לדברי אחת המרואיינים (חיה), השימוש במקצועות אחרים מוגבל למקרים חריגים בהם הוא תורם באופן קיצוני לנלמד ואינו גורם לסתירות אמוניות אצל התלמיד. יחד עם זאת, המחקר החיצוני נותר משני לתנ"ך. לדעתם של חיה, שמעון ויעקב, ממצאים ארכיאולוגיים הם בהחלט כלי לגיטימי לשימוש. לדברי אחד מהם (שמעון), "לא הייתי מקבל את כל מה שמסבירים שם, אבל למה לא, הלוואי והייתי יכול ללכת ליריחו". במהלך השיעור (שמעון) מיקם את המזבח שבנו ישראל על מפה שצייר על הלוח ובלי יותר מידי סייגים אמר ש"זה היה בערך כאן". לדברי מרואיין אחד מתוכם (יעקב), חשוב לזכור שאסור לבסס על הממצאים הארכיאולוגיים את הוראת התנ"ך. לטענתו "אם אבסס את הוראת התנ"ך על כלי חיצוני לתנ"ך אם הכלי יוכח כשגוי תיווצר לנו בעיה אמונית". ולכן, חשוב שהמינון לא יהיה מוגזם אלא סביר. לטענתו, יחד עם זה שהתנ"ך צריך להילמד כמקצוע קדוש, "צריך גם להיעזר בכלים שמסייעים... כדוגמת קישוטים לשוניים לקראת הבנת דבר ה' היוצא מתוך המקראות". לפיכך, ניתן לדעתו להיעזר בתחומים שונים כל עוד הם תורמים להבנת הדבר המוגדר. כששוחחנו על דרכי הוראה מקובלות, הוא פסל בפועל דרכי הוראה או פרשנות שאינה יוצאת מנקודת מוצא של אמונה ושהינה המצאתו של המורה, ואף סיפר שפסל מורים מהסיבות הנ"ל.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו בשיטת הרב טאו, אצל כל המרואיינים קיימת הלימה ברורה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. נראה כי הקו המנחה את כל המרואיינים הוא הרצון ללמד את משמעותם האמיתית של הפסוקים לדעתם. במהלך כל השיעורים ראינו את יישומם של הדברים שנאמרו כל מרואיין יישם את מה שאמר באופן מלא. לדברי שניים מהמרואיינים (אברהם ושלום), אין לערב כלי למידה נוספים במסגרת לימודי התנ"ך. לדברי שלושה מרואיינים נוספים (חיה, יעקב ושמעון), ניתן לשלב ולהביא מחקרים חיצוניים לתנ"ך כל עוד הדבר לא יגרום לסתירות אמוניות.

בשיטת הרב טאו עולה כי שניים מהמרואיינים (אברהם ושלום) רואים את מקצוע התנ"ך כמקצוע שאין לערב בו תחומי לימוד נוספים. הדבר תואם את ההגדרות של מקצוע מוגדר שניתנו על ידי אילוז, (2004); ו-Stodolsky & Grossman (1995b). בהתאם להגדרתם אין לשלב בין תחומי לימוד שונים גם אם הם קרובים. שלושת המרואיינים הנוספים (חיה, יעקב ושמעון) רואים במקצוע התנ"ך מקצוע בו ניתן לשלב בין תחומים שונים, כל עוד שילוב תחומים זה לא יגרום לסתירות אמוניות אצל הלומד. הדבר עונה על הגדרתם של אילוז, (2004); ו-Stodolsky & Grossman (1995b) למקצוע פתוח. אף מרואיין לא חושב שצריך ללמד תנ"ך דרך מקצועות אחרים, אלא, יש ללמד אותו ישירות. למרות זאת, כל המרואיינים חושבים שצריך לשלב בתוך לימוד תנ"ך את לימוד מקצועות הקודש האחרים: גמרא, דינים אגדה. נראה כי ביחס למקצועות הקודש היחס למקצוע התנ"ך אצל כל המרואיינים הוא כמקצוע פתוח. הדבר אינו תואם את

הממצאים של אהרונסון (1990), ש"שיעורי התנ"ך לא נשאו אופי עצמאי ושמשו בעצם נושאי כלים ללימודי הקודש שניזונים מן המקרא: דינים, אגדה, מחשבת ישראל...". כל המרואיינים יוצאים מאותה נקודת מוצא שהיא הרצון ללמד אמת ולא להוביל את התלמיד לסתירות אמוניות, ולמרות זאת, תשובתם אינה זהה לחלוטין.

בשיטת הרב ברויאר

כל המרואיינים מציינים כי לדעתם ניתן להשתמש במקצועות נוספים לשם העמקת הלימוד והבנת הטקסט התנכ"י. רוב המרואיינים (בניה, דביר, יהודה ואלינור), אומרים שלדעת הרב ברויאר התנ"ך הוא מקצוע שאינו מתאים ללימוד יחד עם מקצועות נוספים. לדבריהם הרב ברויאר לא היה איש של שילובים והוא למד תנ"ך, ללא כלים חיצוניים למעט כלים ספרותיים, לשוניים – מחקרניים, שאינם נתפסים על ידי ארבעתם ככלים חיצוניים. לדברי אחד מהם (יהודה), "כשדיברו עם הרב ברויאר על ארכיאולוגיה זה לא עניין אותו". לדברי אלנור, "ר' יואל בן נון מתעסק המון בארכיאולוגיה, בהיסטוריה. והרב ברויאר התעצבן מזה". לדבריה אמרו לרב ברויאר: "בוא, אני אקח אותך ליריחו, בוא אני אקח אותך לענתות, תסתכל מה... לא מעניין אותו שום דבר, רק הטקסט". כל המרואיינים מציינים שהם לא מסכימים עם התנגדותו של הרב ברויאר לכלים ארכיאולוגיים, ושהם כן משתמשים בהם. נראה לי ששיקולי הדעת שהם מפעילים רחבים מאוד. אחד המרואיינים (דביר), מצייין כי לימוד התנ"ך צריך להיות מחובר להווייה של הלומד ולמציאות של החיים. לדבריו (דביר), "אני לא חושש לעולם שאיזו שהיא תגלית מדעית יכולה לסתור אמונה. מי שחושב שאם יגלו משהו זה יסתור את האמונה הוא מוריד את האמונה למקום שאפשר לסתור אותה. אבל מי שמבין שהדברים הללו יכולים רק לשרת ולקדם את הלומד, יכול להגיע לעומקים של לימוד ולגבהים של אמונה דווקא בגלל הביטחון העצמי הזה". שיקול דעתו של דביר בגישתו הסותרת את תפיסת הרב ברויאר, גם היא נלקחת מהרב ברויאר עצמו. לטענתו, מטרתו היא להגיע לרבדים עמוקים של משמעות בטקסט תוך שימוש באמצעים אלו. לפיכך, בעזרת הארכיאולוגיה ניתן להגיע לעומקי אמונה כמו שניתן בעזרת ביקורת המקרא. לדברי (אריאל), הרב ברויאר, לא התייחס לזה פשוט כי הוא למד תורה בלבד. לדבריו, הוא הולך בעקבות הרב ברויאר. הרב ברויאר אמר פעם ש"אם המדע מוכיח משהו צריך ללכת בעקבותיו, אז הוא מיישם את זה על עוד דברים". במהלך אחד השיעורים של אריאל על מגילת רות, הוא התייחס רבות למה זה ייבום בעולם הקדום. לטענתו, העולם הקדום לא עניין את הרב ברויאר, אבל זה כן מעניין אותו. אחד המרואיינים (אהוד), חושב שהרב ברויאר ראה את המקצוע כפתוח לשילוב עם מקצועות נוספים הגדרה זו תואמת את הגדרתם המחקרית של אילוז, (2004); ו- Stodolsky & Grossman (1995b). לדבריהם הוא נעזר בכלים ספרותיים, לשוניים, מחקרניים שהינם כלים חיצוניים כמו גם בכלים חיצוניים נוספים להבנת הטקסט. למרות השימוש בכלים ספרותיים כל המרואיינים מתנגדים לשימוש במקצועות קודש אחרים במסגרת לימודי התנ"ך.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו בשיטת הרב ברויאר, אצל כל המרואיינים קיימת התאמה בין התפיסה הפדגוגית שלהם להוראתם בפועל, אך לא בהכרח בהתאמה לתפיסתו של הרב ברויאר. רוב המרואיינים (בניה, דביר, יהודה ואלינור) חושבים שהרב ברויאר ראה במקצוע התנ"ך מקצוע שאין לשלב בו מקצועות נוספים ובעקבות כך התנגד לשימוש בארכיאולוגיה. רק שני מרואיינים

(בניה ואהוד), חושבים שהרב ברויאר ראה את המקצוע כפתוח למקצועות אחרים. למרות זאת, בניה הרואה את תפיסת הרב ברויאר כפתוחה, חושב שצריך להסתכל בצורה הרבה יותר מצומצמת ולהמעיט את השימוש באמצעים חיצוניים לטקסט. כל המרואיינים מציינים כי הרב ברויאר שלל שימוש בארכיאולוגיה או לחילופין שלא התעניין בכך, וכי הם אינם מסכימים איתו בנקודה זו, אלא תומכים בשימוש בארכיאולוגיה. נוצר כאן מצב בו יש קשר בין תפיסת המרואיינים להוראתם בפועל בשיעור, אבל אין קשר ביניהם לבין תפיסת הרב ברויאר. יתכן ו"הסתירה" בין תלמידי הרב ברויאר לרב ברויאר עצמו נובע מכך שתלמידי הרב ברויאר לומדים את השיטה בלבד ולא את הדרך, ובדרך הם חלוקים על הרב ברויאר, דבר זה אינו סביר בשיטת הרב טאו בה התלמידים לוקחים את הדרך וגם את השיטה. גם בשיטת הרב ברויאר, אף אחד מהמרואיינים לא חושב שצריך ללמד תנ"ך דרך מקצועות אחרים, אלא, שצריך ללמד אותו ישירות. אבל בשונה משיטת הרב טאו, בשיטת הרב ברויאר, אף אחד מהמרואיינים לא חושב שצריך לשלב בתוך לימוד תנ"ך את לימוד מקצועות הקודש האחרים: גמרא, דינים או אגדה, או לפחות לא ציין זאת בראיון ולא ביצע זאת בשיעור. הדבר אינו תואם את הנחתו של אהרונסון (1990), ש"שיעורי התנ"ך לא נשאו אופי עצמאי ושמשו בעצם נושאי כלים ללימודי הקודש שניזונים מן המקרא: דינים, אגדה, מחשבת ישראל...".

התנ"ך כמקצוע

בבואנו לדון בתנ"ך כתחום לימוד, כוונתנו ליחס אל התנ"ך כמקצוע סטאטי או דינאמי. כידוע, אל רוב המקצועות יחסו של הלומד הוא כאל מקצועות דינאמיים בהם תיאוריות הנחשבות לנכונות ואמיתות היום, יכולות להיות מופרכות על ידי אחרות שיחליפו אותן מחר. האם זהו גם היחס למקצוע התנ"ך, ולכן הלומד תנ"ך רשאי לפרש פרושים חדשים? או שמא, בגלל קדושתו של הספר, היחס אליו הוא כאל מקצוע סטאטי, בו לא ייתכן שינוי בתיאוריות הכלולות בו וביחס אליו, ולכן הלומד תנ"ך לא יוכל לפרש פרושים חדשים. המורים התבקשו לאפיין את מקצוע התנ"ך לדעתם ולהגדיר האם הוא סטאטי או דינאמי.

בשיטת הרב טאו-

כל המרואיינים מציינים שהתנ"ך הוא מקצוע סטאטי ולא דינאמי. לדבריהם הדינאמיות האפשרית בו היא בדרכי ההוראה בלבד. ההבדל היחיד האפשרי בין מורים הוא באופן ההוראה האישי של המורה אך לא בתוכן. אחד מהם (אברהם), מוסיף שאומנם אין בית מדרש ללא חידוש ואין שיעור תנ"ך אמיתי ללא חידוש, אבל החידוש לדבריו לא צריך להיות בתוכן הפסוקים אלא בגילוי עוד כוחות פנימיים הטמונים בפסוקים. מרואיין אחר (שמעון), מעיר כי ידוע שישנן שבעים פנים לתורה, ולכן, בודאי שניתן לחדש אבל רק בתוך הגדר. לטענתו, "אצלנו (לאחר השיעור ציין כי כוונתו הייתה למקומות המלמדים על פי דרכו של הרב טאו), הדרך אומנם משעממת, אבל זה

לא מפריע לתלמידנו. המורים בשיטה זו לא רואים שום צורך לחדש את שיטת הלימוד למרות שלעיתים היא משעממת ולעדותם אף נוצרות בעיות משמעת בעקבות כך. כל המרואיינים רואים בחז"ל ובפרשנים את הדרכים הדינאמיות להבנת הפסוקים. לדברי כולם הדברים נחתמו ולא ניתן לחדש, החידוש האפשרי הוא במציאת הדברים האקטואליים בפסוקים לדורנו, ההשתנות היא בתובנות, בדגשים וברלוונטיות. במהלך כל אחד מהשיעורים ניסה המורה למצוא את הרלוונטיות בפסוקים לשיעור. חיה לימדה בשיעור על משה וציפורה הדרכה לזוגות כיצד מתמודדים בשעה שאחד מבני הזוג בצבא, שמעון במהלך השיעור על המזבח שבנו שנים וחצי השבטים, לימד מה ניתן לעשות כאשר חלק מהעם מחליט ללכת בדרך אחרת- ולעזוב את אמונתו ב-ה'. לדעת כל המרואיינים אנו לא מחדשים דבר בתנ"ך אפילו לא פירוש. אנו לומדים רק על פי מה שניתן לנו על ידי חז"ל.

נראה כי ביחס להגדרת המקצוע כסטאטי או דינאמי, קיימת הלימה ברורה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. כל המרואיינים התחבטו בסתירה לכאורה של דבריהם את אמירת חז"ל "אין בית מדרש ללא חידוש", התחבטות זו נעשתה על ידיהם ללא העלאת הקושיה מצידו, מה שמעיד על תחושת קושי שלהם בנושא. כל המרואיינים לקחו את החידוש למקום אחר שאינו פשט דברי חז"ל. ייתכן שסיבת הבחירה של כל המרואיינים ביחס אל המקצוע כמקצוע סטאטי, הוסברה בצורה הטובה ביותר על ידי אברהם באמירתו כי "אם התנ"ך הוא דינאמי אז אולי בדור הבא יהיה תנ"ך אחר, חס וחלילה", חשש זה מוביל להתנגדות לדינאמיות ולאימוץ נקודת מבט סטאטית יותר ביחס למקצוע התנ"ך. כל המרואיינים בשיטת הרב טאו תופסים את מקצוע התנ"ך כמקצוע סטאטי ולא דינאמי. לדבריהם, הדינאמיות האפשרית היא בדרכי הלימוד בלבד והסטטיות היא המצב אליו יש לשאוף מבחינת שימור דרכי הלימוד והפרשנויות השונות לטקסט. הדבר תואם את הגדרתם של אילוז, (2004); ו-Stodolsky & Grossman (1995a), כי מקצוע התנ"ך הוא מקצוע סטאטי או דינאמי, וכי היחס למקצוע הוא בהתאם להגדרתו.

בשיטת הרב ברויאר-

כל המרואיינים מזהים את הרב ברויאר עם דינאמיות ולכן היה ברור לכולם כי תפיסתו הפדגוגית היא דינאמית. אף לא אחד מהמרואיינים חושב שהטקסט עצמו דינאמי, אלא כולם התייחסו לתפיסת המקצוע ולאופן הלימוד שלו. הרב ברויאר חידש שיטה עם מסקנות שלא נאמרו לפניו, וכולם רואים בעצם שיטת הלימוד שלו חידוש עצום. לדוגמה בשיעור של אלינור ראינו כיצד אנו יכולים ללמוד על אופייה של רחל ומעשיה מצורות ההנהגה השונות בפסוקים ומדילוג של פסוקים על פי הבחינות השונות. אחד המרואיינים (דביר) אומר במפורש שהוא רואה את הדינאמיות בשיטתו של הרב ברויאר במעבר בין מקורות שונים וזאת על מנת ללמוד עיקרון בספר אחד. במהלך השיעור של דביר על ירושלים הוא עבר בין ספר בראשית לספר דברים לנביאים ולכתובים, וכולם יחדיו לימדו היבטים שונים של עיקרון השלם. לדברי כולם המרואיינים גם דרכי הלימוד צריכות להיות דינאמיות, למרות שאצל הרב ברויאר הן לא היו דינאמיות אלא היו די יבשות. הרב ברויאר לא גיוון את דרכי הלימוד שלו, לא השתמש בדפים, לוח, או כל אמצעי עזר אחר ולעג לגיוון דרכי הלימוד. למרות זאת, כל תלמידיו מציינים ומאמינים שצריך להיעזר בדרכי לימוד דינאמיות ובאמת כולם מיישמים זאת. אריאל השתמש בלוח בצבעים שונים, דביר חילק דף

והשתמש בלוח בצבעים שונים וכן הלאה. כולם רצו שתלמידיהם יעקבו אחריהם ולא יאבדו בדרך. לדברי כולם מדובר גם בעניין של הספק, בדרך זו, מספיקים ללמוד יותר חומר ויותר מהר ויש זמן להגיע לעומקם של דברים. לדברי בניה הרב ברויאר דינאמי גם בטקסט במקרים של קרי וכתוב וכי. זה חידושו במסורה, לדבריו התנ"ך פחות דינאמי מהתושב"ע שמשנתה כל הזמן, אבל עדיין דינאמי. כל המורים במהלך השיעורים ניסו ללמד עניין מתוך פשט הפסוקים שאינו מופיע בחז"ל אבל בפועל הוא מהווה חידוש. כחיזוק לתפיסתם ציטטו המרואיינים את המימרא 'אין בית מדרש ללא חידוש', ומתוך כך ניסו להראות שהמקצוע חייב להיות דינאמי.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו, קיימת התאמה ברורה אצל כל המרואיינים, בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. כל המרואיינים מזהים את הרב ברויאר עם דינאמיות ולכן היה ברור להם כי תפיסתו הפדגוגית היא דינאמית. לדברי כול המרואיינים גם דרכי הלימוד צריכות להיות דינאמיות, למרות שהרב ברויאר לא חשב שיש בזה צורך. ניתן לומר כי ההתייחסות למקצוע כדינאמי תואמת להגדרתם של אילוז, (2004); ו-Stodolsky & Grossman (1995a).

קושי וקלות בלימודי תנ"ך

בבואנו לדון בקושי וקלות בלימודי התנ"ך כוונתנו ליחסו של המורה וליחסם של התלמידים למקצוע. כלפי מקצועות הנחשבים לקשים ישנו יחס של כבוד רב למקצוע מצד התלמידים ומצד המורים. הדרישות ממקצוע זה נחשבות לגבוהות יותר ויש צורך בהשקעה מרובה במהלך הלמידה שלהם. כלפי מקצוע קל, ישנו התייחסות שונה. הדרישות ממקצוע זה נחשבות לפשוטות יחסית ואינן דורשות השקעה מרובה של זמן, מאמץ או חשיבה בנושא. בשאלה זו נבחן את היחס של המורים למקצוע התנ"ך ואיזו דרגת קושי הם מייחסים לו. האם מדובר במקצוע הדורש מאמץ רב והשקעה רבה לשם רכישתו או אולי, היחס המצופה מהמורים והתלמידים ביחס למקצוע התנ"ך הוא כאל מקצוע קל. בקטגוריה זו ננסה גם לעמוד גם על ההשלכות של נתינת יחס קשה או קל למקצוע התנ"ך.

בשיטת הרב טאו-

ביחס לתפיסת המקצוע כקשה או קל, שני מרואיינים (יעקב ואברהם), אומרים שצריך להסתכל על המקצוע כמקצוע קשה. לדברי אחד מהם (יעקב), יותר ויותר חודרת ההכרה, שאם אתה רוצה ללמוד תנ"ך לעומקו מדובר במקצוע קשה. לטענתו קיים ויכוח בין המורים לתנ"ך האם לפשט אותו ולהפוך אותו למשחק ילדים, או לפשט על ידי יצירת מדרגות שמשם תוכל להגיע להבנה. אולם חשוב ביותר שהתוצאה הסופית תהיה קשה, שניהם מסכימים שצריך שדרכי הלמידה יהיו ידידותיות. לדעתם ככל שהמקצוע יהיה יותר קשה היחס אליו יהיה יותר רציני, התלמיד חייב לדעת שהוא הולך להתאמץ. במהלך השיעור של אברהם ראיתי שהוא ניסה לגרום לבנות להתאמץ לחשוב, על ידי כל מיני שאלות כמו "אז מה המשמעות של הדברים". אברהם חזר על עצמו מספר פעמים בכדי שהנושא יובן. לדעתו, אם אדם לא רגיל ללמוד, קושי נשמע עבורו כטרגדיה. אבל מי

שלומד בכלל ולומד תורה בפרט המושג קושי בלימוד הוא דבר חיובי. לדעתו כאשר האדם יבין שקושי זה לא עונש אלא אתגר משמח, ההסתכלות על התנ"ך תהיה אחרת לגמרי. שני מרואיינים אחרים (שמעון ושלום), חושבים שתנ"ך, אינו מקצוע קשה אלא קל וצריך לדעת איך ללמוד אותו. שלום מוסיף ואומר שצריך להסתכל על המקצוע לא רק כלא קשה, אלא כקל, יפה ונעים. במהלך השיעור של שלום לא נראה כי התלמידים מתייחסים למקצוע כקשה אלא כקל, היה נראה שהם נהנים ללמוד אותו ושכיף להם. ייתכן ודבריהם לא סותרים את הדברים שנאמרו לפנייהם שהרי שיקול הדעת שלהם הוא כמלמדים בבי"ס יסודי שכל המטרה היא לגרום לתלמיד לאהוב את הלמידה. מרואיינת נוספת (חיה), לא יודעת אם להתייחס במושגים של קל וקשה, אבל מציינת כי בהחלט לא מדובר במקצוע שאפשר לזלזל בו. השאיפה היא כי התלמיד יבין שכפי שבמקצוע המתמטיקה אין הוא יכול להבין את החומר ללא הלמידה כך גם בשיעורי התנ"ך. במהלך השיעור של חיה הבנות השתתפו באופן פעיל. משאלותיהן ניכר היה שהן התכוונו לשיעור, מספר בנות ניסו להשוות בין משה וציפורה לזוג שלמדו בשיעור הקודם, מה שהראה על רצינות, הכנה והשקעה של הבנות. לא היה ניכר על הבנות שהן סובלות במהלך השיעור אלא להפך, שהן נהנות. למרות שהן סיכמו במהלך כל השיעור, הן לא הסירו את החיוך מפניהן ולא הפסיקו להיות מעורבות פעילות בשיעור. בסוף השיעור ציינו בפני חלק מהבנות כי זהו השיעור אליו הן מחכות במהלך כל השבוע.

נראה כי ביחס לתפיסת המקצוע כקשה או כקל, אצל כל המרואיינים קיימת הלימה ברורה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. עולה כי כל המרואיינים למעט אחת (חיה), מתייחסים למקצוע התנ"ך במושגים של קשה וקל ולמרות זאת כולם דורשים מעצמם הרבה במסגרת לימודי התנ"ך. הגדרות אלה תואמות להגדרתם של אילוז (2004) ו- Ayalon & Yogev (1996) ו- Smeby (2000). שני מרואיינים (יעקב ואברהם), אומרים שצריך להסתכל על המקצוע כמקצוע קשה. וכך הם אכן עושים במהלך השיעור. מעניין כי ההגדרה של מהו קושי אצל כל המרואיינים שונה בתכלית מההגדרה של קושי לדעת אברהם, לדעתו, קושי בלימוד הוא דבר משמח ואינו סותר את הגדרת המקצוע קשה אלא להיפך. לטענתו, אם כך היו מסתכלים על קושי בלימוד, לימוד התנ"ך היה ברמה גבוהה בהרבה. תפיסתם שצריך להתייחס למקצוע התנ"ך כמקצוע קשה נובעת מהמחשבה שכאשר מתייחסים למקצוע כאל מקצוע קשה, גם היחס אליו רציני הרבה יותר, כמו כן לדעתם המקצוע באמת קשה. שני מרואיינים אחרים (שמעון ושלום), חושבים שהיחס למקצוע צריך להיות כאל מקצוע קל. התפיסה שעומדת מאחורי דעה זו היא הרצון שהתלמידים יאהבו את התנ"ך. למרות יחסם למקצוע כאל מקצוע קל, הם לא דורשים פחות מעצמם או מתלמידיהם, זאת בשונה מהתיאורטיקנים השונים שעסקו בנושא (אילוז, 2004, Ayalon & Yogev, 1996, Smeby, 2000). מרואיינת נוספת (חיה), לא מוכנה להתייחס במושגים של קל וקשה, אבל מציינת כי בהחלט לא מדובר במקצוע שאפשר לזלזל בו. לדברי חיה היא לא מוכנה להגדיר את המקצוע כקשה. היא חוששת ממצב בו הגדרת המקצוע כקשה תסתור את הגדרתו כמקצוע מהנה ולפיכך מנסה להימנע מהגדרתו. בפועל היא מתייחסת למקצוע כקשה.

בשיטת הרב ברויאר-

לגבי היחס למקצוע כאל קשה או קל, כל המרואיינים למעט שניים (דביר ואריאל), רואים בתנ"ך מקצוע קשה, ומתייחסים לשיעור כאל כזה. הגדרות אלה תואמות להגדרות של – אילוז (2004) ו-

Ayalon & Yogev (1996) ו-Smeby (2000). שני המרואיינים (דביר ואריאל), רואים במקצוע מקצוע קל שעלינו המורים מוטל לגרום לתלמידינו לאהוב אותו. הם (דביר ואריאל), אומנם דורשים פחות מתלמידיהם אך לא דורשים פחות מעצמם למרות יחסם למקצוע כמקצוע קל וזאת בשונה מהתיאורטיקנים השונים שעסקו בנושא אילוז (2004) ו-Ayalon & Yogev (1996) ו-Smeby (2000). אריאל מעיר שזו דעת הרב ברויאר אבל זו לא דעתו. בפועל, במהלך השיעור אריאל מתייחס לשיעור כאל קל ונעים. כל השיעור מתנהל ברוגע עם הרבה חיוכים ושמחה. מרואיין נוסף (דביר), טוען ש"זה מקצוע קל למי שקנה את הכלים, ומקצוע קשה למי שלא אמן על תורת הניתוח של המקראות". דביר רוצה להראות לתלמידים שיש בלימוד קושי אולם ככל שלומדים יותר הדבר הולך ונעשה קל. גם בכיתה כשביקש מתלמידי למצוא מה קשה בפסוקים של סיפור מלך סדום הוא דיבר איתם על הנקודה שמי שמתאמן בזה זה נעשה לו יותר ויותר קל. מרואיין אחר (אהוד), מוסיף כי הוא מאמין שזה מקצוע קשה המצריך מאמץ כמו כל מקצוע רציני אחר, אבל הוא לא בטוח שנכון להקרין את זה לתלמידים. למרות זאת, במהלך השיעור הוא מקרין לתלמידים שהמקצוע קשה: "אני יודע שזה קשה, אבל תחשבו", ובעקבות כך ישנה אווירה של עייפות בכיתה.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו בשיטת הרב ברויאר, אצל כל המרואיינים קיימת הלימה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. כל המרואיינים למעט שניים (דביר ואריאל), רואים בתנ"ך מקצוע קשה, ומתייחסים לשיעור כאל כזה. גם בקטגוריה זו אחד המרואיינים (אריאל) מעיר שדעתו שונה לחלוטין מדעת הרב ברויאר, על פיו הוא מלמד.

קדושה מול מדע

במסגרת קטגוריה זו ננסה לבחון האם לימודי התנ"ך בבתי הספר ראוי שייעשה בכלים מודרניים ומדעיים כפי שנלמדים מקצועות רבים או שמא בשל העובדה כי מדובר במקצוע בעל אוריינטציה דתית ולפיכך נתפס כקדוש ובעל סגולה מיוחדת, יש ללמוד אותו באופן שיבדיל ויבחין אותו ממקצועות אחרים. ההבדלה יכולה להתבטא במגוון היבטים של הלימוד. מהם ההיבטים המשמשים מורים בגישה זו?

בשיטת הרב טאו-

לכל המורים המלמדים בשיטתו של הרב טאו מובן מאליו שהמקצוע קדוש. בעקבות תפיסה זו הם רואים כהכרח, שימוש בשפה של קדושה. לטענתם, התנ"ך הוא קדוש ומייצג את עולם הרוח, ואילו האקדמיה מבטאת את עולם החומר, עולם החול. בשל התפיסה הזו לא יכול להיות ששני עולמות אלו יהיו קשורים ויילמדו באותו האופן. כיוון שכך גם השפה המשמשת את כל אחד מהעולמות צריכה להיות מובדלת. לדברי אחד המרואיינים (שמעון), דרך הלימוד אנו צריכים להראות לילדים, כיצד צריכים להיראות חיים שסובבים סביב קודש- סביב הנהגה רוחנית. במהלך השיעור אמר (שמעון) לתלמידי - "הם מחכים להוראות של פנחס ... בדיוק כמו שאנו מחכים להוראות מהרבנים בכל נושא". מרואיין אחר (אברהם), מוסיף ואומר- "איך אפשר לעשות

השלכות מעולם המדע - שעוסק בעולם הזה מול הוודאות האלוהית, שהתגלתה אלינו". לדבריו "זה פשע להוריד את הקודש לחול. קודש זה מטרת החיים וכשאין אז החיים לא שווים את ערכם". במהלך השיעור אברהם הראה שאת הקודש הזה, שהוא מטרת החיים מלכת שבה לא הצליחה לקלוט, "היא לא הבינה איך גם עולם החול מונהג על פי הקודש, ומזה היא התפלאה". כאמור, כל המרואיינים חושבים כי מובן מאליה שהמקצוע קדוש, ולכן מתייחסים לתנ"ך ולכתוב בו ביראת כבוד ורואים בו את דבר ה', עד כדי כך שאף אחד מהמרואיינים לא מוכן לפרש את הפסוקים בעצמו- שלא על ידי חז"ל. לדברי המרואיינים התנ"ך כתוב בשפה אלוהית ואין לנו יכולת להבינו ללא 'הסולם' שחז"ל נותנים לנו בפירושיהם. לפיכך, צורת לימוד מדעית או כל צורת לימוד אחרת שאינה הולכת על פי חז"ל בלבד לחלוטין לא לגיטימית בעיניהם ולא הובאה בשיעור. עולה כי דברי המרואיינים תואמים לממצאים המחקריים שהובאו על ידי אילוז (2004); Noddings, (1994) לפיהם- "כאשר המקצוע נתפס כקדוש השפה בה משתמשים, יותר רשמית ומקובלת וניכרת זהירות ויראת כבוד ביחס לעקרונות של המקצוע". גם ביקורת על התנ"ך שאינה תואמת את דברי חז"ל אינה לגיטימית בעיני מורי שיטה זו. ביקורת שלא עפ"י דברי חז"ל נתפסת כהתרסה והיחס הראוי לה הוא נידוי וזלזול. בנושא זה רציתי לראיין אדם שסירב, וסיפר לי שבאחת מתוך הפעמים הרבות שלמד עם הרב טאו בביתו, השמיע שאלות רבות וביקורתיות עד כדי כך שהרב טאו רמז לו רמז עבה וברור שהוא אינו רצוי. לדבריו נאמר לו 'פה לומדים ולא מתריסים'. נראה כי דברי המרואיינים וגישתם בשיעורים תואמים את ממצאיה של אילוז (2004); Noddings, (1994). לפיהם ביקורת של לומדי תנ"ך (מורים ותלמידים כאחד), על ערכים המופיעים בתנ"ך הינה מינורית אם בכלל, ומובן שצריכה להישמע בדרך ראויה ומקובלת.

נראה כי ביחס לקטגוריה זו, ישנה עקביות ברורה אצל כל המרואיינים, בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל. כל המרואיינים חושבים כי מובן מאליה שהמקצוע קדוש וככה הוא אינו יכול להילמד בצורה מדעית. במהלך השיעורים ניתן היה לראות כיצד המורים מנסים להאיר את הקדושה של הפסוקים דרך חז"ל. לדעת כולם צורת לימוד מדעית או כל צורת לימוד אחרת שאינה הולכת על פי חז"ל בלבד לא הייתה לגיטימית בעיניהם ולא הובאה בשיעור. ישנו חשש בקרב המורים שאם התנ"ך ילמד בצורה מדעית אזי כפי שהגדיר אברהם "חס וחלילה יגיע מצב בו יערבו קודש בחול, ויהפכו את הקודש לחול, ועל ידי כך תצא כל האמונה שבו".

בשיטת הרב ברויאר-

לדעת כולם, מקצוע התנ"ך הינו קדוש אבל למרות זאת הוא כתוב בשפה אנושית על פי החוקים של שפת בני האדם. לפיכך ניתן וצריך להבין את התנ"ך על פי חוקי השפה האנושית. כיוון שכך, אין צורך בפרשנים שיעזרו לנו להבין את הכתוב אלא כל אדם יכול להבין את התנ"ך מתוך הבנת השפה העברית. בפועל, פעלו כל המורים בשיעוריהם בהתאם לתפיסה זו. חלק מהמורים ציינו כי למדו לפני השיעור את הפרשנים אבל אף פרשן לא הוזכר בשיעורים ושום פרשן לא הוקרא בשיעורים. בשיעורו של דביר ניתן היה לראות דוגמא לכך בנוגע למילה "ירו-שלם". במהלך השיעור, הוא הראה כי השם ירו-שלם נובע משתי מילים- "יראה" ו- "שלם" (במובן של צדק), כאשר השילוב ביניהם מבטא את מהותה של העיר. כל דבריו לא מופיעים בחז"ל אלא הם פשט מקראות. לדברי אחד המרואיינים (אריאל), המהפכה של הרב ברויאר, מתייחסת לכך שבדרך כלל

קודש וביקורת הם תרתי דסתרי, ואילו אצל הרב ברויאר זה בדיוק להפך. בגלל הקדושה מותר לומר הכל. ללא ביקורת נוקבת ואמיתית יקשה עלי לראות את הבעיה בפירוש מסוים ביחס לטסט המקראי, ויקשה עלי לחפש את הפירוש המתאים והנכון ביותר. משמע מכאן שהביקורת היא לא מינורית אלא היא חלק מההתהליך הלימודי. במהלך השיעור אריאל לימד את מגילת רות ואת נושא הייבום. הוא למד מתוך פשט הפסוקים מה היה ייבום בתקופת המקרא והשווה לכך את פרשנותם של חז"ל לדין הייבום. מתוך כך, הראה כי המרחק בין לומדי הפשט לדברי חז"ל גדול. כל דבריו אינם מובאים במפרשים, והוא אף ציין זאת מפורשות. לדבריו הרב ברויאר הסכים כי "אין קשר בין ייבום בתורה לייבום אצל חז"ל". אחד המרואיינים (דביר), מעיר שדווקא הרב ברויאר, שלכאורה נראה כמאמץ את מסקנות ביקורת המקרא לא התכוון לפגוע בקדושת התנ"ך כלל. לטענת כל המרואיינים אין סתירה בין מדעי לקדוש ולכן ניתן ללמד את התנ"ך כמקצוע קודש בכלים מדעיים. לדברי ארבעה מהמרואיינים (אלינור, בניה, דביר ויהודה), כדי ללמוד את מידותיו של הקב"ה אתה צריך לנתח את הטקסט באופן מדויק ובצורה מדעית ורק אז תוכל ללמוד את מידותיו של הקב"ה. הלימוד המדעי של התנ"ך מוסיף רובד של הבנה המגביר את קדושת המקצוע. לדברי אחד מהם (דביר), בלימוד מדעי של התנ"ך הקדושה מגיעה כי אני חוקר את עולמו של הקב"ה בכלים ובחוכמה שהוא נתן לי. לדבריו, בדרך זו אני מקדש את העיון המדעי, ומונע בעיות אמוניות שיכולות להיווצר דווקא בדור מדעי כמו שלנו. מרואיין אחר (אריאל), מאמין כי "כמו שהמדע מתפתח כך גם התנ"ך, שום דבר לא ברור וצריך להמשיך ולברר נקודות רבות בתנ"ך". לדעתו, בירורים אלו יכולים להיעשות רק בדרך מדעית אבל בהחלט מתוך קדושה. לדברי (אהוד), ישנם מקצועות מדעיים וישנם מקצועות אמוניים, ולימוד תנ"ך נכנס לתחום המקצועות המדעיים, לפיכך אין מקום לשאלות אמוניות במסגרת לימוד הטקסט אלא רק לאחר מכן. בפועל אהוד מלמד תנ"ך בהתאמה לשיטתו. באחד השיעורים כאשר נשאל שאלה באמונה שנבעה מתוך מהלך השיעור, תשובתו הייתה שזה שיעור תנ"ך ולא שיעור אמונה, וכי שאלה זו יש להפנות למורים למחשבת ישראל, ולא אליו. לדבריו: "למה אתה חושב שאני עכשיו בשיעור של מחשבת ישראל שאני צריך לשבור את הראש?... אני לא אמור להיות מוטרד עכשיו מכל בעיה של דעות, בחירה וכדומה".

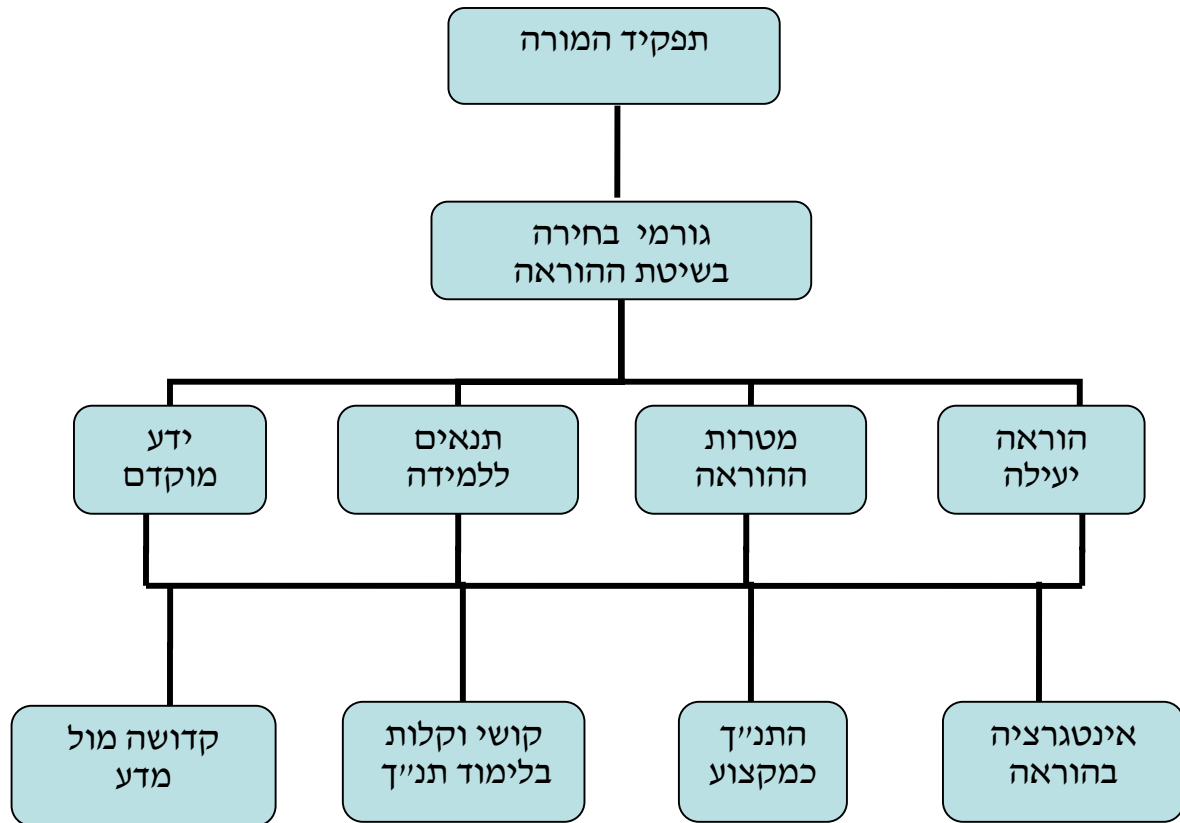
נראה כי בתחום זה כל המרואיינים מציינים כי אין סתירה בין מדעי לקדוש ולפיכך במסגרת הוראתם הם נעזרים בכלים מדעיים. לדעת כולם, מקצוע התנ"ך הינו קדוש אבל למרות זאת הוא כתוב בשפת בני אדם על פי החוקים של שפת בני אדם, וכך צריך להבינו. בהתאם לכך פעלו כל המורים בשיעוריהם. אין צורך בפרשנים, אלא ניתן ללמוד את התנ"ך מתוך עצמו. כל המרואיינים בשיטה זו לא סלדו מהשאלה (כמו בשיטת הרב טאו), אלא הם ראו בשאלה האשמה כלפי הרב ברויאר, כמייחס יותר חשיבות ללימוד התנ"ך באופן מדעי מאשר לימוד תנ"ך בקדושה.

בשיטה זו דברי כל המרואיינים אינם תואמים את ממצאיהם של אילוז (2004); ו- Noddings, (1994). לפיהם "כאשר המקצוע נתפס כקדוש השפה בה משתמשים, יותר רשמית ומכובדת וניכרת זהירות ויראת כבוד ביחס לעקרונות של המקצוע... ביקורת על ערכים בסיסים הינה מינורית". המרואיינים מציינים כי המקצוע קדוש ומחייב יחס של קדושה שהרי הוא דבר ה' אולם הדבר אינו סותר את הצורך בלימוד אמיתי וביקורתי הנעזר בכלים מדעיים. הביקורת נועדה למצוא את האמת הכתובה בטקסט ואין להתעלם ממנה ולבטל אותה.

8. קשר בין קטגוריות

במהלך ניתוח הממצאים וחלוקתם לקטגוריות, נעשה ניסיון למצוא קשר בין הקטגוריות על פי (שקדי, 2003). נראה כי התרשים הבא מראה את הקשר בין הקטגוריות בצורה הברורה ביותר.

מתוך התרשים ניתן לראות כי הקטגוריות מתחלקות לארבע קבוצות. הקבוצה הראשונה היא 'תפקיד המורה'. מתוך הממצאים ניתן לראות כי לשם בחינת והשוואת גישות שונות ללימוד מקצוע כלשהו, ומקצוע התנ"ך בפרט יש להגדיר מהו תפקיד המורה. בשונה מכל שאר הקטגוריות, קטגוריה זו אינה קשורה דווקא ללימוד תנ"ך אלא מדברת על תפקיד המורה בכיתה בכלל והאופן בו המורה תופס את תפקידו כתנאי מקדמי לקיומה של למידה כלשהי.

הקבוצה השנייה בתרשים היא 'גורמי בחירה בהוראת המקצוע' – מתוך הבחירה של כל מורה בשיטה על פיה הוא מלמד נגזרות השלכות המתבטאות בקבוצה השלישית. הסיבה שגרמה לאדם לבחור בשיטת ההוראה הספציפית בה הוא מלמד בתנ"ך היא הסיבה לבחירת דרך ה- 'הוראה היעילה' ביותר לדעתו, והיא הסיבה לבחירת 'מטרות ההוראה' וכן הלאה. אדם הבוחר בדרך הוראת תנ"ך מסוימת כי כך חונך וגדל, לעומת אדם הבוחר בדרך הוראה אחרת מכיוון שמתוך הלימוד הגיע למסקנה שזו הדרך הנכונה ביותר. שני אנשים אלו לעולם לא יסתכלו על ההוראה היעילה ביותר ועל מטרות ההוראה בלימוד תנ"ך בצורה זהה.

הקבוצה השלישית של הקטגוריות בתרשים המורכבת מ"הוראה יעילה", "מטרות ההוראה", "תנאים למידה" ו-"ידע מוקדם" היא ההשלכות המעשיות של גורמי הבחירה. זהו השלב בו המורה לתנ"ך מעצב את דרכו ואת שיטתו. שלב זה מבטא את תפיסתו התיאורטית של המורה לתנ"ך את הוראת התנ"ך ומתוך כך מהי שיטת הלימוד שלו בפועל. לאחר שהמורה בחר בשיטת הוראת תנ"ך מסוימת, הוא יגדיר את מטרות הוראת התנ"ך לדעתו, את שיטת ההוראה לדעתו, את התנאים המקדמיים לקיום השיעור לדעתו ואת הידע המוקדם הנדרש מהתלמידים. שלב ההגדרות הוא אחד השלבים החשובים ביותר, זהו השלב בו המורה לתנ"ך מעצב את דרכו ואת שיטתו.

הקבוצה הרביעית בתרשים נוגעת לקטגוריות הקשורות להתנהלותם של המורים במהלך ההוראה בפועל. קטגוריות אלה כוללות את "אינטגרציה בהוראה", "התנ"ך כמקצוע", "קושי וקלות בלימודי תנ"ך", ו-"קדושה מול מדע". בניגוד לשלב הקודם בתרשים שעסק בתפיסות התיאורטיות של המורים לתנ"ך ביחס לשיטת הוראה התנ"ך, וכיצד הם באות לידי ביטוי בשיעור. שלב זה בתרשים נוגע כולו לתפיסות של המורים הנוגעות להוראה בפועל. כל הקטגוריות הנידונות בשלב זה הינן קטגוריות שעוסקות ביחסו של המורה לנושאים שונים הקשורים להוראה בפועל, כדוגמת, 'אינטגרציה בהוראה', קטגוריה העוסקת בשילוב של אמצעים נוספים בהוראת התנ"ך כדוגמת ממצאים ארכיאולוגיים. בהסתכלות רחבה על הממצאים, ניתן לראות כי ביחס לכל הקטגוריות בשלב זה של התרשים, אצל כל המרואיינים, בשתי התפיסות (הרב טאו והרב ברויאר), קיימת הלימה בין התפיסה הפדגוגית להוראה בפועל.

9. דיון

מטרת מחקר זה הייתה לבחון האם מורים המגדירים עצמם כתלמידי רב מסוים פועלים באופן עקבי מתוך אימוץ האידיאולוגיה הפדגוגית איתה מזוהה רב זה. כמו כן נבחנה מידת ההשפעה בפועל של האידיאולוגיה הפדגוגית על הוראת התנ"ך של מורים אלה בכיתתם. בנוסף, נבדקה ההלימה בין האידיאולוגיה בה מחזיק המורה לבין האופן בו הוא מעביר את שיעורי התנ"ך בפועל. בעבודה זו בדקנו התייחסות של מורים לגבי שתיים מתפיסות הוראת התנ"ך המרכזיות בציבור הציוני דתי- זו של הרב מרדכי ברויאר וזו של הרב צבי ישראל טאו.

במהלך העבודה ראינו כי שתי השיטות מתייחסות באופן שונה למטרת הלימוד ואופן הלימוד האידיאלי. בשיטתו של הרב טאו נמצא כי השיטה רואה במורה ובתלמיד כאחד, חוליה בשרשרת בין דורית ומתוך כך אין לאף דור הסמכות לשנות דבר מהבנתם המקורית של חז"ל את הטקסט. המורים הפועלים בשיטת הרב טאו מקיימים את שיעורי התנ"ך שלהם באותה השיטה שלדעתם התקיימה גם בשנים הקודמות ובשאיפה שתתקיים גם בשנים הבאות. מטרתם היא שמירה על ההמשכיות הבין דורית באופן לימוד התנ"ך והבנתו. דרך הלימוד מתבססת כאמור על לימוד הטקסט ומיד לאחריו לשם הבנתו לימוד מקורות חז"ליים שנועדו לפרש ולעזור להבנת הכתוב. לפיכך אין ללמוד את הטקסט ללא פירושו של חז"ל. (טאו, 2004, עמודים ה- י"ד). המורה משמש כמוסר מידע לתלמיד ולא כמחדש או כמפרש והדבר תואם את גישתם של ועקנין (2001) וקינן (1996). עקרונות אלה מופיעים גם בכתביה של Grossman (1990). מתוך כך, ההסתכלות על המקצוע היא כעל מקצוע מוגדר ולפיכך אין לשלב בו תחומי לימוד שונים. יש להקפיד ולשמור על אופיו המוגדר של המקצוע. אפיון המקצוע כמוגדר מתאים להגדרות שניתנו בנושא זה על ידי אילו (2004) ו Stodolsky & Grossman (1995b).

במסגרת העבודה נמצא כי המורים בשיטת הרב טאו מקבלים עליהם לפעול על פי עקרונות השיטה באופן כללי. למרות זאת, חלק מן המורים לא פוסלים שימוש בכלים מודרניים שאינם חלק אינטגרלי משיטת הרב טאו.

לא נתקלנו בגישה זו באי הסכמה עם דברים שהרב טאו אמר, כאשר יודעים במפורש שהוא אמרם ואין נקיטת פעולות הסותרות את דבריו. ניכר, כי תלמידי הרב טאו מלמדים תנ"ך מתוך התמקדות בלימוד הפירושים והגישות הקיימות בחז"ל ולא בחידושים עצמאיים. כל המורים, מלמדים את התנ"ך על פי חז"ל מתוך יחס של קדושה. נראה כי בשיטה זו המקום ליצירתיות מצידם של המורים בדרך ההוראה כמעט ואינה קיימת, שהרי כל המורים מלמדים את התנ"ך על פי חז"ל, ולא בשום דרך הוראה אחרת. יצירתיותם של המורים מתבטאת לרוב בדרך ההוראה - בצורת לימוד החומר. המורים המלמדים בשיטה זו מלמדים באופן שיעודד את תלמידיהם להבין את הפסוקים ואת משמעות הכתובים העומדת מאחוריהם ולא בהיבט של פשט המקראות. לעומת זאת כאשר מוצג בפניהם תוכן שהושג בכלים מודרניים ואינו סותר את אמונתם רובם לא יתנגדו לשימוש בו. אחד המורים (אלישב) משמש באופן עקבי כסמן הקיצוני לשיטה זו. מורה זה הינו בעל ניסיון רב בהוראה והכרות מעמיקה עם הרב טאו ושיטתו. עובדה זו מחזקת את הצגתו כדוגמה מתאימה ונכונה לשיטתו של הרב טאו. המורים האחרים אומנם מלמדים על פי השיטה

אך לדבריהם אין להם היכרות מעמיקה איתה ועם הרב טאו הם מלמדים על פי מה שהם מבינים מתוך מה שלמדו מספריו ומתלמידיו, אולם לא ישירות ממנו. מתוך כך, מובן כי לא ניתן לשלב בין תחומי דעת שונים בלימוד תנ"ך על מנת להפרותו הפריית התנ"ך היא רק מתוך עצמו ועל פי חז"ל. (אילוז, 2004, Stodolsky & Grossman, 1995b). במטרות ההוראה רוב המורים המלמדים בשיטת הרב טאו (למעט אחד) בחרו במטרתו של הרב ברויאר כמטרתם בהוראת התנ"ך. נראה כי מטרתם היא המטרה שהגדיר הרב ברויאר בעוד שהדרך למטרה זו היא שיטת הרב טאו. מצב זה אינו שגרתו ויוצר סתירה פנימית. ייתכן וחוסר התאמה זה נובע מחוסר הבנה מעמיקה של השיטה עצמה ומתוך כך עלולים המורים להגיע למטרות אחרות מאלו שהיו מעוניינים בהן. כמו כן ייתכן שחוסר ההתאמה נובע משום שהשיטה אינה מובנית, ואין בה ספרי לימוד מוגדרים וברורים המסבירים למורה את עקרונותיה וכיצד יש ללמד על פיה, דבר היוצר בלבול אצל המרואיינים. מורי שיטת הרב טאו מבטאים באופן עקבי למדי התאמה לשיטתו של הרב טאו בהתאם להבנתם את דבריו, כתביו ותלמידיו בנושא הוראת תנ"ך. עיקר הבעייתיות שנמצאה היא חוסר היכרות עמוקה של מורים אלו עם הרב טאו ושיטתו כפי שצינו בדבריהם. מורים אלו הסיקו כי הם מכירים את שיטתו אולם אין להם כל דרך להכיר אותה היטב. חוסר ההתאמה העיקרי שנמצא היה בין כתבי הרב טאו לתפיסתם את דבריו ולא בין תפיסתם התיאורטית להוראה בפועל כיוון שהוראתם תאמה לאמונותיהם ולעקרונות שהם משייכים לרב טאו.

בשיטתו של הרב ברויאר, התנ"ך הוא דבר ה' לאדם, אולם הוא נכתב בשפה אנושית ולפיכך כל אדם זכאי ורשאי ללמוד את הטקסט על פי הבנתו הוא גם ללא עזרת חז"ל. תפקיד המורה נתפס כמתווך שמטרתו היא להבהיר את החומר הנלמד כך שהמידע יהיה ברור ומוכן לתלמיד. Grossman (1990). מתוך תפיסה זו, מובן כי קיימת פתיחות מחשבתית בנוגע לאופן הלימוד ותוכנו. ובהתאם לכך, ניתן לשלב בלימוד התנ"ך בין תחומי דעת שונים בלימוד על מנת להפרותו. (אילוז, 2004, Stodolsky & Grossman, 1995b). השימוש בתחומי דעת שונים (גיאוגרפיה, היסטוריה וכדומה) מוצג על ידי Shulman (1986), כציפייה ממורה להיות מודע לחומרי הלמידה של תלמידיו גם במקצועות אחרים על מנת לעשות בהם שימוש במסגרת לימודי המקצוע שלו. לעומת המורים בשיטת הרב טאו, מורי שיטת הרב ברויאר ניתנים להגדרה כבעלי יצירתיות. בשיטה בה הם מלמדים ישנו מקום נרחב למורה ליצור ולחדש מעצמו לא רק בהיבט הפדגוגי (כבשיטת הרב טאו) אלא גם ובעיקר בהיבט התוכני. תלמידי הרב ברויאר חושבים ובוחנים את דבריו, ולא בהכרח מקבלים את דבריו באופן מוחלט. המורים המלמדים בשיטה זו מנסים לאתגר את תלמידיהם ולגרום להם לחשיבה ולעניין בשיעור, בהיבט הענייני- תוכני, של פשט המקראות, ודורשים מהתלמידים ריכוז וחדות מחשבה. בנוגע למטרות ההוראה בשיטת הרב ברויאר כל המרואיינים למעט אחד בחרו בהגדרה התואמת לשיטת הרב ברויאר. ייתכן ובחירה זו נובעת מההיכרות שיש למורים עם שיטה זו ומתוך היכרות עם ההנחיות הברורות לגבי אופן העבודה על פי השיטה. ההיכרות שהייתה למורים אלו עם הרב ברויאר עצמו תורמת להכרתם את השיטה ועקרונותיה, מה שאין כן בשיטת הרב טאו. אפשרות נוספת מתייחסת לכך שאין בעצם הבדל ממשי בין השיטות ולכן ניתן להחליף בין המטרות ללא קושי. אפשרות זו סותרת את הנחת היסוד של המחקר שתפיסות הרב טאו והרב ברויאר ביסודן שונות מקצה לקצה, ויתכן כי רק דרך הגדרה מחודשת של מטרות ההוראה ניתן יהיה לענות על שאלה זו. מורי שיטת הרב ברויאר מאופיינים

בהיכרות יחסית עמוקה עם הרב ועם דרכו. למרות זאת, אין התאמה מוחלטת בין תפיסתם את שיטתו לאופן ההוראה שלהם. הדבר נובע מחירות אישית אותה לוקחים לעצמם המורים בהוספת תיאוריות ושיטות הוראה נוספות לאלו של הרב ברויאר. למרות זאת ישנה התאמה בין האופן בו מורים אלו מביעים את שיטתם האישית והאופן בו הם מלמדים בפועל.

מתוך ההבדל בין שתי הגישות ניתן להבחין כי מאמצי שיטת הרב טאו מעניקים לו בלעדיות על אופן לימוד הטקסט. בשיטת הרב טאו אין מקום לשילוב שיטות הוראה נוספות והדבר משתלב בעובדה כי תוכנית הלימודים במרבית מוסדות הלימוד בישראל היא תוכנית דסיפלינארית בה נלמד כל מקצוע בנפרד. (גרינספלד, ואלקד- להמן, 2002). המורים המלמדים עפ"י שיטת הרב ברויאר מתייחסים לשיטתו כשיטה חשובה ועיקרית אולם אינם משתמשים בשיטה זו בלבד ומשתמשים בשיטות לימוד נוספות במסגרת ההוראה בכיתה. המורים בשיטת הרב ברויאר מנסים להציג בפני התלמיד טווח רחב של גישות ופרשנויות מתוך האמונה כי שיטה אחת אינה עונה על כל צרכי הלימוד בכיתה. שיטתם זו תואמת את ההכוונה המופיעה ב"כח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל" (2004) לגבי שילוב שיטות הוראה מגוונות על מנת ליעל את ההוראה ולקדם תלמידים. הדבר תואם גם את ההמלצות שהוצגו ע"י כהן (1995) במחקר אודות שיטות הוראה שונות בו נמצא כי לכל שיטת הוראה ישנן יתרונות וחסרונות משלה. על פי המלצת המחברת כדאי לשלב בין הגישות השונות על מנת להגיע לתוצאה מקסימאלית בהשגת התוצאות הרצויות ובהעברת חומר הלימודים למירב התלמידים.

למרות כל האמור לעיל ניתן לומר כי בהיבטים רבים שתי השיטות דומות זו לזו. שתי השיטות תופסות ביסודן את התנ"ך כדבר ה' וכטקסט קדוש- גם אם אינן בהכרח מתייחסות אליו כטקסט. שתי השיטות אינן חלוקות בנוגע לקדושתו של הטקסט התנכ"י או לגבי אמיתותו של הטקסט. אומנם המחלוקת קיימת אולם עיקרה טמון באופן לימוד, פירוש והוראת הטקסט. יסודן של שתי השיטות הוא האמונה של הוגיהם בתורה מן השמיים ואחדות הא-ל. לפיכך, מבחינה תיאורטית רב המאחד על המפריד. גם ביחס ללימוד החומר בפועל ישנה הסכמה בין שתי השיטות לגבי העובדה כי על המורה ללמוד היטב את החומר אותו ילמד באופן מעמיק על מנת להגיע לכיתה מוכן להוראה ובעל מוטיבציה ללמד. עניין זה תואם את הנחת היסוד של Shulman (1986) לפיה כל מורה מגיע עם ידע בנוגע למקצוע אותו הוא מלמד. גם בנוגע לדרך הלימוד ניתן לראות כי לפי שתי השיטות יש לפעול באופן קבוע על פי אותו המסלול המתאים לשיטה. על פי שיטת הרב טאו יש להתחיל תמיד בפשט הפסוקים ומייד לאחריהם לפנות לפרשנים הרלוונטיים לפסוק. גם לפי שיטת הרב ברויאר יש להתחיל בפשט הפסוקים אולם מיד לאחריהם יש לנתח את הפשט לאור מקורות מקראיים נוספים ולא לאור פרשנים.

למרות שניתן לומר כי ההבדלים בין שתי השיטות אינם חדים מבחינה תיאורטית, בפועל מתוך הראיונות והתצפיות בכיתה נמצא כי ישנו הבדל משמעותי באופן הלימוד של שתי השיטות. כל מי שישמע שיעור בשיטה זו או אחרת יוכל לזהות באופן מהיר למדי לאיזו אסכולה משתייך מעביר השיעור. במהלך הראיונות והשיעור ניתן היה לראות כי נקודת המוצא בכל השיעורים שהועברו על ידי תומכי הרב טאו יצאו מתפיסה אמונית. תפיסה זו מלווה בשימוש רב במפרשים על מנת ללמוד

כל פסוק ופסוק. לעומת זאת, בשיטת הרב ברויאר בשום שיעור שנצפה לא היה עיסוק בפרשנות או בדברי חז"ל אלא הייתה התמקדות בלעדית בפשט הכתובים. נקודת המוצא של מורי שיטת הרב ברויאר הינה הבנת פשט הפסוקים כפי שהם מופיעים במקרא. מבחינה זו שתי השיטות נסמכות כאמור על אמונה דתית ביחס לטקסט אולם מצד מורי הרב טאו היות שהטקסט קדוש אין לפעול ללא חז"ל ואילו מצד מורי הרב ברויאר כיוון שהטקסט קדוש יש לנסות ולהבין אותו על סמך האמת הטמונה בו.

לימוד פשט המקרא בשיעורים בשיטת הרב טאו משעמם וכמעט ולא קיים. לדברי שמעון "פה בגלל שזה תלמוד תורה... שיטת הלימוד היא יחסית מאוד מאוד יבשה, שחור לבן בלי צבע" נראה כי השעמום בשיטה נובע לדברי שמעון בגלל חוסר גיוון שיטת ההוראה. חלק לא קטן מהשיעורים בהם צפיתי היה מעניין מאוד ולא משעמם. את הגורם לעניין או שעמום ניתן לייחס לשני גורמים. הגורם הראשון הוא הגורם האנושי במסגרתו לדמות המורה יש השפעה מיוחדת בשל כריזמה מיוחדת (חיה ואברהם). הגורם השני הוא גורם התוכן. ביחס אליו ניתן למנות את העיסוק במשמעותם האמונית של הדברים (שלום), ואזי לא כל השיעור יהיה מעניין אלא רק חלקו. בחלק השיעור שלא עוסק במשמעות, ישנן כמעט תמיד בעיות משמעות מרובות (שמעון ושלום). חשוב להדגיש כי בשיטה זו לימוד הטקסט התנכי עצמו הוא החלק השולי. העיקר זו המשמעות, ולכן היא ממלאת חלק ניכר מן השיעור.

בשיטת הרב ברויאר, בשונה משיטת הרב טאו בכל השיעורים מושם דגש על הבנת פשט הטקסט, אך חלקם הגדול של השיעורים היה משעמם כיוון שהמורים הרבו לעסוק בהבנה הטכנית של המקראות. מאפיין זה הוגדר על ידי כל התלמידים של אהוד כ-"טכני ולא חיי". למרות זאת, בשיעורים כמעט ואין בעיות משמעות. ניתן לייחס עובדה זו למספר סיבות. בין סיבות אלה ניתן למנות את הכריזמה המיוחדת של המורה (דביר, אריאל), או גיל התלמידים מעל 18 (אלינור ואריאל). אפשרות אחרת שהועלתה על ידי התלמידים היא עייפות מהעיסוק הטכני ובעקבות כך חוסר מעורבות בחלק ניכר מהשיעור. (תלמידיו של אהוד).

למרות הדמיון התיאורטי הרב בין שתי השיטות, אם נבחן את שיטת הרב טאו ושיטת הרב ברויאר במבט על נוכל לאפיין הבדל עקרוני נוסף בניהן. שיטתו של הרב טאו מאופיינת בלמידה שכל מטרתה היא המשכיות השרשרת הבין דורית. מטרת שיטתו של הרב טאו היא ליצור מצב בו התלמיד מסוגל להתמודד עם העולם החיצוני לתורה מתוך הבנתו כי מדובר בתורה נצחית המכילה את הכלים והחוכמות הנדרשות לאדם בעולם. הבנה זו של התלמיד אינה כרוכה בהפעלת כלי למידה מלבד שינון והטמעה של החומר הנלמד. ההבנה דורשת מהתלמיד להקשיב למורה ולעקוב אחר דבריו המבטאים את רוח התורה. לפיכך, מטרת הלמידה בגישה זו היא יצירת תפיסה של המשכיות בין התלמיד לדורות הקודמים. לעומת מטרה זו, בשיטת הרב ברויאר מטרת הלמידה היא להביא את התלמיד להקניית כלי למידה ללימוד התנ"ך ולמידה כיצד יש להשתמש בהם באופן עצמוני. רכישת כלי למידה אלה דורשת מהתלמיד הפעלה של יכולות למידה רבות וביניהן חשיבה, למידה פעילה, יכולת ניתוח ועוד. על פי הטקסונומיה של בלום ועיבודיה על ידי Shulman (2002) ניתן לומר כי גישתו של הרב ברויאר תואמת את מערך הלמידה כפי שאופיין על ידי בלום. לפי מערך זה, יש צורך במחויבות של התלמיד ללמידה המובילה להבנת הערכים של האדם, אמונתו ולבטיו. רק לאחר מכן ניתן להפוך אותם לחלק בלתי נפרד ממהותו של האדם.

במחקרה של זוהר (2002) הוגדר כי גישת הוראה שעיקרה העברת חומר מובילה ללימוד המורכב משינון, מלמידה בלתי משמעותית ומרכישת ידע שאינו נזכר על ידי התלמיד לטווח ארוך. כמו כן היא מציינת כי סוג זה של גישה אינו דורש מהתלמיד שימוש פעיל בידע הנרכש ואין דורשים מהתלמיד ליישם את הידע במצבים חדשים. הגדרה זו תואמת את שיטת הלימוד על פי גישתו של הרב טאו בה התלמיד נדרש לשנן את הידע שנמסר לו על ידי מוריו והוא אינו נדרש ליצור ידע חדש משל עצמו אלא רק לקבל ידע מדורות קודמים. כמו כן במחקר זה הוגדרה גישת הוראה נוספת המתייחסת להוראת חשיבה. גישה זו לדברי זהר, הינה עבודה על תהליך, המחייב פעילות לימודית שתציב בפני הלומד אתגר אינטלקטואלי שידרוש ממנו להפעיל חשיבה. גישת הוראה זו מתאימה לגישתו של הרב ברויאר בה התלמיד מוצב בפני אתגרים מחשבתים ונדרשת ממנו חשיבה לאורך כל הלימוד. חשיבה זו של התלמיד תוכל להביא אותו להפנמת השיטה באופן שיוכל ליישם אותה כאשר יונח בפניו טקסט שלא למד בעבר. Shulman (1987) מגדיר למידה זו כלמידה פעילה בה למורה יש ידע אותו הוא רוצה להקנות לתלמיד. במהלך הלמידה ישנו רצף של פעולות מהלכו התלמיד מקבל הנחיות והזדמנויות ללמידה אך הלמידה עצמה נשארת באחריות התלמיד. גם במחקרים שנעשו לגבי למידה בעידן המודרני נמצא כי למידה טובה דורשת מהתלמיד לקחת חלק פעיל בתהליך כפי שדורש הרב ברויאר מהעוסקים בשיטתו הנדרשים ליצור רצף הגיוני בין הטקסט הנלמד למסקנה המתבקשת ממנו. על פי סלומון (2000) עיקר הלמידה הטובה מתמקד בתהליך הפיכת המידע לידע ורכישת הידע באופן אישי על ידי התלמיד.

מחקר זה בא להציג בפני העולם האקדמי את השיטה בה דבק הרב טאו ולפיה הוא מלמד. מתוך ההיכרות עם שיטה זו וההשוואה שלה לשיטתו של הרב ברויאר ניתן לומר כי גם שיטות הוראה שונות יכולות להיות דומות בבסיסן. ניתן לייחס את ההבדלים העיקריים בין שתי השיטות למורים שלימדו בכל שיטה ולא בהכרח לעקרונות השיטה עצמה. מידת השוני בין שתי השיטות הינה תלויה מורה. ייתכן מצב בו שני מורים משתי השיטות ילמדו באופן שידגיש את הדמיון בין שתי השיטות ובמקביל ייתכן מצב בו שני מורים משתי השיטות ילמדו באופן שידגיש את ההבדלים בין השיטות.

במהלך העבודה על מחקר זה התברר לי כי כמעט ואין מוסדות חינוכיים על יסודיים המלמדים את שיטתו של הרב ברויאר באופן מסודר ובלעדי וישנם לא מעט מוסדות על יסודיים המלמדים את שיטתו של הרב טאו. כאשר ישנו שימוש בשיטתו הדבר נובע מקשר אישי של המורה לרב ברויאר. ההפרש בין השימוש בשתי השיטות מיוחס למספר רב של סיבות אפשריות אולם על סמך דבריהם של המרואיינים ניתן לומר כי הרב טאו מקרין אמונה רבה בצדקת דרכו והדבר גורם להימשכות אחריו ואחרי שיטתו. הכריזמה האישית של הרב טאו והעולם איתו הוא מזוהה מביא לכך שבאופן אוטומטי מורים המאמצים את שיטתו האמונית – תורנית באופן כללי, מאמצים גם את שיטת לימודי התנ"ך שלו אף ללא בחינה מעמיקה של השיטה. הדבר שונה מתומכיו של הרב ברויאר הבוחנים מספר רב של שיטות בשל הפתיחות המחשבתית המאפיינת אותם בטרם יבחרו שיטה לשם לימודי התנ"ך בכיתה. גם לאחר בחירת שיטת הרב ברויאר אין השלכה של עיקרי שיטתו על תוכנית הלימודים הכללית אלא רק על לימודי התנ"ך. כמו כן שיטת הרב טאו אינה דורשת מהמורה יכולת התמודדות עצמאית עם הטקסט ועם שאלות התלמידים. האמונה היא

הבסיס לשיעור ושאלות או תלמידים המאיימים על עיקרון זה מבוטלים. שיטת הרב ברויאר לעומת זאת דורשת מהמורה להתמודד בכוחות עצמו עם הטקסט התנ"כי דבר הדורש מיומנויות רבות מהמורה.

למרות כל האמור לעיל, עליי לסייג במקצת את ממצאי העבודה. במסגרת המחקר נבחנו שתי שיטות מחקר. ייתכן וכלים אקדמיים אינם מתאימים לבחינת שיטתו של הרב טאו ולפיכך רבות מהתוצאות אליהן הגענו במסגרת זו אינן בעלות תקפות מדעית לגבי שיטה זו בשל חוסר שיתוף פעולה מצד הנחקרים ואי הבנתם את המתבקש מהם או את משמעות דבריהם.

למרות ההסתייגות לעיל, חשיבותה של עבודה זו טמונה במספר היבטים. ראשית, ישנה חשיבות גדולה להשוות בין 'אמונות המורה ביחס למקצוע' הנדרשות לפי התפיסות החילוניות הידועות והשונות, לבין התפיסות הדתיות השונות. חשיבות זו נובעת לדעתי מהצורך לקשר בין העולמות. קל לחיות בעולם בו כל אחד מכיר את שיטתו בלבד, אך לעניות דעתי זוהי טמינת ראש בחול. לצערי אחת מהתפיסות בהן עסקתי בחרה להסגר בעולמה ולא לדון עם אחרים על תפיסותיה. לדעתי מוטלת עלינו החוקרים החובה לחקור תפיסה זו בכל דרך אפשרית על מנת להסיק ממנה לגבי השלכותיה בשדה החינוך. כמו כן, עלינו לנסות לבחון האם שיטה זו שונה מהתפיסות האחרות – בעולם הדתי. ייתכן וניתן להשליך מתוך העולם הדתי או מתוך העולם החילוני על לימודי מקצוע מסוים ולבנות מתוך כך שיטת לימוד יעילה יותר לשני העולמות. היבט אחר אותו ניתן ללמוד מעבודה זו מתייחס להיכרות עם שיטתו של הרב טאו כשיטה שונה מהשיטות המוכרות בעולם האקדמיה. בעזרת עבודה זו ניתן לדלות משיטתו של הרב טאו עקרונות שעשויים לשמש לצורך פיתוח מיומנויות למידה שעולם המחקר אינו מכיר באופן מעמיק עד כה. כדוגמת היחס והקשר הבין אישי של המורה והילד לשם פתרון בעיות במסגרת הבית ספרית. היבט נוסף בו ניתן לבחון את חשיבות עבודה זו טמון בנושא התפיסות האמוניות. הידע בנוגע לתפיסותיו ואמונותיו של מורה ביחס למקצוע אותו הוא מלמד וכיצד תפיסות אלה משפיעות על מהלך ותהליך הלימוד בכיתה יכול להבהיר את המסר החבוי העובד במהלך הוראה גם כאשר שני מורים משתמשים באותה השיטה. הדבר יכול להעיד על השפעות שיש למורה, שאנו עשויים שלא להיות מודעים להן, של שני מורים השונים זה מזה באמונתם אך לא בשיטת ההוראה שלהם. ואז, שני מורים בעלי דעות ואמונות שונים יבטאו את כישורי ההוראה שלהם תלמידיהם יקבלו מסרים שונים בתכלית, גם כאשר חומר הלימודים זהה בין שתי הכיתות. ממחקר זה עולה כי ישנה השפעה לאמונתו של מורה ביחס למקצוע אותו הוא מלמד וביחס לשיטות בעזרתן הוא מלמד. לפיכך, ישנה משמעות לאמונותיו של האדם המלמד תנ"ך והמחזיק בדעות שאינן תואמות את רוח בית הספר או רוח ההנהלה בבית הספר. יש להמשיך ולבחון נושא זה במחקרי עומק מקיפים.

מחקרי המשך-

כיוון שעבודה זו התמקדה בשתי שיטות קצה בהוראת התנ"ך ובאופן מצומצם מפאת אופייה ניתן להרחיב מחקר זה ולקיים מחקרים נוספים בתחום. נראה רצוי לבצע מחקר משווה שיכיל עוד שיטת ביניים. ניתן להשתמש לדוגמה בשיטתה של נחמה ליבוביץ' ביחס להוראת התנ"ך. מחקר

מסוג זה יאפשר לבחון את השפעתן של התפיסות האידיאולוגיות על התפיסות הפדגוגיות באופן נרחב הרבה יותר. בנוסף כדאי לנסות ליצור מצב בו המורים הנחקרים ילמדו באותה שכבת גיל. איחוד שכבת הלימוד יאפשר להסיק מסקנות מבוססות יותר ובעלות תקפות רבה יותר. לשם מחקר שכזה יש צורך בהשגת נבדקים רבים שיסכימו לשתף פעולה עם המחקר מה שהיה קשה במחקר זה. ייתכן ויהיה כדאי לנסות ליצור מצב בו כל הנחקרים מאותו מגדר. במצב זה יהיה ניתן לבחון האם ישנו הבדל ביחס ללימודי בנים מול לימודי בנות בתחום לימודי קודש. (במקרה זה לא היה ניתן כיוון שרצינו השוואה כלשהי מבחינת גיל הנחקרים בשיטת הרב ברויאר העדפנו לא להפריד בין בנים ובנות בכדי שנוכל לפחות בחלק מהמחקר להשוות את אותן שכבות גיל). שיפור אחר שניתן יהיה לבצע הוא לתקף את תוצאות המחקר על ידי ביצוע מחקר כמותי בו יועברו שאלונים גם לתלמידים, כך נוכל לבחון האם גם קיים פער בין מה שהמורה חושב שהתלמיד הבין לבין מה שהתלמיד הבין בפועל.

מחקר זה הוא בין הראשונים שעסקו באופן מסודר ומרוכז בשיטתו של הרב טאו. ניתן ורצוי לקיים מחקר עומק שיתמקד בשיטתו הוא בלבד על מנת להעמיק בה. רצוי לבצע מחקר משווה שיכיל עוד שיטת לימוד תנ"ך. ניתן להשתמש לדוגמא בשיטתה של נחמה ליבוביץ' ביחס להוראת התנ"ך. מחקר מסוג זה יאפשר לבחון את השפעתן של התפיסות האידיאולוגיות על התפיסות הפדגוגיות באופן נרחב ומבוסס יותר. בנוסף כדאי לנסות ליצור מצב בו המורים הנחקרים ילמדו באותה שכבת גיל. איחוד שכבת הלימוד יאפשר להסיק מסקנות מבוססות יותר ובעלות תקפות רבה יותר. ייתכן וחלק מהממצאים בעבודה זו תקפים רק לחלק משכבות הגיל שנבדקו ואינן תקפות לכולם.

10. סיכום

במסגרת מחקר זה ניסינו לבחון האם מורים המגדירים עצמם כתלמידי רב מסוים פועלים באופן עקבי מתוך אימוץ האידיאולוגיה הפדגוגית אליה תואם רב זה. כמו כן נבחנו מידת ההשפעה בפועל של האידיאולוגיה הפדגוגית על הוראת התנ"ך של מורים אלה בכיתתם. בנוסף, נבדקה ההלימה בין האידיאולוגיה בה מחזיק המורה לבין האופן בו הוא מעביר את שיעורי התנ"ך בפועל. לשם כך, בדקנו את התייחסותם של מורים בשתיים מתפיסות הוראת התנ"ך המרכזיות בציבור הציוני דתי- זו של הרב מרדכי ברויאר וזו של הרב צבי ישראל טאו.

במסגרת העבודה הוצגו תפיסותיהם התיאורטיות של הוגים שונים המתייחסים לנושא אמונות פדגוגיות, אמונות חינוכיות ואמונות כלליות של מורים והשפעותיהם על הוראת המקצוע. הוצגו תפיסותיהם של הוגים מתחום החינוך הדתי ותפיסותיהם התיאורטיות של הרב טאו והרב ברויאר ללימוד תנ"ך. לאחר הרקע התיאורטי הוצגה שיטת מחקר זה שהתבססה על ראיונות ותצפיות שנותחו באמצעות מילים מנחות על מנת ליצור מצב של תיאוריה מעוגנת בשדה. מתוך שיטת המחקר הוצגו הממצאים השונים ביחס למורים המייצגים כל שיטה. לאחר בחינת הממצאים ופירושים ערכנו דיון בנושא שהוביל למסקנות הבאות. ראשית, בשיטתו של הרב טאו נמצא כי השיטה רואה במורה ובתלמיד כאחד, חוליה בשרשרת בין דורית ומתוך כך אין לאף דור הסמכות לשנות דבר מהבנתם המקורית של חז"ל את הטקסט או ללמוד את הטקסט בלעדיהם. לעומת זאת, בשיטתו של הרב ברויאר, התנ"ך הוא אומנם דבר ה' אולם הוא נכתב בשפה אנושית ולפיכך כל אדם זכאי ורשאי ללמוד את הטקסט על פי הבנתו הוא גם ללא עזרת חז"ל. תפקיד המורה הוא לשמש כמתווך ולהבהיר את החומר הנלמד לתלמיד כך שהמידע יהיה ברור ומובן לתלמיד. מתוך ההבדל בין שתי הגישות ניתן להבחין כי מאמצי שיטת הרב טאו מעניקים לו בלעדיות על אופן לימוד הטקסט בעוד שהמורים המלמדים עפ"י שיטת הרב ברויאר מתייחסים לשיטתו כשיטה חשובה ועיקרית אולם אינם משתמשים בשיטה זו בלבד ומשתמשים בשיטות לימוד נוספות במסגרת ההוראה בכיתה.

כלפי חוץ נראה כי רב המפריד על המאחד בין שתי השיטות, בפועל, ישנו דמיון במספר נקודות יסודיות בין השיטות. שתי השיטות אינן חלוקות בנוגע לקדושתו של הטקסט התנכ"י או לגבי אמיתותו של הטקסט. אומנם המחלוקת קיימת אולם עיקרה טמון באופן לימוד, פירוש והוראת הטקסט. יסודן של שתי השיטות הוא האמונה של הוגיהם בתורה מן השמיים ואחדות הא-ל. לפיכך, ניתן לומר כי בסיס השיטות משותף, ולפיכך כדאי לנסות לשלב בין השיטות על מנת להפיק את המירב משתייהן. גם אם לא ניתן ללמד על פי שתי השיטות תחת אותה קורת גג חינוכית ראוי לחנך לקבלת הזולת וקבלת שיטות לימוד אחרות ולכבד את לומדי השיטה האחרת.

אחד הסיפורים שסופרו לי על ידי אדם המקורב לרב ברויאר ונותן ביטוי לעובדה שלמרות השוני המעשי בין שתי השיטות הייתה בין שני הרבנים הערכה הדדית עמוקה וכבוד רב הוא: "כמה ימים לפני ליל הסדר, התקשר למשפחת ברויאר בחור, הציג את עצמו כתלמיד של הרב טאו וביקש לבוא לליל הסדר. בסדר. הגברת ברויאר לא תגידי לא, למרות שזה היה נראה לה מוזר. אבל בסדר, כיוון שממילא כל ליל סדר באים גדוד של אורחים... ליל הסדר אצל הרב ברויאר היה חוויה בלתי רגילה... בקיצור, הוא מגיע עם סיפור. הוא בא לרב טאו, הוא למד אצל הרב טאו, והוא בא ואמר

לו שהוא מחפש איזה משהו משמעותי ככה לקראת ליל הסדר. אז הרב טאו אמר לו, יש איש אחד בכל העולם שיודע לתת ליל סדר, וקוראים לו הרב מרדכי ברויאר".

11. ביבליוגרפיה

אהרנסון, ר"צ (1990). **תוכנית הלימודים החדשה במקרא לבית הספר הממלכתי-דתי, הפעלתה והגורמים המשפיעים על ההפעלה**. עבודת מחקר לתואר שלישי. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, בית-הספר לחינוך.

אילוז, שי (2004). **אמונות חינוכיות של מורים לתנ"ך ולתורה שבע"פ המלמדים בנות בתיכון הדתי**. עבודת מחקר לתואר שלישי. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, בית-הספר לחינוך.

אנוך, ח"צ (1981). **עיונים בחינוך ובהוראה**. ירושלים: המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית.

ארנד, מי (2001). **פרקי חינוך והוראה – אסופת מאמרים של פרופ' משה ארנד**. ירושלים: המכללה האקדמית הדתית לחינוך ע"ש רא"מ ליפשיץ.

בוזגלו, אי (2005). **השפעת מדדים אישיים וארגוניים על עמדותיהם של רבני בתי ספר ומנהלים, ביחס לקבלת תלמידים, הפנייתם ללימודי המשך ולרמת הדתיות בחמ"ד**. עבודת מחקר לתואר שני. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, בית-הספר לחינוך.

ברויאר, מי (1999). **פרקי בראשית**. אלון שבות: ספריית הגיונות, הוצאת תבונות.

ברויאר, מי (2005 a). אמונה ומדע בפרשנות המקרא א. בתוך יי עופר (עורך), **שיטת הבחינות (עמ' 15-27)**. אלון שבות: ספריית הגיונות, הוצאת תבונות.

ברויאר, מי (2005 b). אמונה ומדע בפרשנות המקרא ב. בתוך יי עופר (עורך), **שיטת הבחינות (עמ' 28-53)**. אלון שבות: ספריית הגיונות, הוצאת תבונות.

ברויאר, מי (2005 c). לימוד פשוטו של מקרא- סכנות וסיכונים. בתוך יי עופר (עורך), **שיטת הבחינות (עמ' 54-71)**. אלון שבות: ספריית הגיונות, הוצאת תבונות.

ברויאר, מי (2005 d). יישוב המקרא על פי פשוטו. בתוך יי עופר (עורך), **שיטת הבחינות (עמ' 146-155)**. אלון שבות: ספריית הגיונות, הוצאת תבונות.

ברויאר, מי (2005 e). על ביקורת המקרא. בתוך יי עופר (עורך), **שיטת הבחינות (עמ' 156-168)**. אלון שבות: ספריית הגיונות, הוצאת תבונות.

ברלב, מ' (1986). **חינוך דתי בחברה הישראלית- מקראה**. ירושלים: הוצאת האוניברסיטה העברית ירושלים המרכז לחקר החברה הישראלית ותעודה המחלקה לסוציולוגיה ואנטרופולוגיה חברתית ביה"ס לחינוך.

גבתון, ד' (2001). תיאוריה המעוגנת בשדה: משמעות תהליך ניתוח הנתונים ובניית התיאוריה במחקר איכותי. בתוך נ' צבר- בן יהושע (עורכת), **מסורות וזרמים במחקר האיכותי (עמ' 195-227)**. אור יהודה: הוצאת דביר.

גוטליב, ל' (1998). לא היה לי משבר אמונה אפילו לרגע. **דעות**, 1, 12-15, 28-29.

גרוס, ז' (1995). **יהדות ובני קיבוץ, קשר אפשרי**. תל-אביב: רמות, יד טבנקין.

גרוס, ז' (1998). **טיפולוגיה של חילוניות ודתיות בבתי הספר הממלכתיים בישראל**. עבודת מחקר לתואר שלישי. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, בית-הספר לחינוך.

גרוס, ז' (2004). החינוך הממלכתי דתי בישראל- בין מסורת למודרנה. בתוך ז' גרוס וי' דרור (עורכים), **חינוך כאתגר חברתי (עמ' 85-99)**. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, המכון לחינוך ולמחקר קהילתי.

גרינספלד, ח' ואלקד-להמן, א' (2002). מדעים וספרות: שתי דיסציפלינות שונות מבחינת דרכי החשיבה – האומנם? **מגמות, מ"ב**, 58-82.

דגן, מ', לאבל, מ' וגרינבוים, נ' (1992). **קווים מנחים למדיניות החינוך הממלכתי-דתי**. (מהדורה שלישית מורחבת). ירושלים: משרד החינוך והתרבות, מנהל החינוך הדתי.

ועקנין, ר' (2001). **הוראה מחנכת: גישה פסיכולוגית חינוכית בהוראת תוכני לימוד**. ירושלים: טורו קולג'.
ז' (2002). ידע פדגוגי של מורים בהוראת מיומנויות חשיבה גבוהות. **מגמות, מ"ב**, 3-28.

טאו, צ"י (2000). **לאמונת עתנו ג**. ירושלים: ארז- הוצאה לאור.

טאו, צ"י (2002). **צדיק באמונתו יחיה- על הגישה ללימוד תנ"ך**. עיבוד שיחות שניתנו ע"י המחבר. ירושלים: הוצאה פנימית.

טאו, צ"י (2004). **צדיק באמונתו יחיה- על הגישה ללימוד תנ"ך. עיבוד שיחות שניתנו ע"י המחבר.** בית שמש : הוצאת מכון בניין התורה.

טאו, צ"י (2005). **לאמונת עתנו (כרך ו).** ירושלים : הוצאת קרן חוסן ישועות.

כהן, א' (1995). **שיטות הוראה מפעילות – מדריך יזדותי למורה.** קרית ביאליק : אח.

כח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל (2004). **התכנית הלאומית לחינוך : כי לכל ילד מגיע יותר.** ירושלים : המחבר.

לאו, ב' (2006). **חכמים : כרך א'. ימי בית שני.** ירושלים : ספריית אלינר הסוכנות היהודית לארץ ישראל המחלקה לחינוך יהודי ציוני, בית מורשה.

לסלוי, א' וריץ, י' (2001). **דו"ח מחקר : סקר תלמידי כיתות י"ב בחינוך הממלכתי-דתי 1999.** רמת-גן : אוניברסיטת בר-אילן, בית-הספר לחינוך, המכון לחקר החינוך הדתי ולקידומו.

משרד החינוך והתרבות (1993). **תוכנית לימודים במקרא בבית הספר הממלכתי דתי : גן, א- יב'.** ירושלים : המחבר.

משרד החינוך והתרבות. (1995). **סוגיות במשנת החמ"ד- לקט מתוך חוזרי מנהל החינוך הדתי.** ירושלים : המחבר.

סלומון, ג' (2000). **טכנולוגיה וחינוך בעידן המידע.** חיפה : אוניברסיטת חיפה.

צבר-בן יהושע, נ' (1990). **המחקר האיכותי בהוראה ובלמידה.** גבעתיים : מסדה.

קינן, ע' (1996). **חדר מורים : התרבות המקצועית של המורים.** באר שבע : אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

רוזנק, מ' (2003). **צריך עיון : מסורת ומודרנה בחינוך היהודי בזמננו.** ירושלים : מאגנס.

שקדי, א' (2003). **מילים המנסות לגעת מחקר איכותני – תיאוריה ויישום.** תל-אביב : רמות.

Ayalon, H., & Yogev, A. (1996). The alternative worldview of state religious high schools in Israel. *Comparative Educational Review*, 7, 7-27.

- Grossman, P.L. (1990). *The making of a teacher: Teacher knowledge and teacher education*. New York: Teachers College Press.
- Holt-Reynolds, D. (2000). What does the teacher do? Constructivist pedagogies and prospective teachers' beliefs about the role of a teacher. *Teaching and Teacher Education, 16*, 21-23.
- Maslow, A. (1968). *Toward a psychology of being* (2nd ed.). Princeton, NJ: Van Nostrand.
- Noddings, N. (1994). Conversation as moral education. *Journal of Moral Education, 23*, 107-118.
- Richardson, V. (1996). The role of the attitudes and beliefs in learning to teach. In J. Sikula, T. J. Buttery & E. Guyton (Eds.), *Handbook of research on teacher education* (pp. 102-119). New York: Prentice Hall International.
- Shuell, T. J. (1996). Teaching and learning in a classroom context. In D.C. Berliner & R.C. Calfee (Eds.), *Handbook of educational psychology* (pp. 726-764). New York: Macmillan.
- Shulman, L.S. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational Researcher, 15*, 4-14
- Shulman, L.S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review, 57*, 1-22
- Shulman, L.S. (2002). Making differences: A table of learning. *Change Magazine, 34* (6), 36-45.
- Smeby, J.C. (2000). Disciplinary differences in Norwegian graduate education. *Studies in Higher Education, 25*, 53-67.

Spradley, J.P. (1980). *Participant observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Stake, R.E. (2000). Case studies. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (2nd ed., pp. 435-454). Thousand Oaks, CA: Sage.

Stodolsky, S.S., & Grossman, P.L. (1995a). The impact of subject matter on curricular activity: An analysis of five academic subjects. *American Educational Research Journal*, 32, 227-249.

Stodolsky, S.S., & Grossman, P.L. (1995b). Subject-matter differences in secondary schools: Connections to higher education. *New Directions for Teaching and Learning*, 64, 71-78.

תצפית – חיה

נושא השיעור: משה וציפורה.

גיל התלמידות 18-21. בכיתה נוכחות 19 בנות, צורת הישיבה היא צורת ח'. השיעור הועבר במסגרת המשלבת בין מכללה אקדמית למדרשה. בהתאם לסיכום עם המדרשה את השיעורים בתנ"ך לבנות במכללה, מעבירים/ות מרצים/ות המתאימות לרוח המדרשה. השיעור מועבר אחת לשבוע, ונראה כי הבנות מחכות לו בציפייה דרוכה. הבנות נמצאות בנוכחות גבוהה. כל התלמידות מוכנות עוד לפני תחילת השיעור עם תנ"כים פתוחים, דפדפות ועט ביד. מיד כשהמורה נכנסת הן מחליפות כמה מילים של שלום, מספר תלמידות מניחות מכשירי הקלטה על שולחן המורה, היא מצידה מחלקת דפים ומתחילה בשיעור.

תחילת השיעור:

"היום נלמד על זוג מרתק במיוחד "ציפורה ומשה", בעצם עזבנו עכשיו את ספר בראשית, וזהו מה שנספיק השנה זה רק את השיעור הזה היום מה שמעבר לאבות ולאמהות משה וציפורה זה מאוד מתחבר משבועות מתן התורה ואני מרגישה שבפרשיות השבוע בספר במדבר אמ... משה רבינו שהכל מגיע אליו כל התלונות מגיעות אליו, כל הזה נושא בסבלו של העם הזה ומשה הוא הגיבור הוא הגיבור התורה הוא נותן התורה, וכאן ננסה דווקא להתחקות אחרי האשה שמאחוריו ולראות ש.... אילולא ציפורה לא היה לנו משה רבינו ואני אומר את זה ותכף אה... נקרא את האמירה הזו היא פשוט הצילה אותנו ממוות ועמדה מאחוריו.

טוב, אני רוצה שנתחיל מיד יש כאן עוד

בעמוד הראשון יש את המקורות שציפורה מופיעה שם, אבל אל תציצו תגידו לי מזכרון איפה מופיעה ציפורה .

(מישהי עונה) **האשה הכושית** – (חגיית) ספר במדבר, נכון. למה העלית ראשון את האשה הכושית? זה היה שבת שעברה פרשת שבוע, נכון. אז זה סימן שאלה למה? אה. זוכרות שלמדנו האשה הכושית? נכון נגיע לשם. המפגש הראשון, הסיפור עם בנות יתרו בבאר והוא מציל אותם מידי הרועים ומה סוף הסיפור שם? היא מתחתנת זה המקום הראשון (שמות פרק ב') המקום השני המילה שהיא מלה את הבן כשהם בדרך מאיפה לאיפה? – **ממדין למצרים**. זה שמות פרק ד'. המקום השלישי... כן מה קורה שם? יתרו מגיע לבקר במתן תורה ... מגיע- מגיע איתה למה היא היתה אצלו? אז מה? אז היא היתה בבית של ההורים? פרש מאשתו... אחר שילוחיה- מה זה אחר שילוחיה? גרש אותה? אבל האשה הכושית זה אחרי מה? מה קרה? מה זה באמת המקור השלישי תסתכלו, יתרו לוקח את ציפורה אשת משה אחר שילוחיה ואת שני בניה ויוצא משה לקראת חותנו וישתחו... וכו'.

למה היא היתה בבית של אביה? הוא לא היה פנוי? אז אשתו של איש קבע הולכת לבית של ההורים? זה לא שילוחיה חס וחלילה. טוב, אז צריך להבין מה קורה שם נכון, צריך להבין מה קרה שם. בסדר. והמקור הרביעי השאלה מה שמועה שמע ובא, אז מקור מס 3 צריך באור- מה זה אחר שילוחיה.

ארבע מוכר לנו משנה שעברה שמה פורש אחרי אלדד ומידד יש ביקורת של מרים ואהרן אבל הפרישה היא מתי? נכון, ומה קורה שם? **אהרן ומרים חושבים שהוא פרש ממנה שם** נעשה ברור של נבואת משה מול נבואת שאר הנביאים.

יש לנו כאן את הפשט את הפסוקים. כמובן שמהפסוקים עולה לנו משהו אתן יכולות לומר משהו על דמותה של ציפורה מארבעת המקורות, רק מהפסוקים, מהפסוקים בלבד. מהמקור של המילה היא פסיבית? איפה היא פסיבית? היא ניתנת למשה לאשה ע לידי אביה לכאורה אחרי שהוא מציל הוא מוזמן אליהם לאכול לחם ואז היא ניתנת למשה לאשה ואז "ויואל משה לשבת את האיש ויתן את ציפורה ביתו למשה" שואלים את פיה? בפשט היא ניתנת לאישה יש מה לשאול? למה דווקא הירא ניתנת? כמה בנות יש ליתרו? יש מה לשאול. היא נראית לנו פסיבית.

במקום של המלון היא לא פסיבית היא ממש האשה ש למשה. אני רוצה שנגיע בסוף השיעור להגדרה ש "ציפורה אשת משה איש האלוקים" זו ההגדרה ש לה בעצם היא אשת משה שהוא איש האלוקים, אז זה מסתדר? זה יוצר איזושהי בעיה? היא אשתו והוא איש האלוקים והוא פורש ממנה וזה מהלך מורכב. נכון. אז בענין של המילה היא אקטיבית ואחר כך היא נראית פסיבית כי היא בבית יתרו לא ברור לנו למה היא חזרה לבית אביה ולא ברור לנו מזו זה השילוחים ואחרי מתן תורה מה שמועה שמע ובא הוא שמע את מתן תורה והוא מחליט לבוא אל משה אז הוא לוקח איתו את האשה ואת שני בניה אפילו אחר כך יוצא משה לקראת חותנו וישתחו ומה עם המפגש שלו עם ציפורה? אחר כך מדברים בה נכון מדברים על אודות האישה הכושית ונערך בור למרים ואהרן ובעצם נערך ברור בשבילנו שנבואת משה שונה מנבואת שאר הנביאים וציפורה, אנחנו בכלל יודעים מהפשט שהיא, זו ציפורה? השם שלה מופיע כאן? "האשה הכושית אשר לקח כי אשה כשית לקח" לקח אשה כושית מה זה כושית? כהת עור. פשט- צבע עור כהה.

לפי הרשב"ג לקח אשה נוספת כושית אבל הם לא ידעו שהוא פרש מנה אבל זה פשט כזה... רש"י לא מתיחס אליו והולך ישר אל הדרש וגם ראינו למה. טוב, אז מה עושים? אנחנו רוצים ללמוד על הדמות שלה... הדמות שלה ועל הזוג הזה משה וציפורה. אי אפשר בלי תורה שבע"פ מה עולה לנו? אשה שניתנה לו איכשהו על ידי אביה, יתרו. היא איך לא ברור למה היא מלה, מצווה על האבא למול את בנו... כן, טוב,, ואחר כך היא משולחת היא מוחזרת ואחר כך יש דיבור על אשה כושית שגם לפי הפשט לא ברור שזו היא אז הרשב"ם מביא על פי הפשט שהיתה לו עוד אשה כושית ממדין רש"י לא מתייחס לזה בכלל אז טוב, מוכרחים ללכת ל...

רש"י מוציא מיד את המדרש מפשוטו.

אז בואו נלך לתורה שבע"פ שתמלא לנו את החללים. נלך אל המדרש הראשון, יש כאן מדרשים מופלאים לא כל כך מוכרים שמאירים לנו בהחלט את הדמות הזו וממילא גם את דמותו של משה. אני קוראת את המדרש הראשון: "ולכהן מדין שבע בנות והלא הקב"ה שונא עבודת כוכבים ונתן מנוס למשה אצל עובד עבודת כוכבים אלא אמרו רבותינו יתרו כומר לעבודת כוכבים היה וראה שאין בה ממש ובסר עליה (פקפק בה) והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה- כלומר עוד טרם בואו של משה לביתו יתרו בתהליך של תשובה. וקרא לבני עירו ואמר להם עד עכשיו הייתי משמש אתכם מעתה זקן אני בחרו לכם כומר אחר לא אמר להם בפירוש שאינו מאמין אבל התחמק מזה עמד והוציא כלי תשמישי עבודת כוכבים ונתן להם הכל ונדוהו שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה ולא ירעו את צאנו וביקש מן הרועים לרעות לו את צאנו ולא קבלו לפיכך הוציא בנותיו. מה המדרש עונה לנו כאן? למה זה לא מקום בשביל הבנות? למה רחל רעתה את הצאן? ללבן היו רק שתי בנות ולא רצה להוציא את לאה כי היא הגדולה ולא רצה שנערה גדולה

תהיה בין הרועים זה עונה לנו מדוע הן יוצאות. ותבואינה ותדלינה מלמד שהיו מקדימות לבוא מפחד הרועים ויבואו הרועים ויגרשום אפשר הוא כהן מדין והרועים מגרשים בנותיו אלא ללמדך שנדוהו וגרשו בנותיו כאשה גרושה. ויקם משה ויושיעם מלמד שישב להן בדין אמר דרך אנשים דולים ונשים משקות וכאן נשים דולות ואנשים משקים הוא בא לעשות שם סדר למד שדלה משה להן והשקה את צאנם כשם שעשה יעקב לרחל ותבאנה אל רעואל אביהן זה יתרו ולמה נקרא שמו רעואל שנעשה רע לאל ויאמר מדוע מהרתן בא מכאן אתה למד שכל הימים באחרונה היו באות. ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרועים וכי מצרי היה משה אלא לבושו מצרי והוא עברי. דבר אחר איש מצרי משל לאחד שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים נתנן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים ושלח ידו והצילו אמר לו התינוק אילולא אתה כבר הייתי מת אמר לו לא אני הצלתיך אלא הערוד שנשכני וברחתי הימנו הוא התילך כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים אמר להם משה אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם ולכך אמרו לאביהן איש מצרי כלומר מי גרם לזה שיבוא אצלינו איש מצרי שהרג. הקטע הזה שאיש מצרי שהרג הוא חשוב כי נראה שבגלל שמשה הסגיר את עצמו שברח לכאן בגלל שהרג מצרי היו לו צרות דלה דלה אחת דלה והשקה את כל הצאן שהיו שם והתברכו כל המים על ידו. ענין חשוב הדא הוא דכתיב וישק את הצאן, צאננו לא נאמר אלא הצאן שאף צאן הרועים השקה. ומה לנו שאף לנו דלה שהרועים השליכונו למים והוא הוציאנו כלומר למה מסכנות? הרועים התעללו בהן תמיד היו חוזרות הבית אחרונות לא היו נותנים להם לשאוב הם באו מוקדם הרועים השליכו אותם למי והוא הוציאם מהמים לא נעים בכל אופן מתעללים בהן ומשה מציל אותם זה מסתדר לנו בכלל עם הדמות של משה שבא לעזרת העשוקים לפי כל המדרשים והיה לו איזה פלא מיוחד המים עלו לקראתו כמו אצל יעקב והוא השקה את הצאן של כולם לא רק את הצאן של הבנות של יתרו זה יתרו. אמר להן סימן שאתם אומרות שדלה והשקה את כל הצאן זה מבני בניו של יעקב שעמד על הבאר והבאר מתברכת בשבילו. איך ידע יתרו על יעקב? איך ידע שליעקב עלו המים? באיזה מצב הוא נמצא יתרו? הוא מחפש. בתהליך של חיפוש של הדת האמיתית הוא מין מלך כוזר כזה. הוא מחפש ולומד היסטוריה אז הוא מתחקה אחר מי הם אלוהי האמת וכנראה הוא שומע על יעקב למה זה עזבתן את האיש וגו' שמא ישא אחת מכן ואין אכילת לחם האמור כאן אלא אשה ודומה לו כי אם הלחם אשר הוא אוכל כי הוא אומר למה עזבתן אותו קראנה לו ויאכל לחם בפשט ויאכל לחם למה הוא מתכוון ישא אחד מכן למה הוא רוצה אותו, בפשטות אבא של שבע בנות הוא במצוקה כל בחור שהוא שומע עליו זה חתן פוטנציאלי, מנדים אותו ואין להן צ'אנס למצוא חתנים במדין, הנה בא איש זר והוא בחור טוב אז איך בקלות כל כך לא הכנסתן אותו הביתה. באים לקראתו הוא עזר להן ואם הוא בחיפוש רוחני, אם המים עולים לקראתו משמע שיש כאן איש אלוקים, משמע אם אני בתהליך חיפוש רוחני ומחפש את דת האמת ושמע על יעקב ודאי הוא מתעניין ושמע על אומתו ש ליעקב זה אומר לו משה ושימו לב לסוף המדרש: מיד רצתה צפורה אחריו כציפור והביאה אותו ולמה נקרא שמה ציפורה שטהרה הבית כציפור.

אז קודם כל מה אנחנו שומעים כאן עליה- היא זריזה היא רצה לא מבזבזת זמן הרי יש פה שבע בנות שחזרו וסיפרו שהיה איש טוב שהציל אותם מיד הרועים והמים עלו לקראתו, יתרו מיד קולט שהמים עולים לקראתו זה איש שאני רוצה אותו בביתי. אז למה השארתן אותו שם קראו לו ויאכל איתנו לחם. מי נענית מכל השבע? מה אנחנו שומעים שלא היה זמן לדיונים אלא מיד רצה ציפורה והביאה את האיש משמע שהיא קולטת ושותפה של אביה בחיפוש הרוחני הזה.

במדרשים השם שלה ציפורה אבל היא אומרת מה מצא חן בעיני אבא שהמים עלו לקראתו והוא איש אלוקים גם בעיני זה מוצא חן היא מכל הבנות רצה ומביאה אותו ולכן היא נושאת אותו זאת אומרת שאלנו מקודם אם יש לו שבע בנות למה הוא משיא אותו לציפורה? אולי היא הבכורה לא שומעים שהיא הבכורה אבל היא הראויה היא מבינה שיש פה איש מיוחד. המדרש אומר למה נקרא שמה ציפורה "שטהרה הבית כציפור" מה זה "שטהרה הבית כציפור"? את הבית של יתרו, בפרוש מדרש רבא פירוש המהרזו על מדרש רבא הוא אומר יש שני פירושים לענין הזה: אז הוא אומר פירוש אחד כציפור שמלקט כל פירור אף קטן מאוד עד שנשאר הבית נקי, אז מה זה אומר עליה - "שטהרה הבית כציפור" יסודיות. מדקדקת. הפירוש השני כמו שמטהרים בית המצורע בדם הציפור כן טהרה בית אביה מכל טומאה ועבודת כוכבים. מאחורי הקלעים של החזרה בתשובה של אביה יתרו, היא שותפה לתהליך הרוחני שאביה עובר, אביה עובר תהליך רוחני של לטהר את הבית מעבודת כוכבים לחפש את הדת האמיתית ואנו רואים שמאחוריו, יחד איתו, מאחוריו בשקט מצויה הבת שלו שביסודיות מנקה את הבית כמו ציפור או שהציפור סמל לטהרה כך היא זו שבעצם עוזרת לו מסייעת לו עומדת מאחוריו בטיהור הבית מעבודת כוכבים, זה מסביר לנו את העניין הזה כמו שאמרנו שמכיוון שהיא מחפשת עולם רוחני אחר, אז או שהיא... יכול להיות שהיא... זה שהיא רצה ומביאה את משה היא אקטיבית היא בעצם בוחרת במשה או שאביה אומר מכל הבנות שלי למי הכי מתאים להשיא אותו? לציפורה היא היחידה שמבינה ענין והיא היחידה שמבינה איפה אני נמצא במבחינה רוחנית והיא מבינה שאני קולט שהאיש הזה מיוחד מבחינה רוחנית אז לה מגיע. זה המפגש הראשון שלנו איתה. שהמדרש מאיר לנו אותו. נלך למקור השני- תרגום יונתן, שמספר לנו סיפור שבאמת בפשט ממש אין לו אחיזה אנחנו לא יודעים אותו. אז יש לנו כאן את תרגום יותן בארמית ומיד אחריו את התרגום בעברית, אז נקרא מיד את התרגום בעברית:

וכשהבין רעואל שמשו ברח מלפני פרעה, מאיפה הוא הבין את זה, ראינו את זה קודם איש מצרי בגלל המצרי שהרג הוא אמר והפליל את עצמו וכשהבין רעואל השליך אותו לבור, הבור זה באמת הכלא למה השליך אותו לבור כי הוא הרג מצרי, זה תפקדו של יתרו להעניש אותו?, והיתה ציפורה בת בנו תכף נראה גרסה אחרת שזו בתו, מפרנסת אותו בסתר במשך עשר שנים, ולסוף עשר שנים הוציאהו מהבור ונכנס משה בגינתו של רעואל, והיה מודה ומתפלל לפני ה' שעשה עמו נסיונות וגבורות והראהו מקל שנברא בין השמשות וחוקק ומפורש עליו השם הגדול והנכבד שבו עתיד לעשות את נפלאותיו במצרים בו עתיד לבקוע את ים סוף ולהוציא מים מן הסלע, והיה נעוץ בגינה. המטה של משה נעוץ בגינתו של יתרו ומשהושיט ידו ולקחו אז רצה משה לשבת את האיש ונתן את ציפורה בת בנו למשה. סיפור בכלל לא ידוע על פי הפשט, זה תרגום יותן בן עוזיאל- תנא. אז קודם כל הסיפור הזה שהוא הכניס אותו לכלא והיה שם עשר שנים זה לא ידוע לנו העשר שנים מהפשט, יש חור של עשר שנים כי משה בן שמונים שנה כשהוא מגיע אל פרעה ולא ברור כשעושים את החשבון בתורה באמת לא ברור איפה העשר שנים, אני לא זוכרת כרגע את כל... אבל כאן מה המדרש מאיר לנו כאן, עשר שנים הוא היה בבור, ובעצם כשמסליכים אדם לבור מה המטרה? נחשים ועקרבים... כי היתה ציפורה מפרנסת אותו בסתר, למה בסתר? משמע שלא בגלוי שלא קבל אוכל, ועשר שנים היה בבור את מי זה מזכיר לנו את יוסף, ותכף נראה מדרש שמרחיב כאן והוא בא לגינה של רעואל והודה לה' על ההצלה שלו והוא רואה מקל נטוע בגינה עוקר אותו וזה המקל שאחר כך יעשה איתו נפלאות ומה עוד אנחנו שומעים על המקל ומשהושיט ידו ולקחו אז רצה משה לשבת את האיש ונתן את ציפורה בת בנו למשה.

מה הקשר בין הוצאת המקל... למה הנישואים שלו לציפורה תלויים בכך שהוא הוציא את המקל הזה מהאדמה? אז יש הרחבה של תרגום יונתן, בילקוט שמעוני, מדרשים מופלאים, כשאני הגעתי אליהם זה היה בשבילי פלא, אז תשמעו איך הילקוט שמעוני מרחיב את התרגום יונתן, "וילך משה מדינה כי יירא לשוב מצרימה מפני פרעה ויבוא אל רעואל ויספר לו משה את אשר ברח ממצרים ואת אשר מלך לבני כוש זו גרסה שבדרך בין מצרים למדין הוא היה גם בכוש זה ההסבר על פי זה אומר הרשב"ם שהוא לקח את האשה הכושית, ואת אשר מלך לבני כוש ואשר לקחו מידו המלוכה ויגרשוהו כלומר בדרך בין מצרים למדין היה לו עוד איזה פרק זמן שהיה בכוש וגרשו אותו מכוש ויהיה כשמוע רעואל את דבריו אמר בלבו אתנה זה בית הכלא וארצה בו מבני כוש כי הושם כאן המדרש מסביר למה הוא השליך את משה בבתי הכלא כדי לרצות את בני כוש או לפי תרגום יונתן לרצות את פרעה מלך מצרים שברח ממנו בעצם. ויקחהו אל בית הסוהר ויכלאוהו עשר שנים ויהי בהיותו עצור שמה ותחמול עליו ציפורה בת רעואל ותכלכלהו לחם ומים זה היא כלכלה אותו בסתר, ויהי מקץ עשר שנים ותאמר אל אביה שימו כאן לב למה שהמדרש משלים לנו, ותאמר אל אביה האיש העברי אשר כלאתו עשר שנים בבית הסוהר ואין דורש ואין מבקש אליו ועתה אם טוב בעיניך נשלח ונראה אם מת ואם חי הוא. משך עשר שנים היא הולכת בנאמנות כמו ציפור לכלכל אותו... עשר שנים היא הולכת לראות אם הוא חי או מת מה אתן אומרות עליה? ערמומית... כן. ואביה לא ידע כי כלכלתהו עשר שנים בסתר היא מכלכלת אותו והוא חשב שהוא נמק שם בבור הזה, עשר שנים היא שותקת, ציפורה היא אשה עם הרבה מאוד אורך רוח היא יודעת מאוד לשתוק, עשר שנים היא שותקת ובנאמנות כמו ציפור היא הולכת כמו ציפור עם המקור הולכת יום יום ומכלכלת אותו היא מסתכנת גם... זה מזכיר לכן... תגידו איזה אסוציאציות זה מעורר בכן... שימו לב זה קצת מזכיר את מרים, משה רבינו חי בזכות מרים ובזכות ציפורה תכף נראה. מרים ששומרת עליו מילדותם, ציפורה... ואביה לא ידע כי כלכלתהו ויען ויאמר רעואל הנהיה כדבר הזה להעצר גבר בבית הכלא עשר שנים ולא יאכל ויחיה? מה יש ללכת לראות? ברור שהוא מת... ותען ציפורה את אביה לאמור וכי שמעת אבי כי אלוקי העברים גדול ונורא הוא ומפליא להם בכל עת, מאיפה הוא שמע? הוא מחפש, הוא הציל אברהם מאור כשדים ואת יצחק מהחרב ואת יעקב מהמלאך בהאבקו עמו וגם עם זה רבות עשה ויצילהו מיאור מצרים ומחרב פרעה גם מחולי זה ימלטהו אנחנו מדברים על איש מיוחד כך שיש סיכוי שאלוקיו הציל אותו ויטב הדבר בעיני רעואל ויעש כן כדבר בתו וישלח אל הבור ולראות מה נעשה בו ויראו והנה האיש חי ועומד על רגליו ומתחנן אל אלוקי אבותיו, ויוציאו מן הבור ויגלחהו וישלמו את בגדי כלאו, ממש כמו יוסף, ויאכל לחם ויהי האיש אל גינת רעואל אשר אחורי הבית ויתפלל אל אלוקיו אשר עשה עמו נפלאות רבות ויהי בהתפללו וירא לצידו והנה מטה ספיר מוצב ארצה והוא נטוע בתוך הגינה ויקרב אל המטה והנה חקוק בו שם ה' אלוקים צבאות כתוב ומפורש על המטה ויקראו ויתלשהו כי יתלש עץ יער בסבכו ויהי כמטה בכפו... הוא המטה עכשיו המדרש אומר לנו מה זה מטה הזה? הוא המטה הנברא בתבל מפעלות אלוקים אחרי בוראו שמים וארץ וכל צבאם ימים ונהרות... ויהי בהגרש אדם מגן עדן ויקח את כל המטה בידו ויצא ויעבוד את האדמה אשר לוקח משם ויגע המטה עד נח ויוותר אל שם ותולדותיו עד הגיעתו אל ידי אברהם העברי זה מטה שעובר בירושה ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק גם את מטה האותיות ירוש ירש ויהי כברוח יעקב פדנה ארם ויקחהו בידו ובבואו ליצחק אביו בארה שבע נטוש לא נטשו ובירדו מצרימה לקחו בידו ויתנהו אל יוסף שכס אחד אל אחיו כי באמצעו לקחו יעקב מיד עשו אבי אדום ויהי אחרי מות יוסף וישבו שרי מצרים את יוסף ויגיע המטה אל יד רעואל המדיני –

כי אנחנו יודעים שיתרו היה אחד מיועצי פרעה אז איך המטה הגיע אליו? התגלגל מהאבות אל יוסף, ויוסף ירד מצרים אז איכשהו זה הגיע אליהם, אל רעואל... **ויקחהו בידו ויטעהו בתוך גינתו ויבחנו כל גיבורי קיני לכובשו בבקשם לקחת ציפורה ביתו ולא יכלו**, למה שמש המטה הזה? מי ראוי לשאת את ציפורה מה אומר יתרו? מי ישא את ציפורה מי שיצליח לעקור את המטה הזה **וישאר בתוך הגן עד בוא אשר לו המשפט ויקחהו, ויהי כראות רעואל את המטה בידו ויתמה על כך ויתן רעואל את ציפורה ביתו למשה ומשה בן שבע שנים ושבעים שנה בצאתו מבית הסוהר ויקח את ציפורה המדינית לאשה ותלך ציפורה בדרכי בית ישראל ... שרה ורבקה רחל ולאה אמהות עולם**, זה ילקוט שמעוני על שמות.

מה אנחנו שומעים ומה זה מלמד אותנו? מה התחדש לנו? בתחילת הפרקים עשר שנים ישב משה בבי ת הסוהר שיתרו בעצם השליך אותו לשם כדי להעניש אותו ושימות שם, ותחזרו לפסוקים שראינו קודם זה היה לנו אחרי ש"למה עזבתם את האיש... ויואל משה לשבת את האשה ויתן את ציפורה..". אין כאן שום רמז לזה במקרא, והמדרש אומר שהיו עשר שנים עד שהוא נשא מאז שהם פגשו אותו על הבאר והוא שאב להם את המים עברו עשר שנים עד שהיא נישאה לו שמה קורה בעשר השנים האלה- יום יום מפרנסת אותו בסתר, אחר כך בעורמתה היא גורמת לכך שאביה יוציא אותו מהבור וכשהוא מגיע לגינה של יתרו הוא מצליח לעקור את המטה, מטה... שנברא בערב שבת בין השמשות ומה אומר המהר"ל על עשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות זוכרות דיברנו על זה כשדיברנו על בארה של מרים, איך הוא מתגלגל ליתרו על ידי יוסף, תחילתו של המטה אצל אדם הראשון, שם, אברהם אבינו ליצחק יעקב נתן אותו ליוסף הבן המועדף שלו ואיכשהו כשהגיע למצרים זה הלך לו לאיבוד שם, הגיע לידי יתצרו, יתרו היה יועץ פרעה, יתרו חזר למדין ונטע אותו בגינתו ואמר שמי שיצליח לעקור את המטה הזה יקבל את הבת המיוחדת שלו, וכך משה זוכה בציפורה. מה מלמד מה זה מסמל? **המשך השושלת, המטה חוזר למקום שצריך להיות, וגם היא שלא גדלה במקום...** מה אנחנו יודעים עליה? מה שומעים עליה? אז מה אנחנו שומעים במדרש וככה תלמדו המדרש שם אותה במדרגה של שרה רבקה רחל ולאה אמהות עולם. מה אנחנו לומדים על האופי שלה מתוך הסיפור הזה? המון סבלנות – המתנה של עשר שנים, המון נאמנות נכון? והיא שולטת היא רוצה את משה למה היא מפרנסת אותו עשר שנים? רק בגלל שהיא רחמניה? היא האשה הממתנת, היא קולטת את זה כשהמים עלו לקראתו ואומרת את זה לאביה יכול להיות שנעשו לו ניסים שהמים עלו לקראתו והוא מזרע ושל אברהם יצחק ויעקב היא קולטת לראשונה מי זה משה והיא ממתינה לו עשר שנים ומפרנסת אותו עשר שנים בכלא, וגורמת לכך שהוא יצא מן הבור ומה פשר המטה הזה שהוא תקוע בגינה של יתרו שמשה מצליח לעקור אותו ובזכות זה זוכה בציפורה? **אבל עוד לפני יתרו אומר שמי שיצליח לעקור את המטה יזכה בציפורה יש שם קשר למה דוקא ציפורה**. זאת אומרת יתרו מכיר את הייחוד של הבת הזו הוא אומר המטה הזה למה יתרו רוצה אותו? יתרו הוא האיש שמחפש הוא לא סתם אוסף עתיקות אבל הוא רואה שעל המטה זה יש א תשם השם המפורש זה דבר שהוא רוצה לשים בביתו, הוא תוקע אותו בגינתו בביתו. הוא רוצה את השם המפורש בגינתו, הוא מכיר בזה שציפורה היא הבת המיוחדת היא הבת השותפה, זה המטה שאחר כך איתו משה עושה את הניסים. מה זה המטה. המהר"ל אומר על עשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות ערב שבת זה זמן שבין הטבע לעל טבע בין ששת ימי המעשה לשבת נבראו עשרה דברים שפי הארץ, פי האתון, באר מרים זה דברים שהם ספק טבע על טבע אם כן המטה הזה הוא מקל והוא גם על טבעי פלאי איתו עושה משה את האותות איתו הוא קורע את הים אז מה. פשר זה

שהמקל... הוא תקוע בגינתו של פרעה, ומי שיעקר אותו ישא את ציפורה, מי שיגלה, שיבין ויוכיח שהוא מתאים למטה הזה כלומר למטה ששם השם חקוק עליו הוא מתאים לציפורה, הוא לא מוכן את הבת הזאת ציפורה להשיא לסתם בחור הוא רוצה להשיא אותה לאיש רוחני, וזה המבחן, אפשר לעשות מזה סרט זול חלילה איזה אביר יצליח לעקור את המטה אבל כמובן שהמשמעות הרוחנית של זה מי שמתאים לציפורה יבחן על הכישור שלו על המטה המיוחד הזה. מה זה אומר שהמטה של משה נטוע בגינתו של יתרו? אם בזכות המטה הוא נושא את ציפורה יש משהו מהבית של יתרו שצריך לעקור ולספח אותו לעם ישראל, אבל השורשים, אם המטה זה הכח של משה בזכותו הוא עושה את כל האותות, זה הכח שלו, אז איפה הכח שלו אז מה מקור כוחו של משה? המטה של משה נטוע בביתו של יתרו זאת אומרת בבית של אשתו, כוחו של משה הוא מבית גידולה של אשתו. כוחו של משה מכוחה של ציפורה, אז התחלנו את השיעור בכך שעל פניו בפסוקים נראית לנו מאוד פסיבית לא שומעים על פעולות מיוחדות שלה חוץ מהפעולה של ברית המילה של הילד, וכבר כאן המדרשים מאירים לנו את הפסוקים של פרק ב' אומרים שמאחורי הפסוק הזה שאומר "ויואל משה לשבת את האישה" והוא נותן לו את ציפורה ביתו, הוא אומר זו לא כזו יוזמה של האבא לתת את הבת זו לא יוזמה של משה ציפורה בחרה במשה היא הכירה מיד שהיא איש אלוקים והיא בתהליך של חיפוש רוחני של אחרי דת האמת היא מכירה במשה עוד לפני שמשה מכיר בעצמו בכוחות שלו בודאי לפני שעם ישראל מכיר במשה ציפורה היא הראשונה שמכירה במשה כאיש אלוקים. מכירה בו ראשונה לפני כולם ובחרת בו ומתאמצת אליו וזוכה לשאת אותו לאישה.

המקום השני זה הסיפור של המלון, חשוב שתזכרו שציפורה מכירה בערכו של משה ובחרת בו זה חשוב שכשנגיע לאישה הכושית הסיפור יהיה מובן לנו.

נלך אל המקום השני, פרק ד', מה קורה שם? **ויהי בדרך במלון מה קדם ליהי בדרך במלון, מה קורה לפני כן וילך משה וישב אל יתרו חותנו... ויאמר לו אלכה נא ואשוב אל אחי אשר במצרים ואראה עודם חיים ויאמר יתרו אל משה לך לשלום.... ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב אל מצרים.... כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך.... ויקח משה את אשתו ואת שני בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה אלוקים בידו" משה הוא הולך אל השליחות שלו לגאול את העם ממצרים מה הוא לוקח איתו, את אשתו ואת בניו מרכיב על החמור ואת המטה, מה זה מסמל שהוא לוקח את האשה ואת הבנים ואת המטה? אז הוא לוקח את המשפחה איתו, האשה והבנים על החמור זו המשפחה, והמטה זה הכלי שאיתו הוא עושה את השליחות, הוא לוקח את המשפחה וכלי השליחות ביחד, אז מה זה אומר שהוא חושב שאפשר לשלב יש לו שליחות והמשפחה היא חלק מהשליחות והיא חלק ממנו אפשר לקחת את המשפחה ולצאת יחד אל השליחות ואז מה קורה? ויאמר ה' אל משה... ראה כל המופתים אשר שמתני בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את ליבו ולא אשלח את העם... ויהי בדרך במלון ויפגשו ה' ויבקש המיתו" את מי? לא ברור את מי ה' רוצה להמית אז רש"י אומר ויבקש המיתו המלאך את משה לפי שלא מל את אליעזר בנו נענש עונש מיתה... חס ושלום לא התרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה לתינוק, עד שלושה ימים אמול ואשתהה שלושה ימים הקב"ה ציווני לך שוב מצרים מפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחילה. והיה המלאך נעשה כנחש ובלעו ראשו עד ירכיו וחוזר ובלעו עד אותו מקום הבינה ציפורה שבשביל המילה. קודם כל מה אנחנו שומעים מהתחלה? מתחיל תדברי רש"י ההתלבטות של משה – נולד הבן ואז ההתלבטות אם אמול ואז אצא לדרך סכנה היא לתינוק אמול ואשתהה שלושה ימים איפה ההתלבטות? ההתלבטות בין**

השליחות והמשפחה. המשפחה – ברור שזה דבר ה' למול את הילד אבל אמרנו שהוא לוקח איתו לשליחות את המשפחה ואת המטה, ואז אחרי ההחלטה שלו שזה אפשרי ללכת המשפחה עם השליחות בא לו הניסיון כי צריך למול, ואז האם להתעכב עם המשפחה לצורך ברית לעכב את השליחות או לעכב את הברית ולצאת מיד את השליחות ואיך הוא מכריע – לפי שנתעסק במלון תחילה, ואז מה עונשו? הכתוב אומר ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו ורש"י כאן משלים לנו את הפער שאין לנו בכתוב בא נחש ובולעו עד למקום המילה ואז ציפורה קולטת שזה בגלל שלא עשה ברית בגלל ההתלבטות ומה היא עושה? מלה מילה. אז קודם כל מה פשר ההתלבטות של משה? ההתלבטות שלו יש משפחה, אחריות כלפי משפחה, אחריות כלפי מילת הבן יש לי חיים פרטיים משלי ויש לי חיים כלליים יש את השליחות האלוקית מה עושים. מה נראה בהתחלה?

ההתלבטות זה האם זה אפשרי לפני שהוא הולך זה נראה לו אפשרי יש את המשפחה ויש את השליחות יש את משה האיש הפרטי ומשה האיש הכללי, והוא מקבל רמז. למה הוא לא יכל לעשות אחרת? להשאיר אותם שם ושיצפורה תדאג שתהיה ברית המילה בזמן למה הוא לא עשה כך? הוא רצה לקחת את המשפחה איתו, האבן עזרא מפרש, שעל כך הוא נענש שהיה צריך להשאיר את המשפחה. ויהי בדרך היתה קבלה בידי שלא ימל הבן ביום השמיני אם הוא חולה או בדרך שאין יכולת להתעכב ובעבור שמה לא יוכל להתעכב בשליחות ה' ראה בעצתו שלא יומל שלא יסתכן... משה החליט לדחות את המילה לכן שלח אליו ה' מלאך להזכיר משה שיניח עצתו ויומל הנער וילך לו לבדו והנער יהיה עם אימו עד שיתרפא, כלומר באמת שהיה חולי על משה מה? שלא עלה על ליבו וזהו ויבקש המיתו... מלה אותו ציפורה... והיה ראוי שיעזבנו עם אמו וילך למצרים הוא לבדו... כלומר שיפריד את המשפחה ובין השליחות תשאיר את האשה עם הילדים, האשה תמול את הילד ואתה תלך אל השליחות, לא עשה כן, אלא לקח אותם אל השליחות איפה באה לידי ביטוי ההתלבטות שלו? מצד אחד הוא עיכב ולא מל מיד, מצד שני- הוא התעסק במלון תחילה, הוא כן מתעכב, איפה היה העיכוב, ההתלבטות. מצד אחד לא מל כי אם ימול אז יתעכב שלושה ימים מצד שני הוא גם לא רץ מיד אל השליחות כי אם מתעכבים למילה או שמשאירים אותם לבד אז צריך לארגן להם מלון הרגעים האלה אולי של ההתלבטות בין זה לזה אז בא ה' ושלח מלאך שהיה כנחש ורצה להמיתו, למה ה' רוצה להמיתו? זה ברור שההתלבטות לא נכונה, למה זה ברור. מי קולט לפניו שההתלבטות לא נכונה? ציפורה. מה היא קולטת מיד שזה בגלל המילה, שבעצם היה צריך למול מיד. והיא קולטת לפני משה בפשט לא שומעים שהיא אומרת למשה משהו רק ותקח ציפורה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו, מה היא עושה כשהיא קולטת מה צריך לעשות? מיד פועלת עושה אין זמן לדיבורים היא תסביר למשה מיד אחר כך. עכשיו היא יודעת שכל דקה כל שניה חשובה, ציפורה היא אקטיבית יותר ממה שאנו שומעים מהפשט, היא פועלת כי הוא לא יכול או בגלל שהנחש תופס אותו אין זמן לדיבורים כי ברגע של סכנה פועלים ואחר כך מסבירים כי אשה באינטואיציה קולטת מיד את המציאות ובעצם מצילה את משה ממוות בפעם השניה. בפעם הראשונה הצילה אותו ממוות שפרנסה אות בבור במשך עשר שנים ובפעם השניה מצילה אותו ממוות בדרך לשליחות כשהוא בהתלבטות המשפחה או השליחות. למה זה כל כך לא פשוט ההתלבטות הזו? כל איש שפועל למען העם נתון בהתלבטות הזו, האם אני צריך להעדיף את צרכי העם או לבטל את צרכי המשפחה האם לא? המחשבה הטבעית שזה יכול ללכת יחד כי המשפחה חשובה, הוא עוד התמהמה הוא לא ויתר תוך כדי המחשבה הוא עוד לא עשה את הברית מה ציפורה אומרת לו בעצם בכך שהיא נטלת יוזמה ועושה את הברית מה היא אומרת לו? ראיתם פעם אמא שעושה ברית מילה? המוהל עושה ברית מילה

ואבות אמיצים במיוחד עושים בעצמם ברית מילה... אבל אמא עוד לא ראיתי. היא נטלת את הפיקוד, היא אומרת למשה תלך, לא תגרש אותי, תלך אני אשתך אני מסוגלת לעשות דבר שהכי אישה לא מסוגלת לעשות – למול את הבן. אז אני לוקחת לידי תא התפקיד ואני אמול את הבן ואתה הולך מכח זה שאני עומדת מאחוריך. היא אומרת לו ונותנת לו את הכח ובעצם הוא חושב שצריך להכריע המשפחה או השליחות. ואי אפשר להכריע הוא אומר אני אקח את המשפחה לשליחות, וזה בלתי אפשרי מה היא אומרת לו אפשר לקיים דרך שלישית אני אקח לקחת את המשפחה בלי לקחת אותה, כלומר, אתה לוקח איתך את המשפחה ולא פיזית, בזה שאתה משאיר את המושכות בידי, אני אמול את הילד, הוא השתהה רגע, לא ידע מה לעשות.

איך ציפורה משלימה אותו? עזר כנגדו היא אומרת המציאות הבלתי אפשרית היא אפשרית יחד אתי. כלומר, בזה שאני אמול אותו למעגל הפרטי, אתה יכול לסמוך עלי, מאוד חשוב לי שתזכרו כי כך נגיע לאישה הכושית ואני חושבת, ואני יודעת שאמרתי לכן שנה שעברה אבל בטח אתן לא זוכרות שנגיע לזה בסוף שנה ב'. האשה הכושית, עכשיו נבין את זה יותר, נגיע לזה עוד מעט שליחות משה רבינו זו השליחות לא כמו שאנחנו מתלבטים בין משהו כללי לפרטי, אבל עדיין זה צריך להקרין עלינו, לא נשווה אותו אלינו אבל ננסה להשוות את עצמינו אליו.

אלי כהן- המרגל שבעצם מסר נפשו ואשתו מסרה את הנפש והוא היה בסוריה והיא היתה כאן וגידלה את 3 הילדים והיא אלמנה, היום ממש קשישה, כלב הנשים בצבא קבע. כל הנשים שהכח של האיש ללכת ולחתום קבע ולהסתכן ולמסור את הנפש למען עם ישראל, מאיפה הכח? מהאשה שיושבת בבית ואומרת: לקחת את המשפחה אל השליחות בכך שאתה סומך עלי. אומרת, לא אומרת. אם אין כח לא צריך לעשות את זה, אתן עושות את זה רק אם יש כח.

אנחנו לא קדושים מעונים. אבל ציפורה בהחלט יכולה להודות, וגם כל נשות הקבע, אין ספק, היא בסתר ובשתיקה אומרת בלי מילים. גם בלי מילים, בשתיקה מאכילה אותו עשר שנים וממתנה לו, היא נוטה להמתין לו כבר שם. אומרת, קמה עושה מלה. ומה היא אומרת? המילה מאוד קשה היא אומרת, "חתן דמים אתה לי, וירף ממנו הנחש עזר" כאן מוכרח רש"י להביא את המדרש, מדוע מה זה "וירף ממנו"? מה קרה אז אמרה חתן דמים למולת" איך מסביר רש"י? זוכרות? כי חתן דמים למולת" – אתה היית גורם לחתן שלי להיות נרצח עליך, הורג אישי אתה לי. האמא אומרת למי? לתינוק! היא מלה את התינוק ואומרת לו כי חתן דמים למולות היא אומרת לתינוק שהיא מלה אותו- כן, וירף המלאך ממנו אז הבינה שעל המילה בא להורגו. חתן דמים למולות, חתני היה נרצח על דבר המילה, היא אומרת – החתן שלי היה הכול להיות חתן דמים, הוא היה יכול למות בגלל ברית המילה שלך היא אומרת את זה לעצמה אבל בטח גם לתינוק. אבל מה בעצם אנחנו שומעים כאן על הקשר שלה עם משה? הוא החתן שלה, הוא היקר לה. הייתי עלולה לאבד אותו. והיא אומרת אני קמתי ועשיתי את המעשה הנועז הזה של למול את הבן הבנתי מיד כי זה מה שצריך לעשות והיתה לי תושיה של לעשות את זה כי אני לא מוכנה לאבד את החתן הזה. החתן הזה יקר לי מאוד, זה שגיליתי אותו אז כשעלו המים לקראתו ועשר שנים חיכיתי לו ופרנסתי אותו והמתנתי לו, אני מוסרת את הנפש עליו.

זה אמירה כזאת, החתן שלי יכולתי לאבד אותו בגלל ברית המילה ולכן עשיתי את ברית המילה. לקב"ה אולי אפשר לשמוע מזה שהיא אומרת לקב"ה לנחש. היא מוסרת נפשה על משה. כמעט הרגת את משה מושיעם של ישראל. עכשיו אולי זה יסביר לנו, נלך אל המקור הבא: אל חזרתה אל משה. מה קורה שם? שמות י"ח. "וישמע יתרו כהן מדין חותן משה את כל אשר עשה אלוקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ויקח יתרו חותן משה את ציפורה אשת

משה אחרת שילוחיה" מה זה אחר שילוחיה? איפה היא שולחה? למה שילוחיה? הוא שילח אותה. שוב צריכים מדרש מקור מספר 5 למכילתא: **רבי יהושע אומר: אחרי שנפטרה ממנו בגט נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שילוח מה שילוח האמור להלן גט אף כאן גט. רבי אלעזר המודעי אומר מאחר שנפטרה ממנו במאמר כלומר לא גט ממש אלא אמירה של שילוחים שבשעה שאמר הקב"ה למשה לך הוצא את עמי בני ישראל ממצרים, שנאמר "לכה ואשלחך אל פרעה", באותה שעה נטל אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים. זה שמענו שהוא לקח על החמור את אשתו ושני בניו שנאמר "ויקח משה את אשתו ושני בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים. באותה שעה אמר לאהרן "לך לקראת משה". כי אהרן היה במצרים, נכון: יצא לקראת משה וחבקו ונשקו. אמר לו: משה היכן היית כל השנים הללו? אמר לו במדין. אמר לו מה טף ונשים אלו עמך? אמר לו אשתי ובני. ולאן אתה מוליכם? למצרים. אמר לו על הראשונים אנו מצטערים, ועכשיו נצטער גם באלו? מה אתה מכניס לגטו עוד יהודים? מספיק היהודים שנמצאים בגטו. מה אתה מביא למצרים עוד אנשים חופשיים? באותה שעה אמר לציפורה: "לכי לבית אביך". ובאותה שעה הלכה לבית אביה, ונטלה שני בניה. לכך נאמר "אחר שילוחיה". מה הסיבה? מי בעצם הגורם השלישי שמצטרף כאן? אהרן. אהרן שהוא בדרך כלל שמחבר בין איש לאשתו, איזה עצה הוא נותן למשה? לשלוח אותה. אם היתה למשה קודם התלבטות אם המשפחה והשליחות הולכים יחד ואיכשהו הסיפור הזה של ברית המילה אמר לו שזה בעיה, אבל עוד לא שמענו שציפורה אמרה מיוזמתה טוב אני אשאר בבית, אני אחזור לבית אבי. אלא שהיא תשאר בבית, אבל היא לא חוזרת לבית אביה. נסתדר. אני אקח את הפיקוד אבל תחזור כל ערב הביתה. מי אומר שתחזור לבית יתרו? אהרן. אהרן אומר לו מה אתה מביא אישה וילדים למצרים אנחנו יודעים כבר את הסוף הטוב של הסיפור, שהיו עשר מכות וקריעת ים סוף ויציאת מצרים, אבל כאן שמשה הולך אל השליחות הוא הולך על דעת שאי אפשר לגדעת מה יהיה? איזה גט – כמו הגט שנתנו החיילים של בית דוד- גט על תנאי שאם אני אמות בקרב- אז היא לא תהיה עגונה, אז כאן הוא אומר אני הולך למצרים אני הולך למקום שעבד מעולם לא ברח ממנו, למקום אי אפשר שבדרך הטבע לצאת ממנו, אני הולך להיות מרגל בסוריה, מה צריך לתת לאישה? גט על תנאי. מי הפוך ממי? בסדר, גישה נשית. אנחנו מדברים על גברים והנשים. אהרן עכשיו במקום של עמרם. אבל עמרם החזיר את אשתו. בסדר ממשיכים, וצריך... והולכים בשליחות אלוקות, ואבל עדיין יש כאן הליכה אנושית לדברים שאנחנו לא יודעים כיצד הם יגמרו אז בטח אל תכניס את האישה והילדים. אתה מוכרח להכנס למצרים אבל אל תיקח איתך את האישה והילדים. אם הלכנו על אלי כהן- אל תביא את האישה והילדים לסוריה, תסכן את עצמך בלבד. אומר לו אהרן את הדבר הכי הגיוני, תחזיר אותה לבית אביה, עם גט על תנאי על דעת רבי יהושע, או כדעת רבי אלעזר המודעי באמירה, נפטרה ממנו במאמר, מה הוא אמר לה? לטובתך, שבי בבית אביך, ואם זה, ואולי כמאמר- אולי נתן לה גט אולי מה הוא אמר לה? אולי תחפשי לך מישהו אחר אם זה גט ממש. זה לא משפחה רגילה, זה משה רבינו גואלם של ישראל. אבל משה עדיין אם הוא איש כזה מיוחד, אולי שלא ילד ילדים, משה איש האלוקים מלכתחילה, למה חשוב שהוא יהיה כן בעל משפחה? אנחנו לא מסבירים, הוא פורש מהאישה, זה לא דגם. למה הוא צריך להיות בעל משפחה, כי הוא מנהיג של עם. אי אפשר להנהיג עם ולהבין את כל הצרכים עד הקטנים שבהם בלי להיות בעל משפחה. אז משה כמו שר' יהודה הלוי אומר בספר הכוזרי הוא חצי מלאכי חצי אנושי אב הוא גם חצי אנושי. הוא יש מיוחד שלא היה כמותו ולא יהיה כמותו. איש משפחה "בשגם הוא בשר", זוכרות שלמדנו משה מן התורה מנין? מרדכי- דילגנו על משה.**

דברנו על אסתר ומרדכי מן התורה מנין? דברנו על משה מן התורה מנין? אך מסביר המהר"ל "בשגם הוא בשר" – הוא גם בשר ולא רק איש רוחני. הוא הוא גם בשר, ויש לו משפחה כדי שיבין ויוכל להיות מנהיג. אבל המציאות שלו מאוד מורכבת והוא צריך לרדת למצרים אז אהרון אומר לו תחזיר את האישה והילדים בינתיים אל בית אביה ולא מכניסים עוד אנשים למצרים, מי שלא צריך להיות שם מי שלא נמצא שם ממילא לא להכניס אותה. זה אחר שילוחיה.

למה הגט? תהיה גאולה אבל אני באופן אישי, בהתנהלות האנושית שלי יש לי בטחון בקב"ה ותהיה גאולה לעם ישראל, אבל באופן אישי, במהלכים האישיים שלי בבחירות האנושיות שלי אני צריך לעשות את המהלך הטבעי, והמהלך הטבעי שהולכים למלחמה או שנכנסים למצרים לתת לאישה גט על מנת שתהיה משוחררת. הוא חייב ללכת לשם, לשליחות שלו היא לא חייבת, למה לסכן אותה ואת הילדים?

אבל עדיין זה העניין של שליחות ומשפחה. את השליחות הוא יכול לעשות לבד היא נאמנת לו, היא מכניסה את הגט ואומרת מראש לא עושה בו שימוש, היא יושבת בבית אביה כמה שנים? זה חשבון נדמה לי שנתיים, משהו כזה, צריך לעשות את החשבון. אבל ציפורה היא האשה הממתנת, נכון? היא יושבת וממתנה בבית אביה וכאן המדרש משלים לנו את הפער של אחר שילוחיה.

עכשיו מתי אביה חוזר איתה? זה ההפי אנד שיתרו אחרי "מה שמועה שמע ובא" שמע על ההצלה ממצרים. ועל קריעת ים סוף בא מתן תורה עם האשה הראשונה והוא מחזיר אותה אל משה.

יש כלי יקר- פירוש כלי יקר- שאני רוצה להזכיר ולכן אני לא אקריא אומר אותו בע"פ- יש ברש"י 3 דעות על מה שמועה שמע ובא – אחת הדעות היא קריעת ים סוף, שמע ובא. על איזה נס- אומר הכלי יקר- למה דווקא קריעת ים סוף עורר אותו? כמובן על דרך הדרש, הכלי יקר הוא דרשן, הוא אומר הרי משה השאיר את ציפורה והלך לשליחות, הם נפרדו. כששמע שהמים שנפרדו – חזרו והתאחדו. הוא אומר, זה אומר שצריך לחזור ולאחד ואז הוא מחזיר אותה אל משה. נדלג על העניין ש להבנים כי אין לנו כאן את הזמן. נעבור לענין של האישה הכושית, שבסוף שנה שעברה למדנו אותה במסגרת הדיון על מרים ועכשיו נבין אותו אולי יותר טוב. מה הסיפור? האישה הכושית? פרשת השבוע שעבר. כששקראתן בתורה זכרתן קצת ממה שלמדנו? מעניין אותי, תפתחו במדבר י"ב, מאוד מעניין אותי לראות מה אתן זוכרות.

ותדבר מרים... כי אשה כושית לקח – מהפסוק הזה מה אתן זוכרות? פסוק י"ד- רש"י נותן הסברים על ציפורה, שעולם הפוכים לסיבות על אודות האישה הכושית, המון דיבור המתחיל ברש"י ו-3 הסברים לכושית:

1. כמו שכולם מודים בשחרותו של כושי כך הכל מודים ביופיה.

2. כושית- בגימטריה, יפת מראה

3. כמו שאדם קורא לבנו כושי כנגד עין הרע.

נראה שרש"י מסרב את הכתוב יותר ממה שהכתוב לא מובן? נכון? על אודות האישה הכושית אשר לקח? האמירה הסתומה הזו על מה זו האישה הכושית זוכרות את ה"דברי דוד"? פרשן רש"י שאומר שיש סיבות שונות שהגמרא בגיטין מונה מתי אפשר לגרש אישה, אם מצא אחרת יפה הימנה. אם הרתיחה תבשילו אם מצא בה ערוה דבר, והאישה הזו ציפורה היא האשה הכושית, האישה היפה ביותר גם אובייקטיבית, הכל מודים ביופיה, גם סובייקטיבית, בעיניו היא גם הכי יפה גם הוא לקח אותה כשידע שהיא הכי יפה, לא אל תגידי שהוא לקח אותה ואחר כך אמר אני נשוי לאישה הכי יפה ואמר זה יותר מידי עולם גשמי אז אני אגרש אותה.. היא הכי יפה, והכי יפה

יופי חיצוני ופנימי. יפה במעשיה ואין שום סיבה לגרש אותה כי אין יפה ממנה אוביקטיבית יפה במעשים- לא סרחה. מהי הסיבה היחידה לגרש אותה? כי הקב"ה אמר לו אחרי מעמד הר סיני שובו לאהליכם ואתה פה עמוד עימדי הוא קיבל דיבור אלוקי לפרוש מן האישה. מרים ואהרן לא יודעים את זה. ולכן הם מדברים ואומרים הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו, למה הוא צריך לפרוש מן האישה אם אתה נביא? הם לומדים. ה' התגלה אליהם פתאום. זוכרות את הפתאום הזה, הם צועקים מים מים. זה מה שמוסיף המדרש מים מים מכניס אותם למציאות כמו משה. ואז הם עברו תהליך חינוכי כזה בדרך של המחשה להבין שמשה שונה משאר הנביאים, וכל העם לומד את זה מהסיפור הזה, זה מה שלמדנו שנה שעברה ואת בערך זוכרות.

אבל, מה אנחנו לומדים על ציפורה מהסיפור הזה? אז רש"י מביא את המדרש, מהיכן ידעה מרים שמשה פרש מן האישה? אתן זוכרות שהבאנו כמה גרסאות ורש"י בחר בגרסה אחת? תסתכלו על המקורות שלפניכם, מקורות 7,8,9 - מנין שאלה אותה למה אינה מתקשטת, אמרה לה אחיך אינו מקפיד ואז היא הבינה שהוא פרש ממנה והלכה ודברה עם אהרן, וזה הגרסה שרש"י הביא? למה לא הביא אותה לא אין לזה אחיזה בפשט.

הגרסה השניה- שראתה שאלדד ומידד מתנבאים במחנה אמרה ציפורה אוי לנשותיהם של אלו. שהם חושבים שזה כיף כזה להיות נביא, אבל גם שלזה יש מחיר. את המדרש הזה רש"י מביא? גדול למה? כן, כי הפרשה של אלדד ומידד היא קודם - סמיכות פרשיות, למה עוד הוא מביא? באמת מרים שומעת דיבור מפורש מפי ציפורה והיא מתוך זה מבינה. ויש עוד גרסה אחר- כך בילקוט שמעוני. אין לנו זמן לקרוא את זה ביחד, מקור 9: הגרסה שאומרת ששבעים איש התנבאו ושבעים איש התמנו להיות לזקנים והדליקו לכבודם נרות וכולם שמחים איתם על ההנהגה שהם קיבלו וציפורה אומרת מה העסק עם הנרות הללו, שעכשיו שקיבלו תפקיד ציבורי הם לא יזדקקו לנשותיהם- מה אנחנו שומעים פה על ציפורה? נשמע שקשה לה להיות אשתו של משה. אולי מרמור... "אוי לנשותיהם של אלו", אוי של אנחה זה לא פשוט המחיר הזה- מילא חיכיתי לו עשר שנים וכלכלתי אותו בסתר, מילא מסרתי נפשי להציל אותו בברית המילה של הבן. חזרתי אחר כך לבית אבי המתנתי לו עם איזה גט בכיס, אבל עכשיו אחרי שאני חוזרת אליו אחרי מתן תורה עכשיו מתברר שהוא צריך לפרוש ממני, עד כאן אפשר לסבול, שמה שהיא עוברת וסובלת בעצמה לא צריך להיות. א. לא צריך, ב. היא מסוגלת.

מה היא אומרת? היא לא אומרת אוי לי, לא שומעים תלונה עליה, אוי לנשותיהם של אלו- אלדד ומידד, מדוע? כי הם נשים שהתחתנו עם בחורים פשוטים אלדד ומידד שני בחורים אנונימיים שפתאום עכשיו נהיו נביאים כשהם התחתנו איתם התחתנו על דעת לחיות חיים פשוטים, של כל הזוגות. נכון? פתאום הבעל שלך עולה לגדולה, פתאום הוא נהיה נביא והיא חשבה שזה ידרוש מהם לפרוש מנשותיהם. אז אם לא היתה לך מוכנות נפשית להיות נשואה לאיש מיוחד, אין לך את הכח לזה. אוי לנשותיהם של אלו לא אוי לי, למה לא אוי לי? כי אני בחרתי במשה כי הבנתי שהוא איש אלוקים עוד לפני שמישהו ידע שהוא איש אלוקים. אני גיליתי איתם שמדובר כאן באיש מיוחד שהמטה הזה ששם ה' המפורש חקוק עליו, הוא שלו, בזכותו, בזכות שעקר את המטה הזה נשא אותי לאישה. כלומר- זה נישואים מאוד מיוחדים, אני בחרתי בו, אני המתנתי לו עשר שנים, אני אחר כך הצלתי אותו ממוות, אני חזרתי והמתנתי לו בבית אבי עם שני הבנים. אני בחרתי להיות אשתו של משה, ואני הולכת על כל הקופה. אני מוכנה גם לעניין הזה שעכשיו להמשיך להיות אשתו והוא פורש ממני, בגלל שהוא איש אלוקים. אני לא יודעת אם היא יודעת

מראש, אני לא יודעת אם היא ידעה על הדיבור הזה של משה אבל היא חוזרת והוא פורש ממנה וזה לא כללי בשום אופן.

לא היה כמשה ולא יהיה כמשה. לא היה נביא כמשה. ומכאן הפסוקים של הפרשה האשה הכושית לומד הרמב"ם בהלכות יסודי התורה את ארבעת ההבדלים בין משה לבין שאר הנביאים – ואחד ההבדלים הוא שבגללו משה צריך לפרוש מן האשה הוא שכל הנביאים מקבלים התראה לפני שהם מתנבאים, יום קודם והם יכולים לפרוש מנשותיהם ולהטהר, ואז לקבל את הנבואה. ומשה כל עת הקב"ה יכול להנבא אליו וזה מה שהם אמרו בעצם פעם אחת שפתאום הקב"ה נגלה אליהם. משה בכל רגע הקב"ה יכול להגלות אליו ולכן – הוא צריך להיות בטהרה תמיד ולכן הוא צריך לפרוש מן האשה, וזה ההבדל בין משה לשאר הנביאים.

אז עד היום ידענו שמשה הוא איש מיוחד. מה היום למדנו? שציפורה היא אישה מיוחדת. שמאחורי כל איש מיוחד נמצאת אישה מיוחדת, אז בטח מאחורי משה רבינו צריכה להיות אישה עם כוחות שאין לכל אישה. היא בהחלט מאחוריו, היא בהחלט מאחוריו, והיא נותנת לו את הכח. כלומר אם היתה עם משה על פרשת הדרכים ההיא שהוא היה בהתלבטות עם המשפחה או השליחות אם היתה לו אז ההתלבטות למה היתה ההתלבטות? בסדר, אני אדאג לענייני הבית, אני אמול את הילד, ואתה יכול ללכת לשליחות. ואין אצלה את הפסיביות, כזו של מוליכים אותה. ונראה לכאורה בפסוקים, ואפשר לקרוא גם את המדרשים ולעשות מהם דבר כזה, ולומר, טענה לא נכונה כמובן. לומר היא לגמרי פסיבית, אביה ברצונו לקח אותה ונותנה למשה, ברצונו של משה או על-פי עצתו של אהרן מה משה עושה? מחזיר אותה לאביה. אביה שומע שמה שקרה לישראל, ואת כל הנסים הגדולים ואז הוא בא ונוטל אותה עם הבנים ומחזיר אותה למשה. משה עכשיו על פי הצד האלוקי אומר לה שהוא לא יכול לחיות איתה ופורש ממנה. אפשר גם לצייר, ואסור לצייר אישה פסיבית אבל מה אנחנו שומעים עליה? שיש לה את הכח לכל זה כי היא האשה של משה. והיא בוחרת להיות אישתו של משה. היא מכירה בערכו עוד מלפני שכולם מכירים בערכו. היא חוזרת לבית אביה וממתינה לו ואחר כך היא אומרת "אוי לנשותיהם של אלו", באמת היא מדגישה – אישה שלא מוכנה לשליחות של בעלה, אשה שהתחתנה עם בחור רגיל פשוט שפתאום מחליט ללכת על ההליכה לקבע. או על ההליכה לסוריה היא לא הכירה בו מקודם שום כוחות של מסירות נפש הרבה יותר קשה לה מאשר אשה שהתחתנה מראש עם אדם שידעה שזה החיים, חיים של שליחות ושיהיה מוכן למסור את הנפש.

וידעתי שלא יהיה זמן אז לא הבאתי אבל שמרתי אצלי בבית ראיון שהיה עם אשתו של דרור וינברג הי"ד וממש מתאים לדעתי קטעים מהראיון הזה כשמלמדים את הדמות של ציפורה כי היא אומרת: "התחתנו וידעתי שאני מתחתנת עם איש שהענין הלאומי נמצא אצלו בראש מעייניו וידעתי שאני הולכת על זה. ולכן היה לי את הכח, היה לי את הכח כל השנים לגדל את הילדים לבד ולהיות אש קבע ויש לי עכשיו את הכח לזה. היא התחתנה שוב פעם...

טוב, אז משה וציפורה וכאן ממש דוגמא לכך שבלי תורה שבעל-פה בלי מדרשים לא היינו מכירים את הדמות שלה, היינו שומעים כמה פרטים אבל לא מכירים את הדמות שלה. ואם אנחנו אומרים שמשה נותן התורה, ומשה מנהיגם של ישראל ושיצאו ממצרים נותן התורה, ויחד עם משה, לצד משה, מאחורי משה נמצאת כל הזמן ציפורה....

סיכום השנה: דיבורי הבנות:

האקטיבי והפסיבי, כן, טוב.

ממש קשה לתקן יש הרגשה שכל שיעור למדת הרבה, קבלתי הרבה עוצמות והתחדשו לי הרבה תובנות על האבות, ואיך צריך באמת להסתכל על כך הנושא הזה של זוגיות. ולא בשיטחיות. באמת לאורך כל השיעור יש עקרונות, מכל זוג אפשר ללמוד כמה עקרונות. יש דברים שחוזרים כל הזמן- שכל ורגש.

חגית: אצל כל זוג מתבטא בצורה אחרת. אבל בכל המקום של האישה זה הרגע של ההפנמה של הרעיון והאידיאל. זה זוג מיוחד שכל השנה רציתי שנגיע אליו... באמת דברים שלא שמנו לב אליהם.

זאת היתה אחת המטרות ללמוד על הקשר המוחלט שבין תורה שבכתב ובין תורה שבע"פ – שאי אפשר ללמוד תורה שבכתב בלי תורה שבעל-פה, כאן זה מדרשי אגדה, כמובן שיש גם מדרשי הלכה, שנה הבאה נלמד קורס של סוגיות הלכתיות ואז נראה מדרשי הלכה שבלעדיהם אי אפשר ללמוד את התורה. מדרשי אגדה מאירים לנו ואי אפשר בלעדיהם להבין את הכתוב, ולרדת לעומקו של הכתוב.

שאהבתי את המלך שהיה בשיעור. בהתחלה היו שאלות שמסקרנות. איך התורה מתארת וכו', הבאנו הרבה שאלות, ולאט לאט נבנה בתהליך הפתרון שניתן גם מסר.

זה באמת גם מטרה שלי להקנות את הכלי של איך לומדים תורה בכלל? קוראים את הפסוקים ושואלים את השאלות. גם עשינו את זה בשנה שעברה ברשי"י. ראינו איפה הקשיים שרצינו לראות מתי רשי"י משתף מדרשי אגדה, מה הקשיים, מה החריגות בכתוב שגורמות לנו לכך שנצטרך ללכת אל המדרש, מה הקשיים הלשוניים, התחביריים הסגנוניים, התוכניים והרעיוניים.

על האישה הכושית כי אשה כושית לקח. – סתום לגמרי. מה סתום? אנחנו קוראים את הפסוקים ושואלים את השאלות והתורה בדרך כתיבתה מזמינה אותנו לשאול שאלות כדי להניע את התורה שבעל-פה.

זה נכון להגיד שיש לתורה במה שכאילו על הגברים היא תגלה לנו דברים ועל הנשים המשפטים היחידים שיש לנו על המראה החיצוני שלהם?

רחל – יפת תואר. אבל אנחנו שומעים על מעשה התרפים עם לבן. אין באופן גורף שאין מעשים של נשים. אבל אפשר אולי להגיד שהמדרשים מאירים לנו בהחלט יותר, מאשר אצל הנשים. גם על דמותה של מרים- כמה למדנו מהמדרשים שרשי"י הביא או לא הביא, למה הוא מביא או לא הביא.

אישה כבודה יותר פנימה. לרבקה יש תאור של המעשים- לא תכונות. שווה בדיקה, לא יודעת צריך לעבור אחת אחת ואז להגיע למסקנה לסיכום, לומר בהחלט, אולי נאמר את המטרות ותבדקו בעצמכן כמה מהן הרגשתן שיושמו.

קודם כל מטרה חשובה שהיתה לי כמו שאמרתי מקודם – לדעת שאנחנו לומדים, איך אנחנו לומדים תורה? מתחילים בפשט, קוראים את הפשט, שואלים נשאלות, מגיעים למדרשים, מפרשים, וכמובן לתורה שבעל פה. ורואים שאי אפשר ללמוד תורה שבכתב בלי תורה שבעל-פה אנחנו צריכים לקרוא וללמוד מתוך נקודה של יראת שמים של "ראשונים כמלאכים ואנחנו כבני אדם" – ודאי מדובר במלאכים, באבות האומה ובאמהות האומה, במשה רבינו, בציפורה. אז אנחנו בשום פנים ואופן לא משליכים מדברים שלנו עליהם, אנחנו אומרים אנחנו מהם ורוצים לראות איפה משהו מהתכונות שלהם נמצא בנו. אם אמרנו בשיעור הזה על ציפורה ואשת קבע זה לא חלילה הוריד. אלא לומר הכוחות של ציפורה יש בנו. יש את הגמרא ששמה אותה ברשימה של האמהות. הכוחות של ציפורה נמצאים בנו – אנחנו רק צריכות לגלות את הכוחות האלו. כשאנחנו

נזקקים להם הם קיימים בתוכנו. אז חשוב מאוד ללמוד תורה מהמבט הזה של גודל, כשאנחנו מדברים באבות ובאמהות האומה ואנחנו מנסים להתחקות ללכת ככה בעקבי הצאן, להתחקות על הדמויות הללו מתוך המגמה להבין מאיפה אנחנו חוצבנו ואיזה כוחות יש בנו מהם. אה... אז גם העניין של איך לקרוא תורה, איך ללמוד איך לחבר את הדברים ומה אנחנו יכולים לקחת מתוך הדברים לחיים שלנו, ובהחלט העניין הזה של יחסי הכוחות, שכל ורגש, איש המביא את הרעיון והאישה המעבדת אותו. הסדר של כוחות הנפש באדם, סדר כוחות הנפש במשפחה. וההופעה שלהם.

בכל זוג אותו עקרון הופיע בצורה אחרת. והשיעור שהכי רציתי ואולי אם לא נצליח... כי שם לכאורה על פניו באמת האישה היא הגבר ואפשר לראות שבהחלט היא הנביאה, היא השופטת זה זוג מיוחד שכדאי ואפשר להתחקות על עקבותיו. טוב ויש עוד הרבה זוגות שלא הספקנו להגיע אליהן. חלק בוודאי תקיפו בעבודות שלכן...

ראיון לאחר תצפית - דביר

1. מה מתוך הניסיון האישי שעברת בחיים שלך (כאדם, כתלמיד או כמורה) גרם לך לבחור ולהאמין דווקא בשיטתו הרב ברויאר? (כיצד הדבר בא לידי ביטוי בשיעור שלך).

הניסיון ללמד תורה שהיא לא מנותקת מהאמיתות הרציונאליות, מההיגיון, מקום שאין צורך לא לסמוך על דברים לא הגיוניים. כלומר, אם הרמב"ם כשהוא מדבר על סתירה בין ההיגיון ובין התורה שאנחנו צריכים לשנות את התורה או לשנות את ההבנה של הפסוק כדי שיתאים להיגיון, כי הוא מתייחס להיגיון גם כאל מתנת אל אז צריך להתייחס אליו, זה כלי שאנחנו אמורים להגיע לגיינום, לאמונה, אז הוא כלי באותה מידה שהקב"ה נותן לנו תורה הוא נותן לנו גם שכל. אם אתה צריך לחנך אנשים בדור מדעי, רציונאלי, להגיד או.ק.י. פה אנחנו עוקפים את המדע, פה אנחנו נדרשים לא לחשוב לפי המדע, או לא להתייחס להיגיון זה יוצר בעיה לדעתי מבחינה אמונית גם. אם אתה מצליח לתקף את התפיסה הדתית שלך במה שנתפס כסביר, כהגיוני, כמובן שאתה תמיד תצטרך לעלות קומה ולהגיע לחלק הלא רציונלי כי האמונה נתפסת כדבר לא סביר, לא רציונלי מעצם הגדרתה היא לא מדברת על ההיגיון, אבל היסודות צריכים להיות נטועים בעולם של ההיגיון ומדע.

דוגמא בשיעור עצמו – על ירושלים: יש קטע שאולי לא הקטע הקלאסי ביותר שבו אנשי ביקורת המקרא היו אומרים שהיה פה עורך שכתב פה שני קטעים בצורה מלאכותית הוא לא ידע בדיוק איך להכניס את זה, הוא היה מבולבל, יש שם איזשהו תיאור של פגישה בין אברהם למלכיצדק מלך שלם שנראית תקועה במקום לא הגיוני, ואילו העורך היה עושה את עבודתו נאמנה, לכאורה היה כותב קודם את פגישתו של מלכיצדק ואחר כך את מלך סדום או. אבל איך שהוא קיבל את זה כך לפניו, הוא לא ידע איך בדיוק איך אז הוא לפי אנשי ביקורת המקרא הכניס את זה בתוך העניין כי הוא הבין שהפגישה הזו קראה בעקבות המלחמה. אז זה, עכשיו, ברור לנו שמי שבדק את פשוטי המקראות יבחין שהעסק שם לא זורם, כלומר, לא מתחיל לדבר אדם שהוא לא ידוע מאיפה הגיע, אבל כאשר אתה מראה, מצביע על התופעה מצד אחד, מצד שני אתה מוצא את הביטוי החוזר- "אל עליון קונה שמים וארץ"- שחוזר פעמיים, ושיש פה את מעשר ואנוכי העשרתי ואז אתה מבין שיש פה כוונת מכוון ליצור פה עוינות לעין בין סדום וירושלים. סדום כמקום שאברהם לא רוצה קשר איתו מול ירושלים שהוא מאמץ אותה, ונותן מעשר ולהעמיד את זה אחד מול השני וזה הכוונה, וזו הסיבה המיוחדת לניסוח כפי שהוא, אני חושב שזה לוקח את כלי המדע, מראה את הבעיה, וההסבר הוא הרבה יותר עוצמתי והרבה יותר מתקבל על הדעת מאשר להגיד שיש פה חוסר שימת לב של איזה עורך מבולבל.

2. איך לדעתך, (באופן כללי), מורה צריך ללמד על מנת שהידע יעבור לתלמידיו ויפנם על ידם? -

אז כאן אני חושב שאנחנו צריכים לאמץ כלים של, אולי, נתנה לנו המורה הגדולה נחמה ליבוביץ' שלא מספיק מאמצים את השיטה שלה. היא תמיד דיברה נגד מורים שמדברים ומדברים ומדברים. מורה הרבה פעמים חושב שאם הוא כבר אמר את הדברים מפי קודשו, והתלמיד כתב אותם במחברת והוא יקיא אותם במבחן אז זה כבר הפך את התלמיד ליודע ואפשר לברך על המוגמר מבחינת התורת ההוראה. נחמה ליבוביץ' הקדישה או העלתה על נס צורה מסוימת של

פעילות הוראתית שמכריחה את התלמיד לחשוב. עכשיו, כאשר התלמיד חשב בעצמו, התאמץ בעצמו ומגיע לדברים שאתה רוצה ללמד, ואפילו התעמת איתם, אפילו לא הסכים איתם אבל זה עבר דרך כלי החשיבה שלו, רוב הסיכויים שתשיג שתי מטרות חשובות- או שהוא יפנים אותם בצורה טובה מאוד או וגם לזכור וגם אם לא יסכים, לפחות זה יהיה אי הסכמה מתוך הבנה מה בדיוק נאמר פה. וגם אם לא הרווחתי שהוא יסכים איתי, הרווחתי שהוא יפעיל את המחשבה, יבין את הכלים שבהם השתמשתי והוא ירכוש אותם כדי להשתמש בהם במקומות אחרים.

מהם לדעתך התנאים הבסיסיים שצרכים להתקיים על מנת שתתרחש למידה בכלל?

הבסיס הראשון זה לאפשר לתלמיד להיות נינוח ופחות מודאג מדברים חיצוניים כמו מדרג המניעים של לאסלו שמדבר על זה שאדם לא יכול להגיע לטוב בלי שהוא, נגיד אם הוא רעב אם הוא מפחד אם התלמיד ישב רגוע בכיתה לא מאוים מהמורה, לא לחוץ מציונים, לא לחוץ מ אם אתה מצליח ליצור אווירה נינוחה זה תנאי ראשון. כמובן לא על חשבון חוסר משמעת אבל שלא יהיה לחוץ התלמיד. והדבר השני לעורר בו רצון. אם אני מצליח לעורר בתלמיד רצון להבין וסקרנות אז זה יכול להצליח. כי אם כל המוטיבציה שלו היא רק לחץ או רצון להצליח במבחנים אז הוא יתמקד במבחן אבל הלמידה עצמה בשיעור תהיה רק או.ק.י. תרשום לי תעתיק לי שיהיה לי כתוב במחברת לא מתוך ממש נכונות להתעמק. זה התפקיד של מורה, ליצור אווירה נעימה ומצד שני סקרנות ואפילו לפעמים אני משתמש בכלים של איתגור שלא לשמה, כלומר, כל מיני פרסים או ליצור איזושהי תחרות סביב הלנסות לפצח בזמן קצוב מה יש בכתובים ומי שמצליח. נחמה ליבוביץ' זכרונה לברכה הייתה עושה את זה בצורה של היא הייתה שואלת שאלה ועוברת בין התלמידים ומציינת יפה מאוד והיפה מאוד הזה שהיא נתנה לתלמיד אחד גרם לכל האחרים לרצות מאוד למצוא מה התשובה. והיא הייתה סוגרת את המחברת כביכול שלא יציצו והיא הייתה סוגרת את המחברת, וכולם ככה בלחץ, היא עוברת לידם מה אתה כתבת ומה אתה, אז זה מין יצירת מתח לימודי של רצון לחשוף את הדברים בידעה שיש סיכוי לחשוף כי הם בעצם עובדים לפי היגיון. כי כאשר אחר כך היא חושפת מה הייתה התשובה אז אנשים אומרים וואו, נכון, היינו יכולים להגיע לזה. זה לא דבר שרק המורה אומר ומפי קודשו ואין סיכוי שהיתי מגיע לזה לבד. שאתה מגיע למסקנה שבאמת יכולתי להגיע לזה, ואיך לא ראיתי את זה, זה נותן לך את המוטיבציה בפעם הבאה שוב לחפש טוב כי אולי טוב יותר ממה שהצלחת קודם.

3. מהי לדעתך הדרך הטובה ביותר ללימוד תנ"ך - מדוע? האם וכיצד אתה מיישם אותה בפועל?

אם לא - מדוע לא? הדגם!!

זה תלוי איזה חלקים בתנ"ך. יש, בחלקים הסיפוריים אני גורס שהם כל כך מעניינים כל כך מותחים לכן מערבים את הלומד שלפעמים הלשון- ההתעסקות בצורה של הכתיבה יכולה לעקב, אני מראה לספר את זה כמו סיפור מתח ולתת להם חוויה גם תלמידים שלא מכירים את הסיפור, אח"כ קוראים את זה בפנים. והרעיון הוא אם זה תלמידים בוגרים יותר הם ינסו לראות בקריאה אלו דברים בקריאה אני הוספתי ולה ועל סמך מה ושישאלו אותי כמו שהוא ברצף יהיה כבר בראש שלהם, כי אז וכרים אותו בצורה טובה יותר. כמובן שדרך טובה היא גם לתת לתלמידים ברמה גבוהה לקרוא את הדברים לפני השיעור ואז הם מגיעים עם איזו שהיא ידיעה ושקוראים את הסיפור אז זה מחבר להם את הדברים ואז קריאה ששוב בפנים.

מראיין : זה קורה בתיכונים שנותנים לתלמידים להטריס?

תשובה : כן כן אתה אומר להם בוחן על פרקים אלו ואלו. בד"כ הם מסוגלים לקרוא נביאים ראשונים ולהבין, ואז אתה נותן להם לקרוא ואומר להם שהבוחן הזה מאפשר יישור קו שכולם פחות או יותר יודעים על מה מדובר. כי אם הם יודעים על מה מדובר אתה לא מבזבז את הזמן בשיעור על לקבל את המידע הזה ואתה יכול כבר לעסוק בקומה השנייה, להבין לעומק, להבין את הדמויות להבין מה המציאות. נביאים אחרונים אני נוהג לתת איזו שהיא קריאה ראשונית לתת להם לקרוא בבית או איזו שהיא עבודה שחושפת אותם למבנה ואז אני מאוד מתאמץ שהעבודה בכיתה תהיה כבר על בסיס ידע מסוים ושם הרעיון הוא באמת להכניס את המימד החווייתי שהתלמיד יבין מה המצוקה שהייתה לנביא מה הבעיה שהייתה לדור, למה זה היה יכול גם לקרות בדור שלנו ולמה הם יכולים להזדהות עם הדילמא של הגיבורים, של המציאות של דבר ה' מול ההתנגשות של דבר ה' מול הראליה. למה קשה להקשיב לנביא, מה אומר נביא השקר – מדוע דבריו נתפסים יותר אהודים על ידי העם. כל הדברים האלה זו משימה של מורה ליצור את החוויה. בלי חוויה אם התני"ך הוא לימוד מיובש של ידע של פרטים בלי התלהבות של המלמד של המורה אי אפשר ללמד תנ"ך.

מראיין : כיצד אתה מיישם בפועל את החוויה הזאת?

תשובה : קודם כל אני חושב שמורה כדי שהוא ילמד משהוא בצורה חווייתית צריך לאהוב את זה, וצריך לדעת את החומר ברמה לא דרגה אחת מעל התלמיד. הוא חייב להגיע לשיעור מוכן במובן הזה שהוא קרא את הפרק לעומק, יודע את הנקודות שיכולות לעלות, שאלות שיכולות לצוץ על ידי תלמידים. הוא יכול לעשות מפה של דברים שהוא ירצה להתעכב עליהם אם הם יצוצו. דברים שהוא רוצה לעלות, דברים שהוא מוכן להיגרר אליהם. וכמובן את כל הרקע מסביב, לדעת את חז"ל, לדעת את המקומות האחרים המקבילים בתנ"ך, זה עבודה שדורשת מאוד. ככל שהמורה יותר חי תנ"ך, נושם תנ"ך, הוא ילמד תנ"ך יותר טוב. שלא יהיה הכנה של פרק שטחי שהתלמידים ירגישו שהוא לא מצוי בחומר. אז אם אתה... יש את הספרים של הרב אריאל שפורשים לך פרישה רחבה של יכולת להכניס את חז"ל לתוך הפשט. בוא נגיד צריכה עבודת הכנה מאוד גדולה כדי שהלימוד יהיה כמו שצריך.

4. א. כיצד לדעתך חושב הרב ברויאר שצריך ללמד תנ"ך על מנת שהידע יועבר

לתלמיד ויפנם על ידו?

אני חושב שהרב ברויאר בתור אחד ששמע שיעורים ממנו. היה פער בין הוראתו. הוא היה כל כך עמוס בידע, הידע הוא ידע לא פשוט, היה פעמים שהיה חוסר שביעות רצון שלו תוך כדי הוראה. במקרה שלא קולטים לא מבינים, השאלות לא היו לעניין, לפעמים ההוראה הייתה קטועה קצת אולי לא כמו שהוא רוצה, אבל זה בגלל השיטה שהרב ברויאר מדבר עליה, היא שיטה שדורשת ניתוח חריף, סכין חריפה, הבנת המקראות, ידיעת לשון, חוש לסתירות, הבנה עמוקה מה פשר הסתירה, שיש בתוך המקראות. זה התורה שלו בעומקה היא לא מתאימה לכל הגילאים, היא דורשת הרבה קומות של לימוד מעמיק וטוב קודם. אז לכן אני אומר שהשיעור שנתתי למשל היה הרב ברויאר לייט שאפשר ללמד אותה- היא לא עוסק בשיא החידוש של הרב ברויאר. אבל בפרשיות האלה הצלחתי אני זוכר בזמנו ללמד להראות את החריפות של הסתירה וללמד את

הבחינות השונות. כשתלמידים קולטים את זה הם פשוט מגיעים ל'וואוו'. לדעתי זה מעורר לאמונה להזדהות וליתר כבוד ללימוד.

ב. פרט מהו לדעת הרב ברויאר הידע שיש לתלמידים הבאים ללמוד תנ"ך ומהי

האמונה הבסיסית שיש להם על מקצוע זה? - אני מורה כאשר אני בא ללמד בכיתה ה' ו' י' אני מכין את השיעור בתפיסה שדברים מסוימים הילד יודע ודברים מסוימים הילד לא יודע. אני חושב שהשאלה הזו היא כל כך לא זאת אומרת זו שאלה שהייתי צריך לשאול את הרב ברויאר מהו חושב כי זה דבר שאינו קשור למקצוע עצמו אלא למה מצב התלמידים, ועד כמה הרב ברויאר היה יודע את מצב התלמידים, כלומר האם הרב ברויאר ידע שרמה של ידע בתנ"ך היא לא הכי טובה ולא מספקת אצל תלמידים, יכול להיות שהוא ידע את זה. אני יודע שיש מקומות בהם אתה נתקל בבורות בסיפורים מאוד בסיסים בתנ"ך זה ברור שצריך להשלים אותה. כאשר אני בא ללמד נביאים ראשונים או גם אחרונים אני דואג שכל הרקע ההיסטורי של נביאים ראשונים יקדים את הלימוד. קודם כל שידעו את הרקע. גם אז אני לא מגיע למאה אחוז. אז יחס מה הוא האמין אני לא יודע. אני עצמי שאני נתקל בתלמידים יש תלמידים שמגיעים עם יחס של כבוד ויחס, הרגשה שמה שכתוב פה הוא משמעותי- בעל ערך ויש כאלה המגיעים עם חוסר סבלנות ואדישות לטקסט למקראות. לגבי כל אחד מהם יש לך תפקיד שונה. לגבי תלמידים הבאים עם מוכנות אתה צריך לתת להם, הם רעבים לשמוע ולעמת את האמונה שלהם ויש כאלה שאיתם אתה צריך לעבוד על הקניית הכבוד למקראות להראות להם שהמקראות זה לא, זה דברים שהם כמו מתמטיקה. מתמטיקה זה נקרא דבר שמכבדים אותו מאוד למה כי יש איזו שיטתיות- חושבים. אם אתה מראה להם שגם בתנ"ך צריך לחשוב כדי להגיע להבנה אמיתי מה כתוב פה צריך להפעיל את הראש זה דבר שיכול לגרום לשינוי.

ג. מהם עיקרי שיטתו של הרב ברויאר? ומדוע לדעתך הוא נוקט בשיטה זו?

עיקרי שיטתו של הרב ברויאר. העיקרים הם שלא צריך להיבהל מכך שיש בתורה סגנונות שונים- שדברים נכתבים בצורה של סתירות. המדע של ביקורת המקרא שטען שיש פה כותבים שונים לדעת הרב ברויאר צדק. באמת ע"פ בדיקה מדעית מדוקדקת מדובר בכותבים שונים. אלא שהמסקנה שיוצאת מתוך הממצאים הללו היא שונה מהותית ממה שהרב ברויאר ומה שביקורת המקרא גורסת. ביקורת המקרא גורסת שהתורה נכתבה בתקופות שונות על ידי כותבים שונים. והרב ברויאר אומר לא התורה נכתבה ניתנה למשה על ידי הקב"ה כאשר הסגנונות השונים הם מהותיים להבנת מעמיקה של הבחינות השונות שיש בכל דבר המציאות היא לא אחידה ובתוך דין מסויים יכולות להיות בחינות שונות וזה מובע ע"י כתיבה בסגנונות שונים וזה מראה איך בדיוק השינוי הסגנון בא לבטא את הבחינה השונה כמו כן בתיאור היסטורי. התיאור של המאורעות לא בא לבטא היסטוריה כי זה לא מטרת התורה. בא לבטא את הכוחות השונים שפעלו אם זה כח ניסי, כח השגחה, כח טבעי. התאוריים השונים באים לבטא את המורכבות של המציאות והם באים להקנות לקורא בהם בעומק משקפיים שיאפשרו לו גם לנתח את המציאות שלו בצורה כזו היכולת להבחין בין טבע לנס והשגחה אז המסקנה האמונית של הרב ברויאר שונה לחלוטין מביקורת המקרא אבל הוא בוחר לא להתעלם מהממצאים של ביקורת המקרא, לא להתעלם מזה שיש פה סגנונות וסתירות בתוך הפסוקים.

ד. כיצד מה שעשית בשיעור משקף את שיטתו של הרב ברויאר על השאלות הללו?

השיעור הזה לא עסק באופן מהותי בנושאים שבהם יש סתירות בין מקראות, הוא קצת שיתף את שיטתו של הרב ברויאר במונח הזה שיש אפשרות להסתכל על דבר אחד ממימדים שונים וכל מימד נותן עומק. אם ראינו את ירושלים שיש בה מימד של יראה ומימד של שלם ויש לנו מקראות שבהם רואים מה המשמעות של המימד הזה ומה המשמעות של המימד הזה ואיך השילוב ביניהם יוצר את השלמות איך הנסיון להפריד ביניהם הורס את ירושלים אז זה במידה מסויימת היופי של שיטת הרב ברויאר זה היכולת לראות דברים בצורה לא פשטנית וחד מימדית שיש עומק ויש מרכיבים שונים שמרכיבים את המציאות. והבנה מעמיקה של כל גורם רק היא יכולה לתת לי את היכולת לתפוס את התמונה - את הפאזל בשלמותו בצורה נכונה.

5. מבחינה מתודית ודידקטית כיצד בפועל צריך ללמד פרק בתנ"ך על פי שיטת הרב ברויאר?

כיצד ביצעת זאת בפועל בשיעור?

אני חושב שלצורך הבנה של הרב ברויאר חשוב שתלמידים יפתחו חוש נכון - אמיתי למקראות כלומר שפסוק איך שהוא בנוי המבנה פסוק יהיה כל כך פשוט לתלמיד לקרוא יהיה כל כך רגיל למבנה פסוק שהוא מייד ירגיש רגע יש כאן קטיעה- משהו פה לא הולך לפי הכללים. או אם יש פה הבדל בסגנון הבדל בולט שאי אפשר להתעלם ממנו זה עכשיו אם מורה יצליח לעודד את התלמידים שלו לחיות את הפסוקים איך שהם מתנגנים ואיך שהם מבינים הוא יהיה מסוגל גם להרגיש בצורה חדה איפה זה לא הולך ע"פ הכללים. איפה שיש פה שילוב איפה שיש פה דבר אחד מעורב בדבר שני ואז אם יש לו את הכלים האלו הוא מייד יתעורר לשאול מה זה עושה פה למה זה מופיע בצורה כזו והשאלות האלו יובילו אותו לחפש את המהות של התאור הזה. ואני חושב שזה אתגר שמביא לסוגים שונים של אמונה בגדלות התורה ובעומק החשיבה הטמונה בכל פסוק.

וזה בוצע בשיעור – כיצד לדוגמא?

בשיעור אני חושב של משל מי ש. הקטע שעסק בפרשת ראה מדברים שם על מה נקרא אמונה, מה הדרישה של ה' "לא תעשון כן". מה ההשוואה בין ע"ז לבין מה שה' רוצה. אז יש את ההבנה של מי שלא רגיל להבין את המקראות הוא יכול להיות מוסח ע"י קטע שהוא משמש כלואי. כמו הקטע הזה "עבד תעבדון בכל המקומות" אז העיקר זה המקומות, ואז "מזבחותיהם תיתוצון" זה פירוט מה תעשה. אבל שכתוב "לא תעשה כן לה' אלוהיך", אם יש לו חוש למקראות הוא מייד יבין "כי אם אל המקום" זה העיקר. לא תעשון כן הכוונה לעבוד אותו במקומות שונים ולא לא עבד. וכשאתה אומר להם שהרמב"ן כותב את זה על דרך הפשט, על דרך הפשט זה הכוונה אתה מבין שהרמב"ן למרות שהוא מביא גם את האפשרויות האחרות הוא אומר שזה הפשט. גם רש"י מביא את זה כפשוטו של מקרא. ואנחנו תמיד זוכרים את המדרש לא למחוק את ה' ולא לנתץ אבן מהמזבח, שזה דרש וצריך להבין גם – זה תורה בפני עצמה לעורר כבוד לדרש ולהבין שהדרש הוא לא שווה לא אמת אלא הוא רובד נוסף עמוק של בנקראות אבל אי אפשר להבין את העומק הזה בלי להבין מה הפשט. עכשיו כשאתה מגלה את הלשון הזאת ואתה מצליח להבחין בסכין חריפה

ואתה רואה שבתוך סיפור העקידה קוראים למקום אשר יראה ואברהם נמדד ביכולת שלו להגיד "אלוקים יראה". אתה רואה את הלשון "וישא עניו וירא" "וישא עניו וירא" שני המימדים האלה שהם מקבילים לפרשת ראה, אתה מבין שיש פה תורה שלימה, וזה לא מקרי.

6. מה מורה צריך לדעת על מנת ללמד תנ"ך ומהן המיומנויות הדידקטיות שבהן הוא צריך לשלוט (באופן כללי)?

אני חושב שכדי ללמד תנ"ך צריך קודם כל לדעת את ההצבור שלנו הציבור שמלמד תנ"ך לא כעוד מקצוע... חייב לדעתי לדעת את התנ"ך את הקומה של פרשני המקרא בצורה טובה וכמובן את התנ"ך כולו כמובן שכשאתה מלמד ספר אחד מהתורה הוא לא יכול להיות מנותק מידע של הספרים האחרים ואם אתה מלמד ספר אחד בתנ"ך הוא לא יכול להיות מנותק מידיעת כל הספרים הקשורים לזה לכן צריך ידע של כל התנ"ך ידע של הפרשנות הבסיסית והקלאסית צריך ידע של עיקרי האמונה רמב"ם, רמב"ן, כוזרי צריך ידע בסיסי בדברים האלו וכמובן אמונת חכמים שנותנת יחס של כבוד למקראות ולאט בחשש של הוראת דברים שלא כהווייתם בלי זה. לגבי החלק השני- אני חושב שמורה צריך לדעת קריאה מדויקת ונכונה של הפסוקים צריך מיומנות בסיסית לפרש דברים בצורה ברורה על הלוח להיות מסוגל ללמד קריאה של פרשנים לשון חז"ל וגם יכולת ניתוח בסיסית של פרק לדעת חלוקה לדעת מה הנושא המרכזי בפרק לדעת איך להתייחס לפסוקים שמייצרים בעיות – לא חלקים ויש בהם בעיות בהבנה. וכמובן דיאלקטיקה – לדעת לקרוא את התנ"ך מתוך נקודת הראות שלי או בתקופה שבה היא נכתבת ולא לשעבד התנ"ך לתפיסות של המציאות לתפיסות שלך של המציאות שהם חוטאות לכתובה המקורית של הדברים.

מראיין: נתקלת פעם במורה שלא יודע לקרוא תנ"ך כמו שצריך?

לצערי, לפעמים אני נדהם מרבנים שמצטטים פסוקים ואומרים אותם בצורה לא נכונה. אני חושב שמי שלא יכול לקרוא פסוק כהווייתו, לא יכול לדייק את ההגייה הנכונה הנזק שהוא יכול לעשות לתמידים, חוסר הכבוד בכתוב. לדעתי זה דבר שאינו מובן מאליו ראיתי רבנים גדולים קוראים, הוגים דברים לא נכון הרבה פעמים בדברים שמשנים משמעות. אני לפעמים פעמים מתרגל את התלמידים אפילו לחפש אצלי שגיאות ולהיות קשובים לקריאה המדויקת וגם מאפשר להם לקחת על עצמם קריאת פרק אם יכינו אותו מראש, זה לגבי קריאה מדויקת.

7. א. מהן המיומנויות שבהן צריך המורה לדעתו של הרב ברויאר להשתמש על מנת ללמד תנ"ך- מה לדעתך הקשר בין האופן שבו תופס הרב ברויאר את הוראת התנ"ך ובין האופן שבו הוא מציע ללמד אותו בפועל? שתי שאלות

הראשונה מה לדעתי (המראיין חוזר) 'מהן המיומנויות שבהן צריך המורה לדעתו של הרב ברויאר להשתמש על מנת ללמד תנ"ך'. אני לא יודע לא ראיתי מאמרים שהרב ברויאר כתב בנושא הוא יותר לימד וכתב. אני חושב שהמיומנות הבסיסית המתגלה אצלו היא יכולת הניתוח של הפסוקים יכולת ההשוואה של מקורות דומים השוואה שלא מתעלמת מהפרטים של סגנון והדיבור. ובד"כ אם עלית על דבר נכון יהיה פרשן שכבר אמר את זה אז היכולת שלך להראות את הדברים ולתת את. בד"כ הפרשנות של הרב ברויאר היא חדשנית היא גם טוענת שאנשי הדור הקודם או גם הדורות הקודמים לא ראו את זה קצת דבר שמרתיע. מרתיע אנשים לקבל את השיטה שלו רגע

מה רש"י לא ראה מה שאתה אומר. היום עלינו דרגה ואנו מבינים דברים שלא ראו אותם קודם אבל לפעמים באים הפרשנים ועונים תשובות שונות לאותן תמיהות שאתה מעלה, ואם אתה מראה שהפרשן שם לב לבעיה ומנסה להתמודד איתה, אתה מקבל לגיטימציה לשאלה. אז אתה אומר OK זו השאלה שעליה רש"י מנסה לענות. האב"ע מתמודד איתה. אני בא ואומר את השאלה והתשובה היא אחרת אבל היכולת שלך ללמד את התלמיד לזהות את השאלה או לחפש אצל הפרשנים שהשאלה הטרידה אותם היא הפתח להציע את הפרשנות החדשה שבד"כ חידוש הוא שזה באמת קשה וזה צריך להיות קשה וזה כתוב בצורה קשה כי זה בא לבטא ראיון. החלק השני מה הוא היה? (המראיין חוזר)

מה לדעתך הקשר בין האופן שבו תופס הרב ברויאר את הוראת התנ"ך ובין האופן שבו הוא מציע ללמד אותו בפועל?

הרב ברויאר נותן יחס של כבוד ראשון במעלה להוראת התנ"ך. הקב"ה נתן לנו בתורה לא רק את המצוות וההלכות אלא גם את ההבנה המעמיקה ביותר של היסודות הגרעיניים של התפיסות האמוניות לכל דבר, איך צריך לתפוס את התורה, איך צריך לתפוס את המצוות איזה הבנות וגוונים של הבנות יש לכל פן של המחויבויות ההלכתיות. וככזה הלימוד חייב להיות שדורש המון חריפות. כל מי שקורה את ספריו של הרב ברויאר מבין שזה ממש לימוד חריף שלא פחות מלימוד גמרא בעיון, הלימוד והחיתוך וההבנה של הדיאלקטיקה והאיזון בין הגורמים השונים של המוה דורשת חריפות והבנה מעמיקה ולכן גם הלימוד שלו הוא חושב שהוראת התנ"ך צריכה להיות מאוד מפותחת ברמה גבוהה וככזה היא גם דורשת הכנה של התלמידים למשימה הקשה הזו ולא סתם להגיד מה קשה לרש"י ומה רש"י אומר.

8. א. מה היו מטרות השיעור שלך?

מטרה ראשונה ועיקרית הייתה שהתלמידים ילמדו שיש בתוך ירושלים בתוך המפגש של אברהם עם ירושלים וממילא במסר שירושלים משדרת לאדם המאמין ולעולם יש דרישה כפולה חד משמעית של יראת שמים ושלוש וצדק שהדברים האלה הולכים יד ביד כבר מראשית הופעתן וזה לא איזה הדבקה מאוחרת... נביאים שטענו שמי שפורש כפיים בתפילה וידיו מלאות דם זה רק דרישה של תורת הנביאים שהשתכללה כביכול. ירושלים מעצם הופעתה יש לנו את הדרישה הכפולה הזו והיא מהותית להבנת מה ה' אלוקיך דורש מאיתנו ביראת ה' ודעת ה' זו המטרה הערכית.

המטרה הלימודית הייתה לעזור להם לקבל כבוד למקראות ויכולת להבין שבתוך פשט המקרא אם אתה קורא אותו בעיון מתוך שימת לב אתה יכול לגלות את האוצרות האלו. ולהשתכנע שהם בעצם כתובים שם וצועקים מתוך הפסוקים.

ב האם וכיצד הגשמת אותם בפועל- בשיעור?

א א א האם הגשמת את המטרות. לא עשיתי משוב בסוף שיעור, אבל אני מכיר את הכיתה ואני יכול קצת לחוש בשליש העליון התלמידים הטובים יכלו להבין את המסר הערכי וגם להעריך את ה איך זה עולה מתוך הפסוקים בצורה מובהקת ולא איזה שהיא הדבקה. לפעמים אתה שומע מורה שאומר רעיון יפה אבל מאוד לא משוכנע שזה מה שהכתוב אומר. אבל אני חושב שהיו

מספיק תלמידים בכיתה שהיו משוכנעים שזו הכוונה האוטנטית של מה שראינו בתוצאות על ידי ההקבלות, ההדגשות, השם שניתן למקום.

מראיין כמה תלמידים נראה לך שנשרו בדרך- נשרו הכוונה לכאלה שלא קלטו כלום וכאלה שקלטו אבל לא הכל?

מראיין: שליש נשר די בהתחלה. שליש אחד הבין פחות או יותר על מה השיעור ומה זה – למה זה חשוב אבל לא ממש השגתי אצלו את ההבנה איך זה ממש עולה מתוך המקראות. ואני חושב שהשליש העליון הם תלמידים שגם קלטו את המסר העליון וגם יכלו להתרשם מהשיעור.

ג. מהן מטרות הוראת התנ"ך על פי הרב ברויאר? (אני אתן לך שני ציטוטים) האם מטרת העל של הוראת התנ"ך היא: "להקנות לילד כלים ומידות שבעזרתם יוכל לנצח את גלי הזוהמה והשקר שבעולם המאיימים על התום והטוהר של הילד", או שמטרת העל של הוראת התנ"ך היא להקנות לתלמיד כלים ללימוד תנ"ך, וע"י כך ילמד ותתחזק אמונתו, או שאולי מטרת הוראת התנ"ך היא משהו אחר לגמרי?

(המראיין חוזר לבקשת המראיין על השאלה פעם נוספת).

אני חושב שבכל מקרה אנחנו לא לומדים תנ"ך לנהל מלחמה עם הזוהמה. הזוהמה קיימת- הרע קיים בעולם. על פי תורת הרב ברויאר הרע הוא מעצם טיבו של האדם הוא קיים עם האדם הוא שייך לעולם החומרי. אנחנו לא לומדים תנ"ך כדי למצוא כלים להאבק בו אנחנו לומדים תורה כי אנחנו מצויים ע"י הקב"ה ללמוד תורה כי אנחנו רוצים לעשות את זה בצורה הטובה ביותר כמו שאנחנו רוצים לעשות כל מצווה ולקיים אותה בצורה הטובה ביותר לכוון לאמיתו של פסוק ולאמיתה של תורה ונותן התורה. הרי ברור לנו כלומדים כי לימוד נכון של הפסוקים מצייד אותנו בכוחות נפש להתמודד עם הרע ועם גלי הזוהמה שיש בעולם סביב. אך זו אינה המטרה שלשמה אנו לומדים, אנו לומדים כדי לקיים מצווה ואם נעשה אותה טוב כמו כל מצווה נחזק את הכח האמוני.

(מראיין-) במילים אחרות אתה שולל לחלוטין את הראשונה- וודאי שזו לא המטרה לנצח את גלי הזוהמה. ולגבי כלים של לימוד תנ"ך אולי זו מטרה נלוות אבל לא המטרה העיקרית כי המטרה העיקרית היא בעצם לימוד תורה.

(מראיין) אדם שקופץ למים הוא רוכש את המיומנויות של השחייה אבל הוא עושה את זה כי הוא רוצה לשהות, המטרה היא לשחות, ואם הוא שוחה רוכש אפשרות לשחות טוב יותר. יוצאים מהפסוקים וככל ש, יש לנו באמת מגמה ללמוד ולהשתכלל אבל זו מטרה נלווית.

9. מה לדעת הרב ברויאר הוא האופן שבו תלמידים לומדים? כלומר איך האדם רוכש

את הידיעות שלו בתנ"ך בצורה הטובה ביותר? האם הם כתבו על זה וניתן לבסס את מה

שאתה אומר על כתביהם?

לא מוכר לי דברים של הרב ברויאר העוסקים בפדגוגיה והוראה של תנ"ך, מלבד הערות פה ושם על טעויות של מלמדים. אני לא מכיר תורה סדורה שלו בנושא זה.

10. א. מה צריכה להיות תוכנית הלימודים בתנ"ך על פי תפיסתו של הרב ברויאר?

אני לא ראיתי אותו עוסק באיך צריך ללמד את התנ"ך או במה סדר הדברים וגם לא שמעתי הערות ממנו בנושא. אז אני יכול רק לשער שהדוגמא האישית שאני רואה בתוך הלימוד שלו שז לימוד מקיף שיטתי בנוי בצורה סדורה ולא קרעים קרעים. אבל אני לא יודע מה הוא היה אומר. זה דבר שמסקרן אותי ואשמח לדעת מה הוא היה אומר יכול להיות שצריך לשאול את אביה הכהן (חתנו) כי הוא גם עוסק בהוראה והוא גם קרוב משפחה שלו.

ב. מהי לדעתו דרך הוראת התנ"ך הטובה ביותר?

אני חושב שהגדרה של הוראת תנ"ך כהוראה טובה ע"פ הרב ברויאר היא הוראה שלא מתעלמת מכל מה שגנוז בתוך כפלי הפסוקים, אם אתה מחפץ. הרב ברויאר הוא אנטי תיזה של חפיפניק בהוראה. הוא שם לב לכל ניואנס, גם לדברים שנראים לכאורה לא משמעותיים, שימוש בהטיה הזו, במובן הזה הוא מוצא לזה משמעות. זו הדרישה כפי הנראה שהוא דורש מעצמו, לימוד מעמיק יסודי מאוד שיטתי, מתוך הירידה לפרטי פרטים הוא מגיע לגבהים של הבנה וגם של אמונה.

11. מהו לדעת הרב ברויאר תפקיד המורה לתנ"ך? כיצד אתה תופס את התפקיד שלך?

אני חושב שהוא היה מסכים עם ההגדרה שהמורה לתנ"ך צריך לאפשר לתלמיד את הכלים ואת המסגרת להבנה הכי טובה שאפשר, של מה שהתלמיד אומר בתוך הכתוב.

מראיין: כיצד אתה תופס את התפקיד שלך בפועל?

מרואיין: אני חושב שהרב ברויאר הוא היה אש וגופרית אבל הלימוד שלו יכול לייבש הוא נכנס לפרטים, אני לא חושב שבכל סוגיה הייתי מרשה לעצמי להיכנס לנתוחים המלאים לפחות לא בגיל הצעיר ובתיכון, הייתי משאיר את שיטתו לשיבות הגבוהות. אני תופס את החיבור החווייתי של המורה כחשוב לא פחות ואף יותר. אם זה בא על חשבון הניתוחים... וזה יותר של הבנת המכלול הגדול סביב ואת הניתוחים הדקים והחדים נשאיר לגיל מאוחר יותר.

12. תפיסת מקצוע התנ"ך על פי הרב ברויאר ועל פי תפיסתך:

האם על פי תפיסת הרב ברויאר תנ"ך הוא מקצוע

מוגדר או פתוח? (אין לשלב בין תחומים - לימוד תנ"ך נטו)

סטטי או דינאמי? (להיות מודע לחידושים ושנויים)

קשה או קל? (קשה או קל ללמוד תנ"ך יחסית למקצועות אחרים) (גמרא? מתיתטיקה?)

אנגלית? משנה? מחשבת ישראל?)

קדוש ונצחי? (צריך להשתמש בו בשפה של קדושה?)

מה מתוך הדברים שביצעת בשיעור בפועל הוא עדות לכך ש.... התנ"ך מקצוע מוגדר או

פתוח? סטטי או דינאמי? קשה או קל? קדוש ונצחי? הדגם ופרט כל עקרון והסבר את שיקול

הדעת שלך!

(מרואיין-)בוא נתחיל שוב מה האפשרויות.

(מראיין-) מוגדר או פתוח והכוונה שאסור לשלב בין תחומים, מוגדר נטו.

(מרואיין-) פתוח!!

(מראיין-) כדוגמא בשיעור יש לך רעיון לדוגמא?

(מראיין-) עסקתי בתחום של הבנת פשטי מקראות אבל שילבתי בו את חז"ל שנתחו את השם ירושלים, אני חושב שהכנסתי בתוך הדברים גם תובנות על גורמי שחיתות ואיזה דברים שקצת התחברו לעכשוזים, אני חושב שזה מה שבגדול התנ"ך צריך להיות מחובר אליו – מחובר להוויה של המלמד ולמציאות של החיים.

(מראיין-) סטאטי או דינאמי זאת אומרת להיות מודע לחידושים שונים או שלא?

(מראיין-) דינאמי!!!

(מראיין) כדוגמא בשיעור?

(מראיין-) אני חושב שהמעבר בין כל המקורות השונים, השימוש בספר אחד כד ללמד את העיקרון בספר אחר זה דינאמיות.

(מראיין-) מקצוע קשה או קל?

(מראיין-)אני חושב שהוא מקצוע קל כאשר אתה קונה את הכלים, מקצוע קשה למי שאין לו את ההבנות, שלא אמון על תורת הניתוח של המקראות יכול להיות שזה יהיה קשה עבורו. דוגמא לכך היא השאלה הראשונה שעסקתי בשיעור- של מפגש המלכים, רק מעטים הבינו שיש בעיה בסדר שהפסוקים כתובים. מה שמראה שהם לא ממש קוראים את הפסוקים.

(מראיין-) קדוש ונצחי? יש להשתמש בו בשפה של קדושה?

(מראיין-)אני חושב שדווקא הרב ברויאר למרות שהוא לכאורה מאמץ את המסקנות של ביקורת המקרא הוא לא מתכוון לפגוע כהוא זה בקדושה בניצוחים שהוא מכניס בתוך הפסוקים.

13. על פי הרב ברויאר :

א. האם הוראת תנ"ך צריכה להילמד כמקצוע מדעי או כמקצוע קדוש? מה דעתך?

אני לא חושב שיש סתירה בין מקצוע מדעי לקדוש, אני חושב שמדע – גם בלימוד מדע יש בו קדושה – כי אני חוקר את עולמו של הקב"ה בכליו ובחוכמה שהוא נתן לי ואני חושב שאם אני משתמש בשכל הישר להבין את הפסוקים ולשים לב לסתירות שבהן, אז אני עושה זאת בדרך מדעית. אבל הדרך המדעית הזו היא קדושה, אני מקדש את העיון המדעי הזה.

האם וכיצד יישמת את זה בפועל בשיעור?

אני חושב שכשדרשתי מהתלמידים להבחין במטבע לשון שחוזרת מספר פעמים זה עניין ספרותי מדעי.

ב. האם יש חובה ללמד את האמת לתלמיד, או אולי בנסיבות של חשש לפגיעה באמונת

התלמיד, ניתן לעוות את האמת ולסלפה? מה דעתך? האם וכיצד יישמת זאת בפועל?

אני חושב שהאומץ שיש לרב ברויאר ואחת הסיבות שהתורה שלו לא התקבלה בצורה רחבה, זה בגלל פחדנות מסוימת ... אני לא חושב שהאמת צריכה לפחד משאלות אסור לעקם הבנה שאתה מאמין בה בגלל חשש שתיצור איזושהיא בעיה, אם אתה מאמין שאמונתך היא אמת וזה אמת מה שאתה מאמין בפסוקים אז אתה לא צריך לשנות יכול להיות שבגיל מסוים אתה לא תלמד כל דבר אבל להציג מה עולה מתוך הפסוקים זה צריך לעשות ולא צריך לחשוש מזה שייצור שאלות לתלמידים מסוימים.

(מראיין-) דוגמא מהשיעור?

(מרואיין-) בשיעור לא היה משהו שהיה צריך לחשוש ממנו, המסרים שם לא היו בעייתיים, אם אני עוסק למשל בסתירה בין ניסוח של צחוק מסוים בין שני ספרים שונים אז צריך להיות אמיץ ולומר שזה באמת דבר שיכול להתפרש או כך או "ע"י חוקרי המקרא. אבל אני באומץ אומר שזה קודם כל נראה מתוך המקראות כדבר שנוסח כך בכוונת מכוון.

14. על פי תפיסת הרב ברויאר

א. האם התורה היא תופעה היסטורית או נצחית?

וודאי שנצחית, טועים בשיטה שלו וניסו לפרש אותו שבגלל שהוא מאמץ את שאלות ביקורת המקרא הוא מאמץ את תפיסתם שאכן מדובר פה בנביאים שקיבלו אמיתות משמיים. בסופו של דבר זה ממשמש את התנ"ך כדבר ה' כותבים שונים בזמנים שונים, קיבלו נבואה או רוח הקודש מסוימת. אני חושב שהרב ברויאר בכלל לא התכוון לזה הוא אומר במפורש תורה מין השמיים נצחית, בתור שכזו יש לה את כל העומקים הללו.

ב. האם תורת ה' תמימה או היא אסופה מורכבת?

התמימות שלה, נקודה שבאמת צדקו יחדיו, היחדיו אצל הרב ברויאר הוא מאוד מעניין כי התורה היא תמימה דווקא בגלל שמשפטי ה' צדקו יחדיו, דווקא ע"י חיבור של כל המשפטים שנראים לכאורה סותרים ואתה מבין מה כל אחד מוסיף ואיך הם משתלבים זה הופך את משפטי ה' לצדקו יחדיו, אבל זה לא פוגע בתמימות שלה. התמימות אינה אחדות.

ג. האם התורה מבטאת את רוח האדם?

אני חושב שהיא לא מבטאת את רוח האדם אלא היא מעצבת את רוח האדם מגביהה אותו אל המחוזות שהאדם אמור להגיע אליהם. כלומר האדם, ה' ברא את האדם ישר, ויש את היצר שמושך את האדם אל מחוזות אחרים, ומבטאת את רוח האדם האידיאלית כפי שהקב"ה רוצה לעצב אותה.

ד. האם התורה מדגישה ערכים או צרכים?

אני חושב שלאדם יש מאז שהוא נברא צרכים אם האדם מספק את הצרכים בדרך התורה אז הוא חי ע"פ ערכים, ואם הוא מנסה לספק את צרכיו בדרך אחרת אז הוא לא בדרך התורה. התורה מבטאת הרבה פעמים את הצרכים של האדם אבל מעבירה קו מאוד ברור בין סיפוק הצרכים הללו כאשר זה נעשה לא בדרך התורה, ואיך התורה מציעה לספק את הצרכים הללו. (מראיין-) זאת אומרת הערכים של התורה נותנים לאדם את הדרכים כיצד לספק את צרכיו. (מרואיין-) כיצד לספק את דרכיו בצורה ע"פ כוונת הבורא.

ה. האם כותבי ספרי הקודש נביאי ה' או בני אדם כמונו?

וודאי שנביאי ה'. אנחנו לא מתקרבים לרמתם והדברים שנכתבו נכתבו בדגש על דברי התורה שזו נבואה ישירה בצינור ישיר שבו משה מבטל את עצמו ומעביר את דבר ה'. ויש לנו את דברי הנביאים שהם ברמת נבואה זה ספירה אחרת דבר שצריך להגיע אליו. אדם רגיל לא יכול להתנבא, ואם הוא חושב שהוא מתנבא אז הוא נביא שקר. ורוח הקודש היא גם דבר שאיננו

מבינים ולא מתקרבים אליו יכול להיות שיש לנו קדושה ע"י לימוד אבל אנחנו לא יכולים להתיימר לדבר ברוח הקודש.

האם במהלך השיעור התייחסת לפריטים המופיעים בסעיפים א-ה, אם כן כיצד? - הכוונה ל תופעה היסטורית או נצחית, לתמימה או היא אסופה מורכבת, לרוח האדם, לערכים או צרכים ולנביאי ה' או בני אדם כמונו?

אני חושב שהשיעור התמקד בערכים, כאשר זה מזכיר את הצרכים של האדם לספק לעצמו את צרכיו ואת צרכי משפחתו והדרישה המוחלטת שאדם ישמור על יושר ואמת למרות הצרכים. במובן זה השיעור עוסק בהתנגשות בין הערכים לצרכים.

15. כיצד על פי תפיסת הרב ברויאר צריך המורה לתפוס את תפקידו: התייחס לשלוש הדגמים כדלהלן- ודרג את סדר חשיבותם!!:

א. המורה צריך ללמד תכנים- כלומר פרקים בתנ"ך על מנת שהתלמיד יהיה בקיא כמה שיותר

ב. המורה צריך להשתמש בהוראת התנ"ך כאמצעי לחינוך לערכים

ג. המורה צריך לתווך את הידע וליצור את התנאים על מנת שהלמידה תתרחש. המורה צריך ליצור אצל תלמידיו תנאים שיאפשרו את גילוי הידע הקיים אצלם.

האמת היא שכל מה שאני אגיד אני לא חושב שיש איזה שהוא מקום שהרב ברויאר כותב משהו על איך מורה צריך לתפוס את תפקידו, זה יותר השערות. כיוון שאתה לא עושה עבודה על איך אני תופס, אילו היו מקורות בהם הוא היה עוסק אז הייתי יכול לקבל מושג אבל אין לי דיבורים איתו בע"פ. אני יודע שהוא כמורה היה צועק את האמת ולא התפשר, אני לא יודע אם יש כאן מהלך דידקטי.

(מראיין-) זאת אומרת הוא כך לימד, אתה לא יכול לדעת מכאן האם זו דרכו שכך צריך ללמד. (מרואיין-) הוא היה אדם אמיתי מאוד לא הסתיר את אכזבותיו, שמחותיו. כשהוא לימד הוא עשה זאת בצורה אוטנטית אמיתית. ואני חושב שכך הוא תפס שמורה צריך להיות אמיתי.

(מראיין-) אולי ע"פ זה ניתן לפחות ללמוד היכן הדגש, האם בהוראת התנ"ך כאמצעי לחינוך לערכים, אולי לחילופין בלימוד התוכן עצמו אולי בתיווך זאת אומרת יצירת ההיבט החברתי יצירת התנאים על מנת שהלמידה תתרחש.

(מרואיין-) אני חושב שהרב ברויאר תפס עצמו כאיש אמת שתפקידו להראות את הכלים לאדם להדליק בידיו נרות שימצא את הדרך בעצמו, לאפשר למידה נכונה וטובה.

האם ניתן לדרג את סדר החשיבות?

קודם כל ללמד תכנים אני חושב שאם המורה מגדיר את עצמו מסייע – שליח של ההורים, מסייע ללמוד את מה שכתוב בפסוקים. אז אני כשליח לא בא ואומר אני ספק תכנים או לפעמים אתה בא ולוקח מורה פרטי ואומר לו בו תלמד את הבן שלי לבגרות, אז בעצם תעזור לו, אז אני יכול ללמד את הילד את התכנים בלשוני כדי שהוא ידע אותם. אז אני בעצם מתרגם את התנ"ך משפה מסובכת לשפה פשוטה. אני חושב שבסופו של דבר כאשר אני לומד תנ"ך, מה אני מגדיר את הלימוד לעצמי, כשאני לומד תנ"ך מה אני רוצה לדעת, אני רוצה לדעת קודם כל לקיים את

המצווה, וע"י המצווה הזו לקבל לנשמה שלי – לשאוב אליה את התכנים שהקב"ה רצה שאני אקבל מהלימוד. אותו דבר אני עושה לתלמידים אני אנסה לעזור לתלמיד לקרוא את התנ"ך בצורה כזו שהוא יקבל את התכנים מהלימוד. אני כמורה רנסה שהוא יקבל אותם בצורה הטובה ביותר והיא שהוא יוכל לקבל את התכנים גם אם אני לא אשב לו על הראש ולא אעמוד לידו. לכן הלימוד המשמעותי ביותר שאותו המורה יוכל לעשות הוא לגרום לתלמיד את הרצון את היכולת כדי להגיע לאמיתה של תורה גם אם אני לא אהיה שם.

שאלות לסיום

1. א. מתי נחשפת לשיטת הרב ברויאר לראשונה?

לראשונה שמעתי שיעורים ממנו בישיבת הר עציון, כשהוא כתב את הספרים חטפתי אותם כמוצא שלל רב, כל מאמר שהוא כתב ניסית לקרוא. לא קל לקרוא מאמר שלו, זה דורש עיון, אני זוכר שהתאמצתי מאוד. מאוד התפעלתי מהחריפות השאיפה לאמת לחוקיות של התורה, בתור שכזה החשיפה הייתה מתמשכת.

ב. האם למדת אותה באופן שיטתי?

(מרואיין-) מה אתה מגדיר שיטתי?

(מראיין-) ישבת ולמדת את השיטה הזו על הסדר?

(מרואיין-) לא, שמעתי שיעורים ממנו, קראתי דברים, אבל אני לא יכול לומר שלמדתי את זה מכריכה לכריכה, ואני גם לא יכול לומר שאני שולט במאה אחוז בתיאוריה ומה בדיוק אומר שם ה', יש כמה מושגי יסוד שאני לא בטוח שאני לגמרי מבין ושולט בהם ויכול להדגים אותם, לכן אני אומר שזה לא שיטתי.

ג. האם קיים לימוד מסודר של השיטה? כיצד הוא מתבצע? היכן ניתן לקבל עליו

אינפורמציה?

לא ידוע לי שמישהו מלמד את השיטה כשיטה. אבל אילו היה דבר כזה הייתי שמח לדעת. להשלים את החורים שלי בידיעות.

ד. האם ניתן ללמוד את העניין באופן שיטתי?

לפי דעתי כן, זו שיטה מאוד מסודרת ולדעתי אפשר.

ה. מהם העקרונות העיקריים של השיטה לדעתך?

העיקרון הוא שהקב"ה מעביר לאדם את המציאות כפי שהיא מורכבת וכיוון שהמציאות מורכבת בכדי להבין את הדרישות של ה' במציאות גם את זה צריך להעביר לאדם בצורה מורכבת. יש בחינות שונות, יש פנים שונים, וזה נכתב בצורה שתבטא את הפנים השונים כדי שהלומד ידע איך באמת להתמודד עם הנושא ולהשלים את המצווה ולא יטיח או יטשטש את הגוונים והעומקים השונים. כיוון שהתורה נכתבה ככה הדרישה מהאדם ללמוד את זה ככה, ולתפוס את כל המימדים של המציאות של המצווה של התורה

ו. מדוע בחרת דווקא בשיטה זו?

אני לא חושב שבחרתי את השיטה הזו ואני גם לא רואה עצמי כתלמיד מובהק של הרב ברויאר, אני למדתי דברים שכתבו פרופ' אליצור, נחמה ליבוביץ', וישעיהו ליבוביץ' אפילו, ותוך, אני חושב שאדם מחוייב לכל הספקטרום שעוזר לו להבין מהו. ואני רואה את הרב ברויאר כאבן יסוד בלעדיו לא הייתי יכול להיות בשלום עם קשיים מאוד מהותיים בתוך לימוד תורה. כיוון שאני רוצה להבין מה אני קורה וללמד משהו בלי לטיח, אני שמח שיש לי את הרב ברויאר שנתן לי תשובות להמון שאלות טקטואליות שלא הייתי רוצה להתעלם מהם.

ז. האם וכיצד אתה מיישם אותה בפועל גם בשיעורים אחרים?

אני חושב שכן, השיטה שלו נותנת לאדם יכולת, כלים לנתח את הדברים בצורה מעמיקה, מי שלומד את השיטה לדעתי כל הוראה, כל לימוד, הופך להיות לימוד, אחר לגמרי. אני חושב שזה גם עוזר בלימוד מדעים, וזה מפתח חשיבה מדעית, היכולת לשאול את השאלות הנכונות ולנתח ולהבין ש... כאשר יש דבר המורכב מגורמים שונים את חייב לבודד את הגורמים כדי להבין כל אחד בפני עצמו ורק אז לחבר. זו חשיבה אחרת לחלוטין. גם הוראת גמרא אני חושב שהיא עלולה מאוד להיות מופרה מהצורה הזו של הלימוד.

2. לדעתך, האם ההוראה על פי שיטת הרב ברויאר הופכת אותך למורה טוב

יותר ?

אני חושב שבהגדרה של מורה טוב זה מורה שמקנה לתמידים שלו יכולות לימוד עצמי גבוהות ואני חושב שהשיטה הזו מוליכה תלמיד לניתוח עצמי, כלומר ללמוד אתה לא בא ומצמיח רעיונות של יש מאין אתה מגיע עם עקרונות שצומחים מתוך הכתובים אז יכול להיות שהאדם- הלומד ימצא תשובות שונות אבל ההליכה בתלם של אחד ועוד אחד זה משהו עקבי שהופך את הלומד למאוד מעורב ומאוד שותף, הוא לא מרגיש שהוא צריך רק לשתות בצמא רעיונות נשגבים שהקשר בין הכתובים לבינם הוא מקרי- כי הרב חשב עליהם יש פה דברים שגם הוא יכול ללוות אותך ולשאול את השאלות הקטנות ואולי יגיע גם לתשובה שונה, אני זוכר שלפעמים אצלי ששאלתי שאלות הצעתי אפשרויות אחרות להבין את המסר מתוך הפסוקים הרב ברויאר לא שלל את זה והתייחס לזה בכבוד, זה הראה לי שהינה אני הולך בתלם ואני הופך להיות שותף ללמידה, אולי אפילו מעורר את המורה לאפשרויות שונות של ...

בעיניך זה הופך את ההוראה שלך למוצלחת יותר בעיניך?

אני חושב שכן.

בעיני תלמידך? ההורים? ההנהלה? זה הופך את ההוראה שלך למוצלחת יותר בעיניך?

אני חושב שרוב התלמידים שחשפתי אותם לשיטה, אני חושב שהעיניים הבורקות והתחושה שהם פתאום מתראים עם האמת, ושהם כבר לא מתעלמים מהקשיים וכבר לא מנסים לטיח. מתוך אצילות ויחס של כבוד למקראות. והייתה תחושה של הערכה מהתלמידים.

גם מעליך?

כן!!

האם זה הופך את ההוראה שלך ליותר טובה גם בעיני קולגות? ובעיני מי שחשפת אליו את

השיטה?

יש מקומות שבהם השיטה הזו היא לצנינים שמתייחסים אליה בספקנות ומזהים אותה עם ביקורת המקרא...

אתה הרגשת פעם סלידה בגלל שאתה מלמד בשיטה זו?

אני זוכר שהייתה קצת ביקורת. הייתי ר"מ באולפנה ואנשים שבאו מאסכולה קצת שונה... לא קיבלתי אף פעם ריקושטים למעט המקרה הזה. גם לא מתלמידים לא מהורים לא מהנהלה.

השיטה הזו משפיעה גם על ההיבט הלימודי או גם על ההיבט החינוכי?

אני חושב שיש משהו מאוד חשוב מההיבט החינוכי כאשר אתה מקרין אמת, שאתה מדבר דברי אמת ולא חושש משאלות, ולהתמודד גם עם השאלות הקשות ביותר. אני זוכר שלפעמים אתה אומר לעצמך יש שאלות באמונה אבל אם תלמיד חכם כזה גאון יודע את השאלות ועדין מאמין אז אני בסדר על אף שאתה, כשאתה רואה מישהו שמוכן למכור את האמת שלו ולהגיד לך אין כלום אין פה שום שאלה והכל שטויות זה יכול לגרום לי לספקנות בהיותו מורה הוראה שאני יכול לסמוך עליו. כשמורה שהכל בעיניו שטויות הביטוי הזה יכול לגרום לספקנות, ולעיתים התלמיד מספיק חכם להבין ולומר בודאי שיש כאן סתירה. אם אני כתלמיד הוא יכול לראות שרבותיו לא מטייחים דברי אמת אלא מתמודדים איתם. אני מרגיש שזה מחזק את האמונה, כי יש כאן מישהו שלא מפחד משאלות ומתמודד איתם.

מאיזו בחינה אתה מורה טוב יותר? (מהבחינה החינוכית או הלימודית?)

גם וגם. השיטה היא חינוכית כאשר אתה מקרין יחס של כבוד לאמת. ולימודית היא טובה יותר כי אתה מגיע לפשט המקראות בצורה עמוקה יותר.

- **האם ממצאים ארכיאולוגיים הם כלי לגיטימי לשימוש בהוראת התנ"ך – כדוג' כתובת מישע, הממצאים בעיר דוד? או לחילופין מקומות יפים לטיול בארץ ישראל, אך אינן דרכים ללימוד!!!**

אני לא חושש לעולם שאיזו שהיא תגלית מדעית יכולה לסתור אמונה. מי שחושב שאם יגלו משהו זה יסתור את האמונה הוא מוריד את האמונה למקום שאפשר לסתור אותה. אבל מי שמבין שהדברים הללו יכולים רק לשרת, אדם כזה יכול להגיע לעומקים של לימוד ולגבהים של אמונה דווקא בגלל הביטחון העצמי הזה. הרב קוק כותב שלא צריך לפחד מדעות, וכל דעה שנראה לכאורה כאילו היא באה לסתור אז אתה לא צריך לסתור אותה אלא אתה יכול לקבל אותה ולעלות על גביה. כלומר לרכב על גביה ולעלות את האמונה שלך בדרגה. מי שאומר להרוג את גלילאו שאומר שהעולם עגול, זו גישה צרה שרק מורידה את האמונה ברמה.

נספח-3

השאלות שנשאלו בראיון:

שאלה 1- מה מתוך הניסיון האישי שעברת בחיים שלך (כאדם, כתלמיד או כמורה) גרם לך לבחור ולהאמין דווקא בשיטתו של הרב טאו או הרב ברויאר?

שאלה 2- (בראיון הייתה שאלה 2 א)- איך לדעתך, (באופן כללי), מורה צריך ללמד על מנת שהידע יעבור לתלמידיו ויופנם על ידם?

שאלה 3 (בראיון הייתה שאלה 2 ב) - מהם לדעתך התנאים הבסיסיים שצרכים להתקיים על מנת שתתרחש למידה בכלל?

שאלה 4 (בראיון הייתה שאלה 3)- מהי לדעתך הדרך הטובה ביותר ללימוד תנ"ך - מדוע? האם וכיצד אתה מיישם אותה בפועל? אם לא - מדוע לא? הדגם!!

שאלה 5 (בראיון הייתה שאלה 4 א) - כיצד לדעתך חושב הרב טאו או הרב ברויאר שצריך ללמד תנ"ך על מנת שהידע יועבר לתלמיד ויופנם על ידו?

שאלה 6 (בראיון הייתה שאלה 4 ב)- פרט מהו לדעת הרב טאו או הרב ברויאר הידע שיש לתלמידים הבאים ללימוד תנ"ך ומהי האמונה הבסיסית שיש להם על מקצוע זה?

שאלה 7 (בראיון הייתה שאלה 4 ג)- מהם עיקרי שיטתו של הרב ברויאר או הרב טאו? ומדוע לדעתך הוא (הרב טאו או הרב ברויאר) נוקט בשיטה זו?

שאלה 8 (בראיון הייתה שאלה 4 ד)- כיצד מה שעשית בשיעור משקף את שיטתו של הרב טאו או הרב ברויאר על השאלות דלעיל (איך יישמת זאת)

שאלה 9 (בראיון הייתה שאלה 5) - מבחינה מתודית ודידקטית כיצד בפועל צריך ללמד פרק בתנ"ך על פי שיטת הרב טאו או על פי שיטת הרב ברויאר? כיצד ביצעת את זה בפועל בשיעור?

שאלה 10 (בראיון הייתה שאלה 6) - מה מורה צריך לדעת על מנת ללמד תנ"ך ומהן המיומנויות הדידקטיות שבהן הוא צריך לשלוט (באופן כללי)?

שאלה 11 (בראיון הייתה שאלה 7) - מהן המיומנויות שבהן צריך המורה לדעתם של הרב טאו והרב ברויאר להשתמש על מנת ללמד תנ"ך? מה לדעתך הקשר בין האופן שבו תופס הרב טאו או הרב ברויאר את הוראת התנ"ך ובין האופן שבו הוא מציע ללמד אותו בפועל? הדגם את הקשר הזה (הדגם כיצד ביצעת את זה בשיעור שלך)?

שאלה 12 (בראיון הייתה שאלה 8 א) - מה היו מטרות השיעור שלך?

שאלה 13 (בראיון הייתה שאלה 8 ב) - האם וכיצד הגשמת אותם בפועל - בשיעור?

שאלה 14 (בראיון הייתה שאלה 8 ג) - מהן מטרות הוראת התנ"ך על פי הרב טאו והרב ברויאר? האם מטרת העל של הוראת התנ"ך היא: "להקנות לילד כלים ומידות שבעזרתם יוכל לנצח את גלי הזוהמה והשקר שבעולם המאיימים על התום והטוהר של הילד", או שמטרת העל של הוראת התנ"ך היא להקנות לתלמיד כלים ללימוד תנ"ך, וע"י כך ילמד ותתחזק אמונתו, או שאולי מטרת הוראת תנ"ך היא משהו אחר לגמרי?

שאלה 15 (בראיון הייתה שאלה 9) - מה לדעת הרב ברויאר והרב טאו הוא האופן שבו תלמידים לומדים? כלומר איך האדם רוכש את הידיעות שלו בתנ"ך בצורה הטובה ביותר? האם הם כתבו על זה וניתן לבסס את מה שאתה אומר על כתביהם?

שאלה 16 (בראיון הייתה שאלה 10 א) - מה צריכה להיות תוכנית הלימודים בתנ"ך על פי תפיסתו של הרב טאו והרב ברויאר?

שאלה 17 (בראיון הייתה שאלה 10 ב) - מהי לדעתם דרך הוראת התנ"ך הטובה ביותר?

שאלה 18 (בראיון הייתה שאלה 11) - מהו לדעת הרב ברויאר והרב טאו תפקיד המורה לתנ"ך? כיצד אתה תופס את התפקיד שלך?

שאלה 19 (בראיון הייתה שאלה 12 א) - תפיסת מקצוע התנ"ך על פי הרב טאו והרב ברויאר ועל פי תפיסתך:

האם על פי תפיסת הרב טאו או הרב ברויאר תנ"ך הוא מקצוע מוגדר או פתוח?

שאלה 20 (בראיון הייתה שאלה 12 ב)- תפיסת מקצוע התנ"ך על פי הרב טאו והרב ברויאר ועל פי תפיסתך:

האם על פי תפיסת הרב טאו או הרב ברויאר תנ"ך הוא מקצוע סטטי או דינאמי?

שאלה 21 (בראיון הייתה שאלה 12 ג)- תפיסת מקצוע התנ"ך על פי הרב טאו והרב ברויאר ועל פי תפיסתך:

האם על פי תפיסת הרב טאו או הרב ברויאר תנ"ך הוא מקצוע קשה או קל?

שאלה 22 (בראיון הייתה שאלה 12 ד)- תפיסת מקצוע התנ"ך על פי הרב טאו והרב ברויאר ועל פי תפיסתך:

האם על פי תפיסת הרב טאו או הרב ברויאר תנ"ך הוא מקצוע קדוש ונצחי? המצריך להשתמש בו בשפה של קדושה?

שאלה 23 (בראיון הייתה שאלה 13 א)- האם הוראת תנ"ך צריכה להילמד כמקצוע מדעי או כמקצוע קדוש? מה דעתך? האם וכיצד יישמת את זה בפועל בשיעור?

שאלה 24 (בראיון הייתה שאלה 13 ב)-האם יש חובה ללמד את האמת לתלמיד, או אולי בנסיבות של חשש לפגיעה באמונת התלמיד, ניתן לעוות את האמת או לסלפה? מה דעתך? האם וכיצד יישמת זאת בפועל?

שאלה 25 (בראיון הייתה שאלה 14 א)-האם התורה היא תופעה היסטורית או נצחית?

שאלה 26 (בראיון הייתה שאלה 14 ב)- האם תורת ה' תמימה או היא אסופה מורכבת?

שאלה 27 (בראיון הייתה שאלה 14 ג)- האם התורה מבטאת את רוח האדם?

שאלה 28 (בראיון הייתה שאלה 14 ד)- האם התורה מדגישה ערכים או צרכים?

שאלה 29 (בראיון הייתה שאלה 14 ה)- האם כותבי ספרי הקודש נביאי ה' או בני אדם כמונו?

שאלה 30 (בראיון הייתה שאלה 15)- כיצד על פי תפיסת הרב טאו והרב ברויאר צריך המורה לתפוס את תפקידו: התייחס לשלוש הדגמים כדלהלן- ודרג את סדר חשיבותם!!!:

א. המורה צריך ללמד תכנים- כלומר פרקים בתנ"ך על מנת שהתלמיד יהיה בקיא כמה שיותר

ב. המורה צריך להשתמש בהוראת התנ"ך כאמצעי לחינוך לערכים

ג. המורה צריך לתווך את הידע וליצור את התנאים על מנת שהלמידה תתרחש. המורה צריך ליצור אצל תלמידיו תנאים שיאפשרו את גילוי הידע הקיים אצלם.

שאלה 31 (בראיון הייתה שאלה 17)- האם למדת אותה באופן שיטתי?

שאלה 32 (בראיון הייתה שאלה 19)- האם ניתן ללמוד את העניין באופן שיטתי?

שאלה 33 (בראיון הייתה שאלה 20)-מהם העקרונות העיקריים של השיטה לדעתך?

שאלה 34 (בראיון הייתה שאלה 21)-מדוע בחרת דווקא בשיטה זו?

שאלה 35 (בראיון הייתה שאלה 23)- לדעתך, האם ההוראה על פי שיטת הרב טאו או הרב ברויאר הופכת אותך למורה טוב יותר? ואת ההוראה שלך למוצלחת יותר בעיניך? בעיני תלמידך? ההורים? ההנהלה? נא לא להצטנע ולנמק באופן ברור? מאיזו בחינה אתה מורה טוב יותר? (מהבחינה החינוכית או הלימודית?) מאיזו בחינה ההוראה שלך מוצלחת יותר? (מהבחינה החינוכית או הלימודית?)

שאלה 36 (בראיון הייתה שאלה 24)- האם ממצאים ארכיאולוגיים הם כלי לגיטימי לשימוש בהוראת התנ"ך – כדוגמת כתובת מישע, הממצאים בעיר דוד? או לחילופין מקומות יפים לטיול בארץ ישראל, אך אינן דרכים ללימוד!!!